

LASTEN JA SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KAHDENKESKISET TAPAAMISET

Asiakasosallisuus ja lapsilähtöisyys lastensuojelun avohuollon sosiaali-
työssä

Marja-Liisa Tiainen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Elokuu 2017

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä – Författare – Author Tiainen, Marja-Liisa			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskiset tapaamiset – Asiakasosallisuus ja lapsilähtöisyys lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro Gradu		Aika – Datum – Month and year Elokuu 2017	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 100 s., 4 liitesivua
<p>Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää mitä lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden arvioimina sekä tarkastella lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista. Lisäksi tutkimuksen avulla analysoidaan lasten tukemista heidän vanhempiensa kanssa työskenneltäessä ja selvitetään minkälaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat lasten ja vanhempien kanssa tehtävälle työlle.</p> <p>Tutkimus kiinnittyy sosiaalityötä ja lastensuojelua koskevaan tutkimuskenttään. 2000-luvun sosiaalityössä lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat olleet kiinnostusta herättäneitä tutkimusaiheita, kun lastensuojelua on haluttu kehittää lapsilähtöisemmäksi lastensuojeluun kohdistuneen kritiikin myötä. Kritiikki on koskenut julkisten auttamisjärjestelmien aikuislähtöisyyttä, jolloin lapsen kohtaamiselle ei ole tarjoutunut sopivia paikkoja ja tilanteita. Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu osallisuuden ja lapsilähtöisyyden käsitteistä, joita tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti lastensuojelun avohuollon kontekstista käsin. Tutkimuksen aineisto on kerätty järjestämällä kaksi ryhmähaastattelua sekä kymmenen yksilöhaastattelua Helsingin kaupungin avohuollon lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysin avulla.</p> <p>Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät arvioivat, että lasten osallisuus lastensuojelun avohuollossa on kasvanut. Lasten osallisuuteen ja lapsilähtöisyyteen nähdään kuuluvan lapsen keskiössä pitämisen ja avoimuuden lisäksi se, että lapsia tavataan ja heidän näkemyksiään kuunnellaan ja otetaan vakavasti. Lasten yksilöllisiä ominaisuuksia huomioidaan tapaamisten järjestämisessä. Aineiston analyysi osoittaa, että lapsia tavataan lastensuojelun avohuollossa paljon, mutta tapaamiset toteutuvat pääosin niin, että paikalla ovat myös lasten vanhemmat tai esimerkiksi muuta viranomaisverkostoa. Lasten kanssa työskentelyä pidetään merkittävänä oman työn kannalta, koska lapseen tutustuminen auttaa kokonais kuvan muodostamisessa ja helpottaa lasten asioiden hoitamista.</p> <p>Tutkimuksessa hahmottuu vanhempien kanssa tehtävän työn merkitys lapsen kannalta. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityöstä voidaan puhua rinnakkaisena työskentelynä, johon sisältyy monenlaisia tapaamisia eri kokoonpanoissa. Rinnakkainen työskentely mahdollistaa lapsen kohtaamisen sekä yksilönä että perheenjäsenenä.</p>			
Avainsanat: Osallisuus, lapsilähtöisyys, lapsikeskeisyys, lastensuojelun avohuolto, lasten kahdenkeskiset tapaamiset, rinnakkainen työskentely			

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO.....	1
2 ASIAKASOSALLISUUS SOSIAALITYÖSSÄ.....	5
2.1 Osallisuuden käsitteen määrittelyä.....	5
2.2 Lapset ja osallisuus.....	7
2.3 Osallisuus oikeutena.....	9
2.3.1 Osallisuus sosiaalihuoltoa koskevassa lainsäädännössä.....	9
2.3.2 Osallisuus sosiaalialan ammattilaisten eettisissä ohjeissa.....	11
2.3.3 Osallisuus Lasten oikeuksien sopimuksessa.....	13
2.4 Asiakasosallisuus kokemuksena vuorovaikutussuhteessa.....	15
3 LAPSI- JA PERHEKOHTAINEN LASTENSUOJELU.....	20
3.1 Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö.....	20
3.2 Lapsilähtöinen lastensuojelu.....	22
3.3 Lasten osallisuus lastensuojelussa.....	29
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	33
4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset.....	33
4.2 Aineiston kerääminen ja tutkimusmenetelmät.....	34
4.2.1 Ryhmä- ja yksilöteemahaastattelut.....	34
4.2.2 Sosiaalityöntekijöiden haastattelujen toteuttaminen.....	35
4.2.3 Asiakaskysely.....	37
4.3 Aineiston analyysi.....	38
4.4 Eettinen pohdinta.....	41

5 LASTEN OSALLISUUUS JA LAPSILÄHTÖISYYS LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ.....	44
5.1 Lasten osallisuuden ja lapsilähtöisyyden rakentuminen.....	44
5.2 Lasten osallisuuden merkitys ja muutos sosiaalityöntekijöiden työssä.....	49
5.3 Osallisuuden esteet.....	52
6 LASTEN TAPAAMISET LASTENSUOJELUN AVOHUOLLOSSA.....	55
6.1 Lasten henkilökohtaisten tapaamisten järjestäminen.....	55
6.2 Lasten muut tapaamiset ja lasten kanssa työskentelyn merkitys.....	61
7 LASTEN JA VANHEMPIEN KANSSA TYÖSKENTELY.....	64
7.1 Vanhempien kanssa tehtävän työn merkitys avohuollon sosiaalityössä.....	64
7.2 Lasten tukeminen vanhempien kanssa työskenneltäessä.....	65
8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	70
8.1 Yhteenveto tutkimuksen keskeisistä tuloksista.....	70
8.2 Tutkimusprosessin tarkastelua.....	78
8.3 Pohdinta.....	81
KIRJALLISUUS.....	85
LIITE 1.....	101
LIITE 2.....	102
LIITE 3.....	103
LIITE 4.....	104
 KUVAT JA TAULUKOT	
Taulukko 1: Esimerkki analyysistä.....	40
Kuvio 1: Rinnakkainen työskentely lasten ja heidän vanhempiensa kanssa.....	76
Kuvio 2: Lasten osallisuuteen vaikuttavia asioita lastensuojelun avohuollossa....	78

1 JOHDANTO

Lapsikeskeinen työote on vahvistunut Suomessa erityisesti 2000-luvulla. Lastensuojelussa on koettu tarpeellisenä kohdata lapsi sekä kuulla ja ymmärtää hänen näkemyksiään ja kokemuksiaan omasta ja perheensä tilanteesta. Lapsen kohtaaminen auttaa ymmärtämään paremmin lapsen elämäntilannetta ja sosiaalista ympäristöä. Parhaimmillaan kohtaamisessa voidaan saada selville myös lapsen ja perheen voimavaroja. (Välimäki 2009, 92.) Lastensuojelutyö on saanut osakseen kritiikkiä siitä, että valta on kuulunut perinteisesti pääasiassa aikuisasiantuntijoille ja lasten huoltajille, jolloin sosiaalityön painopiste on ollut enemmän vanhempien kautta tehtävässä työssä (Hotari ym. 2013, 155). Lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamista pidetään keskeisenä lastensuojelutyön tavoitteena, mutta käytännön työssä lapsilähtöisyyden idean mukainen työskentely ei aina toteudu. Institutionaaliset puitteet osaltaan määrittävät lasten osallisuuden mahdollisuuksia. Lisäksi asenteiden tasolla lasten näkemyksiin saatetaan suhtautua varovaisesti, jos lasten osallistamisen pelätään tarkoittavan hänen liiallista vastuuttamistaan. (Timonen-Kallio 2010, 6.)

Tässä tutkielmassa tavoitteenani on selvittää ja analysoida sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lasten osallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä lastensuojelun avohuollossa. Tarkastelen lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista ja lasten tukemista heidän vanhempiensa kanssa työskennellessä. Lisäksi tutkin sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä lasten ja heidän vanhempiensa kanssa tehtävälle työlle. Kiinnostukseni tutkimusaiheeseen on saanut alkunsa omasta työkokemuksestani lastensuojelun sosiaalityössä, jossa olen pohtinut lasten osallisuuden esteitä sekä osallisuuden edistämiseen vaikuttavia tekijöitä. Kiinnostukseni aiheeseen kumpuaa myös sosiaalityön arvoista ja eettisistä lähtökohdista, jotka viitoittavat omaa työtäni sosiaalityöntekijänä. Lisäksi lastensuojelun saamalla kritiikillä työn aikuislähtöisyydestä on ollut osaltaan vaikutusta tutkimusaiheeni valintaan.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys muodostuu osallisuuden ja lapsilähtöisyyden käsitteistä. Ne ovat tutkimukseni keskeisimmät käsitteet, joita tarkastelen erityisesti lastensuojelun avohuollon kontekstissa. Osallisuuden käsitteen monimerkityksellisyys korostuu lastensuojelussa, sillä osallisuus on vahvasti sidottu lapsen kokemukseen kuulluksi tulemisesta. Lastensuojelun asiakaslapsen ovat usein kokeneet vaikeita asioita elämässään, minkä vuoksi heidän luottamuksensa aikuisia kohtaan voi olla heikkoa. (Heinonen 2016,

253.) Lasten vanhempien kanssa tehtävällä työllä on merkitystä lasten luottamuksen saavuttamisessa. Lapsen tilannetta ei voi tarkastella täysin irrallaan hänen perheestään ja vanhemmistaan, vaikka lastensuojelussa lapsi on varsinainen sosiaalityön asiakas. Etenkin lastensuojelun avohuollossa työskentely kohdistuu usein koko perheeseen. Tämän vuoksi en ole rajannut tutkimukseni teoreettista taustoitusta pelkkään lapsinäkökulmaan ja lasten osallisuuteen, vaikka tutkimukseni painopiste onkin lasten osallisuudessa ja työskentelyssä lasten kanssa.

Sosiaalityössä on alettu puhua enenevissä määrin asiakkaan osallistumisesta ja osallisuudesta. Samalla on haluttu korostaa asiakkaan aiempaa aktiivisemmän roolin merkitystä sosiaalityön prosesseissa. (Pohjola 2010, 57–58.) Osallisuus on laajasti tarkasteltuna yhteisöön liittymistä, kuulumista sekä siihen vaikuttamista. Osallisuuden rakentuminen on vastavuoroista toimintaa, jolloin vaikuttaminen ei ole mahdollista, mikäli ei pääse asioiden käsittelyyn mukaan. (Oranen 2008, 9.) Mukaan pääsemisessä korostuu asiakkaan oikeus saada tietoa asioista, jotta hän voi ilmaista niistä mielipiteensä ja saada siten mahdollisuuden päästä vaikuttamaan omiin asioihinsa. Osallisuudessa on pitkälti kyse tunteesta, mikä kehittyy toiminnassa voimaantumisen, tasavertaisesta toimijuudesta ja asiakkaiden asiantuntijuuden hyväksymisestä ja hyödyntämisestä. Rakenteilla voidaan tukea osallistumista, mutta ei tuottaa tunnetta osallisuudesta. (Talentia 2017, 16.) Sosiaalityön ytimessä ovat asiakkaiden ja työntekijöiden väliset vuorovaikutussuhteet, joilla on merkitystä osallisuuden tunteen syntymisessä. Työntekijöiden tulisi määrittää yhdessä asiakkaidensa kanssa työskentelyn tavoitteet sekä keinot niihin pääsemiseksi. (Niiranen 2002, 74.)

Lastensuojelun ydinkysymyksiin kuuluu lapsen ja hänen perheensä tilanteelle herkistyminen niin, että avun ja suojelun tarpeisiin voidaan vastata. Työskentely rakentuu entistä enemmän tilannearvioihin, joissa lapsen ja hänen läheistensä tuottama tieto on keskeisellä sijalla. (Heinonen & Sinko 2009, 89.) Sosiaalityön ammattikäytännöissä on vahvistunut näkemys siitä, että lapsilla on perhesuhteiden lisäksi oikeus tulla kohdatuiksi yksilöinä ja heillä on oikeus osallisuuteen omissa asioissaan. Lapsen ja perheen auttamisessa on merkityksellistä tavoittaa lapsen näkemys ja kokemus. Sosiaalityöntekijän ja lapsen kohtaamista tulisi määrittää ajatus siitä, että lapsi tietää jotain mitä kukaan muu ei voi tietää. Lasten oman tiedon tavoittaminen on tärkeä osa lasten auttamista. Perheen auttamisen lisäksi lasten tietoon liittyvät näkemykset ovat nousseet tärkeiksi myös lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnan, lastensuojelutyön juridisoitumisen sekä lasten palveluiden

käyttäjääseman yhteydessä. Näihin kaikkiin liittyvät lasten oikeuksien korostus sekä kiinnostus lasten omiin näkemyksiin. (Hurtig 2006, 167, 191.) Lasten osallistumisen taustalla on pyrkimys vahvistaa lasten toimijuutta kaikissa lastensuojelun asiakkuuden vaiheissa. Lastensuojelulaissa edellytetään, että sosiaalityöntekijä tapaa lasta henkilökohtaisesti ja asiakassuunnitelmat laaditaan yhdessä lapsen kanssa. Osallisuus toteutuu ja rakentuu sekä yksittäisissä kohtaamisissa että asiakasprosessin osien kokonaisuutena. (Kouvonen 2011, 205–206; Muukkonen 2008a, 150, 152.)

Lasten osallisuus ja toimijuus on ollut tutkijoiden mielenkiinnon kohteena lapsuudentutkimuksessa 1980-luvun alkuvuosista lukien, vaikka lapsista ja lapsuudesta on toki puhuttu jo ennen sitä. Lapsuudentutkimuksen näkökulmilla on kritisoitu perinteisen sosiaalisuoritusajattelun rajoittunutta näkemystä lapsista tulevaisuuden aikuisina, jolloin lapsuusikä on nähty ikään kuin oppimisena ja valmistautumisena aikuisiässä toteutuvaan yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Lapsuudentutkimuksessa lapsia on alettu tutkia heidän jokapäiväisissä elämänpiireissään ja lapset on haluttu nähdä toimijoina toiminnan kohteena olemisen sijaan. Lapsuudentutkimuksen yhtenä tehtävänä on lasten osallisuuden tuominen näkyviin. (Alanen 2009, 9–10, 17, 21–22.)

Tutkielmani rakentuu siten, että luvussa kaksi paneudun asiakasosallisuuteen sosiaalityössä. Aloitan osallisuuden käsitteen määrittelyllä ja luon lyhyen katsauksen lasten osallisuuteen lapsuudentutkimuksen näkökulmasta. Tarkastelen osallisuutta myös oikeutena, koska sosiaalipalvelujen järjestämisessä asiakkaiden oikeus osallisuuteen on huomioitu kattavasti sosiaalihuoltoa koskevassa lainsäädännössä sekä sosiaalialan ammattilaisten eettisissä ohjeissa. Olen valinnut tutkimukseeni ne sosiaalihuoltoa koskevat lait, jotka ovat merkityksellisimpiä lastensuojelun avohuollon sosiaalityön ja lasten osallisuuden kannalta. Asiakkaiden oikeutta osallisuuteen on vahvistettu myös kansainvälisillä sopimuksilla. Näistä tarkastelun kohteeksi olen ottanut Lapsen oikeuksien sopimuksen 1989, joka on keskeisin lastensuojelutyön kannalta. Luvun kaksi lopussa käsittelem asiakasosallisuutta asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa, mihin liittyy dialogisuus sekä asiakkaan subjektiuden tukeminen. Luvussa kolme tarkastelen lapsi- ja perhekohdasta lastensuojelua, lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä sekä lapsilähtöisyyttä lastensuojelussa. Lisäksi perehdyn lasten osallisuuteen lastensuojelun avohuollossa. Olen rajannut tutkimukseni koskemaan ainoastaan lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä, koska asiakasosallisuuteen sijaishuollossa liittyy erityisiä piirteitä esimerkiksi rajoitustoimenpiteitä käytettäessä.

Tutkielman neljännessä luvussa määrittelen tutkimukseni tavoitteet ja tutkimuskysymykset. Kuvaan tutkimuksen tekemisen vaiheita sekä esittelen tutkimusmenetelmät ja aineistot, joilla vastaan tutkimuskysymyksiini. Tutkielmani aineisto muodostuu Helsingin kaupungin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden kahdesta ryhmä- ja kymmenestä yksilöhaastattelusta. Lisäksi käytettävissäni on ollut Helsingin kaupungin lastensuojelun avohuollon asiakaskyselyn tulokset, joita hyödynnän tutkimukseni johtopäätösten tukena. Seuraavat kolme lukua ovat tutkimukseni tuloslukuja. Viimeisessä kahdeksannessa luvussa teen lyhyen yhteenvedon tutkimukseni keskeisistä tuloksista ja arvioin tutkielmani toteutusta. Päätän tutkielmani omaan pohdintaani tutkimusaiheesta sekä mahdollisista jatkotutkimusaiheista.

2 ASIAKASOSALLISUUS SOSIAALITYÖSSÄ

2.1 Osallisuuden käsitteen määrittelyä

Tutkielmani keskeisin käsite on osallisuus. Osallisuus on laaja käsite, sillä sen voi liittää edustukselliseen demokratiaan ja mahdollisuuteen vaikuttaa itseään koskeviin asioihin omassa toimintaympäristössä. Osallisuudella on sekä yhteiskunnallista vaikutusta että voimavaroja lisäävää vaikutusta ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Rouvinen-Wilenius 2014, 67.) Osallistuminen ja osallisuus liittyvät toisiinsa. Osallistumista voi olla esimerkiksi osallistuminen erilaisiin tapahtumiin tai päätöksentekoon. Lisäksi se voi olla vaikuttamistoimintaa, kansalaistoimintaa sekä vapaa-ajantoimintaa. Osallistuminen antaa mahdollisuuden itsensä toteuttamiseen ja vaikuttamiseen omaan elämään ja itselle tärkeisiin asioihin. (Särkelä-Kukko 2014, 34–35.)

Osallistumisen rinnalla puhutaan osallisuuden kokemuksesta eli johonkin kuulumisen, liittymisen ja yhteisöllisyyden tunteesta (Kananoja ym. 2008, 20). Osallisuus voidaan nähdä ihmisarvoon kuuluvana oikeutena osallistua omaan arkeen sekä oikeutta tulla kuuluksi (Halme ym. 2014, 21). Osallisuuden käsite on vaikeasti rajattavissa sen moniulotteisuuden vuoksi, sillä se saa helposti erilaisia merkityssisältöjä käyttötarkoituksen, paikan ja puhujan mukaan. Osallisuus on mukana olemisen ja kuulumisen tunnetta. Sen lähtökohta yksilötasolla on osallisuuden omakohtaisuus. Osallisuus ja osallisuuden kokemukset ovat kytköksissä henkilön ihmiskäsitykseen sekä henkilökohtaiseen elämismailmaan ja identiteettiin. Parhaimmillaan osallisuus tarkoittaa omakohtaisesta sitoutumisesta nousevaa toimimista sekä vaikuttamista omaa elämää koskevien asioiden kulkuun, ja lisäksi siihen kuuluu vastuun ottamista seurauksista. Osallisuuden kokemukset syntyvät kuulluksi ja huomioituksi tulemisesta, omaan elämään liittyviin asioihin vaikuttamisesta ja omista asioista päättämisestä, kohtaamisista ja keskusteluista sekä sosiaalisista suhteista. (Särkelä-Kukko 2014, 34–36.)

Osallisuuden ja osallistumisen lisäksi voidaan puhua osallistamisesta. Osallistamisella pyritään aktivoimaan ja kannustamaan ihmisiä osallistumaan ja saamaan osallisuuden kokemuksia (Särkelä-Kukko 2014, 35). Osallistaminen on käsite, joka vaatii tai kehottaa ihmisiä osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Osallistamista sääntelevät yleisesti hyväksytyt säännöt ja määräykset. Tarve osallistua syntyy yksilön toiminnan ulkopuo-

lella, vaikka osallistuminen saattaisikin olla hänen etujensa mukaista. Osallisuus voi alkaa osallistamisesta, mutta pitkäaikaiset muutokset edellyttävät omaehtoista sitoutumista, mikä voi syntyä vain aidon osallisuuden kautta. (Valkama & Raisio 2013, 92.)

Osallisuuden vastakohtana voi syntyä osattomuutta. Sillä viitataan jonkinlaiseen yksilön sivuun jääneeseen asemaan yhteiskunnassa, kun yksilöllä ei ole osaa yhteiskunnassa hänen kulttuurisen, sosiaalisen tai taloudellisen pääomansa puuttumisen vuoksi. Osattomuus voidaan nähdä myös henkilökohtaisena kokemuksena, jossa yksilö kokee, ettei hän tai hänen mielipiteensä ole tullut otetuksi huomioon. Osallisuudessa ja osattomuudessa on sekä yksilöllinen että yhteisöllinen elementti. Yksilö voi kokea osallistuessaan itsensä arvokkaaksi, mutta myös ympäröivän yhteiskunnan tulee olla sellainen, jossa osallisuus on mahdollista. (Pajulampi 2014, 141.)

Ihmisoikeuksiin perustuvan sosiaalityön tavoitteena on maksimoida asiakkaiden osallisuutta kaikissa elämän osa-alueissa (Ife 2008, 174). Sosiaalityössä asiakkaiden osallistuminen voidaan ymmärtää sekä tavoitteena että keinona. Asiakkaiden osallistuminen keinona on välinearvo, jolloin se liitetään työn varsinaisten tavoitteiden sekä työn laatuun liittyvien tavoitteiden saavuttamiseen. Työn tavoitteena saattaa olla esimerkiksi asiakkaan ongelmien lieventyminen tai itsenäisen elämänhallinnan lisääntyminen, ja asiakkaan osallistuminen nähdään osana hyvin tehtyä laadukasta työtä. Osallistumisen ymmärtäminen tavoitteena eli itseisarvona tulee selvemmin esille, kun puhutaan demokraattisen yhteiskunnan arvotavoitteista ja demokraattisen hallinnon kansalaislähtöisyydestä. (Niiranen 2002, 71.) Ifen (2008, 174–175) mukaan sosiaalityöntekijöiden tulee paitsi motivoida asiakkaitaan osallistumaan myös tunnistaa rakenteellisia tekijöitä, jotka voivat olla osallisuuden esteinä, ja pyrkiä vaikuttamaan niihin.

Sosiaalityön asiakkaiden osallistumista korostava keskustelu perustuu demokratiaperiaatteeseen. Yhtäältä asiakkaiden osallistumista perustellaan asiakkaiden oikeuksien toteutumisella, ja toisaalta osallistumista on alettu korostamaan myös sen vuoksi, että sosiaalipalveluiden kehittäminen on keskittynyt perinteisesti lähes ainoastaan virallisen järjestelmän oikeudeksi. Asiakkailla on kuitenkin kokemustietoa ja taitoja, joiden perusteella palveluja voitaisiin suunnitella, kehittää ja arvioida. Tällöin ei ole enää kyse asiakaslähtöisyydestä, joka kohdistuu yksittäiseen asiakkaaseen, vaan voidaan puhua kollektiivisesta toimintatavasta. Asiakkaat ovat palveluiden käyttäjiä, joiden osallistumisella tavoitellaan

asiakkaiden asemaa kokemusasiantuntijoina, jotka voivat osallistua koko asiakasryhmän palveluiden suunnitteluun. (Toikko 2014, 168–170.)

2.2 Lapset ja osallisuus

Lapsuus voidaan nähdä sosiaalisena konstruktiona, joka vaihtelee ja rakentuu ajan ja paikan mukaan (Malone & Hartung 2010, 26; Thomas 2002, 16–17). Perinteisesti lasten on katsottu olevan haavoittuvia ja suojelua tarvitsevia sekä jollain tapaa keskeneräisiä ihmisiä, koska he eivät ole vielä aikuisia. Tämän vuoksi lapsia pidetään herkästi kykenemättöminä osallistumaan yhteiskuntaan sen täysipainoisina jäseninä. Lapsuus on yleisesti hyväksytysti suojeltua aikaa, jolloin lapset halutaan pitää vapaina aikuisten huolista ja vastuusta. (Lavalette & Cunningham 2002, 9.) Lapsuus on ollut sosiologian piireissä pitkään varsin tuntematon kenttä, jossa lapset ovat kuuluneet etupäässä perheen ja kasvatuksen piiriin. Lasten elinoloja on tarkasteltu osana perheiden eli lasten vanhempien elinoloja, eikä lasten arkisiin kokemuksiin ja tekemisiin ole kiinnitetty huomiota. Lasten omat tiedot ja kokemukset ovat jääneet syrjään, eikä lapsiin liittyviä asioita ole kysytty heiltä itseltään. Lapsia ei ole siten nähty osallistujina tai toimijoina. (Alanen 2001, 166–167.)

Lasten äänen kuuleminen on kuitenkin noussut enenevässä määrin esiin sekä politiikan kentällä että tutkimuksessa (McKernie 2002, 43). Vastauksena yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen aikuiskeskeisyyteen on lapsuuden sosiologian tehtäväksi tullut 1980-luvulta alkaen tuoda näkyviin yhteiskuntatutkimuksen syrjivää suhtautumista lapsiin ja lapsuuteen sekä tehdä metodologialtaan lapsilähtöisempää tutkimusta. (Alanen 2001, 167.) Lapsuutta koskevissa tutkimuksissa on ryhdytty kuulemaan enemmän lapsia itseään. Tietoa ei kerätä enää vain toissijaisista lähteistä, jolloin lapset jäivät herkästi objektin asemaan. (Lavalette & Cunningham 2002, 24.) Lapsuuden tutkimuksessa lapsilähtöisyys on lisääntynyt, mikä tarkoittaa sitä, että lapsia ei enää nähdä pelkästään ”tulevaisuuden aikuisina”, vaan lapsuus on jo itsessään elämää ja osallisuutta yhteiskuntaelämään. Yksi pääelementeistä uudessa lapsuuden tutkimuksessa on lasten näkeminen toimijoina, jotka rakentavat lapsuutta erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa. Tämä siirtää lapset pois objektin asemasta, kun lapset osallistuvat aktiivisesti oman elämänsä ja elinympäristönsä muovaamiseen. (Alanen 2001, 173; McKernie 2002, 44.)

Lasten osallisuus on ollut viime vuosina paljon esillä myös sosiaali- ja kasvatustieteiden keskusteluissa. Osallisuuden käsitettä käytetään erityisesti pohdintoissa lasten mahdollisuuksista osallistua eri toimintaympäristöissä. Lapsen osallisuus voi tarkoittaa osallisuutta omassa asiassa eli mahdollisuutta tulla kuulluksi ja kertoa oma mielipide, kun viranomaiset tai muut aikuiset tekevät päätöksiä lapsen asioissa. Osallisuudella voidaan tarkoittaa myös laajempaa vaikuttamisen mahdollisuutta, kuten osallisuutta esimerkiksi koulun tai muun yhteisön päätöksenteossa. Yleisellä tasolla lapsen osallisuuden nähdään toteutuvan, kun hänelle tarjotaan mahdollisuuksia keskustella itselle tärkeistä aiheista ja tuoda niitä aikuisten tietoon sekä mahdollisuutta tehdä aloitteita ja osallistua eri tavoin itseään ja muita lapsia koskevaan päätöksentekoon. Osallistumisen ja vaikuttamisen lisäksi osallisuuden käsite liitetään johonkin kuulumiseen. Siinä merkityksessä osallisuus on vahvasti kokemuksellinen asia, koska se toteutuu kokemuksena yhteisöön kuulumisesta. (Nivala 2010, 18–19.)

Lasten osallisuuteen liittyy läheisesti myös hallinnan kysymyksiä. Hallinnalla tarkoitetaan vallanharjoittamisen tapoja, joilla pyritään ohjaamaan yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymistä (Satka ym. 2011, 11). Lasten ja yhteiskunnallisten instituutioiden väliseen suhteeseen sisältyy lasten arjen hallintaa, poikkeavan käytöksen kontrollia sekä käyttäytymisen normalisoinnin keinoja (Pölkki 2016, 270). Lasten käyttäytymisen hallintaa voidaan peilata yhteiskunnan poliittiseen kulttuuriin ja tilaan, sillä hallinnassa tapahtuvat muutokset kertovat myös yhteiskunnassa tapahtuvista muutoksista. Suomessa on käytössä useita alun perin Yhdysvalloista peräisin olevia lasten ja nuorten käyttäytymisen hallinnan menetelmiä, jotka ovat levinneet anglosaksisen maailman kautta myös Suomeen. Näitä hallinnan menetelmiä ovat esimerkiksi päivähoitossa käytössä olevat varhaiskasvatussuunnitelmat, valvontakameroiden lisääntyvä käyttö, varhainen puuttuminen, riskiyksilöiden seulonta sekä yksilöiden vastuuta korostava aktivointi. (Hänninen 2011, 391–392.)

Hallinnan näkökulma on keskeinen, kun lapsuutta tarkastellaan lastensuojelun kontekstissa, jossa lapsuuteen kietoutuvat riskin ja huolen käsitteet. Keskustelua riskeistä sisältyy erityisesti ehkäisevään lastensuojeluun, jossa riskitekijöitä pyritään tunnistamaan ja niihin vaikuttamaan erilaisilla varhaisen tuen työmenetelmillä (Pölkki 2016, 266). Lapsuuden hallinnan tutkimuksella on perinteisesti pyritty tiedontuotantoon, jonka avulla lapsia ja lasten käyttäytymistä voidaan hallita ja ohjata. Siihen sisältyy pohdintaa yksilön vastuusta, oikeudesta yksityisyyteen sekä lapsuuden yhteiskunnallisesta säätelystä. Riskiajattelun kautta lapsuuden tarkastelu voi johtaa herkästi siihen, että lapsuus nähdään

aikuiskansalaisuuden esiasteena, kun pohditaan, miten tulevaisuuden uhat voitaisiin välttää. Riskiajattelun rinnalle on kuitenkin noussut myös uusia hallinnan käsitteitä, kuten kumppanuus ja vastuu, jotka tarjoavat paremmin lapsille toimijan roolia. (Satka ym. 2011, 14–15, 18; Pölkki 2016, 270.)

Kumppanuuteen perustuvassa sosiaalityössä asiakkaiden osallisuus on keskeisellä sijalla. Juhilan (2006) mukaan kumppanuussuhteeseen perustuvaa sosiaalityötä voi luonnehtia osallistavaksi, jossa osallistaminen koskee molempia sosiaalityön osapuolia. Sosiaalityöntekijät pyrkivät tukemaan asiakkaitaan tavalla, joka mahdollistaisi heille täysivaltaisen kansalaisuuden. Asiakkaat voivat puolestaan osallistaa sosiaalityöntekijöitä omaan tietoonsa. (Mt., 118.) Satka (2011, 87) huomauttaa, että lasten mukaan ottamista ja kuuntelemista voidaan herkästi tulkita myös lasten suostutteluksi sopimuksellisuuteen. Hallinnan kysymykset haastavatkin lasten kanssa työskenteleviä refleктоimaan oman työnsä tavoitteita ja keinoja, jotta lasten avun tarpeita ei sivuuteta, vaan puuttumisessa ja tukemisessa kunnioitetaan lasten oikeutta yksityisyyteen ja osallisuuteen.

Lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen professori Nigel Thomas on tehnyt paljon tutkimusta lasten osallisuudesta. Thomas (2009) katsoo, että lasten osallisuus voi toteutua tai jäädä toteutumatta monissa eri toimintaympäristöissä, kuten kotona, koulussa, vapaa-ajalla sekä erilaisissa epävirallisissa ja virallisissa yhteisöissä. Toimintaympäristöstä riippumatta lapsia yhdistää se, että kaikki lapset ja nuoret haluavat tulla vakavasti otetuiksi, mikä edellyttää dialogiin pääsemistä aikuisten ja toisten lasten kanssa. Thomasin mukaan lapsilla on oikeus odottaa aikuisilta kunnioitusta heidän näkemyksilleen. (Mt., 186–188, 195.)

2.3 Osallisuus oikeutena

2.3.1 Osallisuus sosiaalihuoltoa koskevassa lainsäädännössä

Sosiaalihuolto ja sitä koskeva lainsäädäntö on mahdollista nähdä välineinä, joiden avulla voidaan tuottaa yhteiskuntaan arvokkaana pidettyjä asioita. Sosiaalihuoltoon kuuluvia arvoja ovat muun muassa heikoimpien asemasta huolehtiminen, sosiaalinen tasa-arvo, oikeudenmukaisuus, osallisuus, vapaus sekä sosiaalinen pääoma. (Hämäläinen & Niemelä 2014, 83–84.) Osallisuutta voidaan pitää eettisenä valintana, minkä tulisi näkyä koko jul-

kisen sektorin toimintakäytännöissä. Osallisuudelle luodaan vankka perusta jo lainsäädännössä. Osallisuuteen liittyviä lainsäädäntökohtia löytyy esimerkiksi perustuslaista, sosiaalihuoltolaista, sosiaalihuollon asiakaslaista sekä lastensuojelulaista. Lakiuudistuksissa osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien kehittämiseksi laitetaan aikaisempaa enemmän painoarvoa. (Pyykkönen 2014, 26, 27.)

Kaiken lainsäädännön perusta Suomessa on perustuslaki. Siihen kuuluvat esimerkiksi elämän ja vapauden sekä yhdenvertaisuuden, yksityisyyden, osallisuuden ja huolenpidon perusarvot (Hämäläinen & Niemelä 2014, 84). Suomen Perustuslain (1999/731, 2 §) mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Lain kuudennessa pykälässä säädetään yhdenvertaisuudesta. Sen mukaan ihmiset ovat tasavertaisia lain edessä. Myös lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee voida vaikuttaa itseään koskeissa asioissa kehitystään vastaavasti.

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä, asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään kohteluun ja palveluun sosiaalihuollossa. Lain (4 §, 5 § & 7 §) mukaan sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet on otettava huomioon ja suunnitelmat on laadittava yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa. Lisäksi asiakkaalla on oikeus saada ymmärrettävästi tietoa asiaansa vaikuttavista toimenpidevaihtoehdoista. Laissa säädetään (8 § & 10 §) asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta niin, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide ja muutoinkin kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta. Tämä koskee myös alaikäisiä sosiaalihuollon asiakkaita. Asiakkaalle tulisi antaa mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palveluidensa suunnitteluun ja toteutukseen.

Uusi sosiaalihuoltolaki on astunut voimaan 1.4.2015. Lain valmistelua ohjasi ajatus asiakaslähtöisestä lainsäädännöstä (Pyykkönen 2014, 31). Sosiaalihuoltolain (2014/1301, 1 § & 4 §) yhtenä tarkoituksena on edistää asiakaskeskeisyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään kohteluun ja palveluun. Asiakkaan etua arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota muun muassa siihen, miten eri toimintatavat turvaavat asiakkaan mahdollisuuden osallistumi-

seen ja vaikuttamiseen omissa asioissa sekä asiakassuhteen luottamuksellisuuden ja yhteistoiminnan asiakkaan kanssa. Lain (32 §) mukaan lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota sosiaalihuollon tarvetta arvioitaessa, lasta ja nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä sekä sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Sosiaalihuoltolain ihmislähtöisyyden ja osallisuuden turvaamisen periaatteiden taustalla ovat keskeiset sosiaalieettiset arvot, ihmisarvon kunnioittaminen sekä oikeus yhteisölliseen osallistumiseen ja osallisuuteen. Osallisuuden toteutuminen on samanaikaisesti sekä päämäärä että tekemisen tapa. (Hämäläinen & Niemelä 2014, 87.)

Lastensuojelulaissa on kiinnitetty erityistä huomiota lasten osallisuuteen. Lain yhtenä keskeisenä periaatteena on mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissa. Lastensuojelulain (2007/417, 5 §) mukaan lapselle on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus tuoda esiin siinä oma mielipiteensä. Lastensuojelua toteutettaessa ja päätöksiä tehtäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toiveisiin. Lastensuojelulain 4. luku koskee lasten osallisuutta, ja siinä (20 §) säädetään vielä tarkemmin lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta sekä niiden huomioon ottamisesta lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Pykälässä korostetaan hienovaraisuutta mielipiteen selvittämisessä, ettei siitä aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden ihmisten välisille suhteille. Mielipidettä ei kuitenkaan saa jättää selvittämättä kuin siinä tapauksessa, että sen selvittäminen vaarantaisi lapsen kehitystä tai terveyttä tai se muutoin olisi ilmeisen tarpeetonta.

2.3.2 Osallisuus sosiaalialan ammattilaisten eettisissä ohjeissa

Sosiaalityöllä on erityinen suhde etiikkaan ja ihmisoikeuksiin (Talentia 2013, 5). Eettisesti hyvässä toiminnassa sosiaalityöntekijä kunnioittaa jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta ja arvoa. Sen toteutuminen edellyttää yksilöllistä perehtymistä ihmisen elämäntilanteeseen sekä työtapaa, jossa annetaan tilaa asiakkaan omalle osallisuudelle ja vahvistetaan hänen edellytyksiä ottaa vastuuta omista teoista, ratkaisuksista ja elämästään ylipäättään. Arvot edellyttävät luottamuksellista työskentelyä, jossa asiakkaan oikeus yksityisyyteen toteutuu. (Kananoja ym. 2011, 130.) Eettisyydellä on aina henkilökohtainen ulot-

tuvuus, jossa sosiaalityöntekijän asenne vaikuttaa arvokkaan kohtaamisen muotoutumiseen. Eroja kunnioittava sensitiivisyys vaatii, että työntekijä analysoi omaa toimintaansa ja itseään. (Laitinen & Kemppainen 2010, 174.)

Sosiaalialan ammattilaisten eettisten ohjeiden mukaan asiakkaan osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa kaikissa työskentelyn vaiheissa. Asiakkailta on ensisijainen oikeus tehdä omaa elämäänsä koskevat päätökset. Sosiaalityössä pyritään kunnioittamaan tätä asiakkaiden oikeutta ja vastuuta päättää itseään koskevista asioista, jolloin työntekijän tehtävänä on rohkaista asiakkaitaan osallisuuteen. Asiakkaiden itsenäisyyden kunnioittaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että toimitaan aina asiakkaan toiveiden mukaan, vaan että kunnioitetaan asiakkaiden eriäviäkin näkemyksiä ja mielipiteitä. Ennen kaikkea asiakasta pyritään kuulemaan kaikkein vaikeimmissakin tilanteissa. Asiakkaiden osallisuus voi kuitenkin toteutua ainoastaan silloin, jos hän saa riittävää ja oikeanlaista tietoa oikeuksistaan. (Talentia 2013, 14–15.) Asiakkailta on myös oikeus vaieta itseään koskevista asioista. Sosiaalityön asiakkaana oleminen ei edellytä koko yksityisen elämän alueen ja salattujen ajatusten kertomista, vaan osallisuus edellyttää mahdollisuutta oman yksityisyyden säätelyyn. (Pohjola 1993, 86.)

Sosiaalityön asiakkaiden osallisuuteen kietoutuu väistämättä valta, sillä palvelujärjestelmän valtarakenteet säätelevät asiakkaan osallisuuden muotoja (Niemi 2013, 33). Osallistumisen muotoja ja menetelmiä valittaessa onkin kiinnitettävä erityistä huomiota eettisyyteen juuri niihin liittyvien vallan ja vastuun jännitteiden vuoksi (Oranen 2008, 44). Lastensuojelullisissa kohtaamisissa ei voi välttyä valtaan, kontrolliin ja lapsen asiantuntijatietoon liittyviltä kysymyksiltä (Eskonen ym. 2006, 21). Lasten osallisuuden tulisi saada merkitystä ja olla kuitenkin samalla heille vapaaehtoista. Osallisuuden pitäisi perustua lasten omien tuntemusten ja tietämyksen pohjalle. Lasten osallisuuden tueksi tarvitaan aikuisia, sillä lapset tarvitsevat usein kannustusta ja tukea osallistumiseen. Aikuisen tulisi olla sitoutuneita eettisesti kestävään lasten osallisuuden edistämiseen. (Pajulammi 2014, 150.)

2.3.3 Osallisuus Lasten oikeuksien sopimuksessa

Lainsäädännön ja eettisten ohjeiden lisäksi yksi yleinen näkökulma tarkastella lasten osallisuuden lähtökohtia sosiaalityössä ovat lasten oikeudet, joilla tarkoitetaan YK:n lapsen oikeuksia koskevaan yleissopimukseen perustuvia lasten ihmisoikeuksia. Kansainvälinen Lasten Oikeuksien Sopimus (LOS) on ensimmäinen lapsia koskeva ihmisoikeussopimus, ja se hyväksyttiin YK:ssa 20. marraskuuta vuonna 1989. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1991, mikä tarkoittaa, että Suomen oma lainsäädäntö sisältää vähintään samantasoiset lapsille turvattavat oikeudet kuin lasten oikeuksien sopimus. Valtio on vastuussa sopimuksen toteuttamisesta, eli kyseessä on myös juridisesti velvoittavasta sitoumuksesta lasten oikeuksien toteutumiseen. Lasten näkemyksiin on suhtauduttava vakavasti ja ne on otettava huomioon yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Lapset ovat siten tasavertaisia muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa. Sopimuksen keskeinen eetos liittyy lasten kunnioittamiseen ja autonomiaan, ja oikeudet voidaan nähdä perustana lasten ja nuorten osallisuuden toteutumiselle. (Alanen 2001, 162; Nivala 2010, 18; Pajulammi 2014, 137.)

Lapsen oikeuksien sopimusta voidaan pitää keskeisenä edistysaskeleena lasten oikeuksien kehittämisessä. Sopimus rakentuu kahden periaatteen varaan, jotka ovat lapsen etu ja lapsen itsemääräämisoikeus. Itsemääräämisoikeuden periaate siirtää asteittain päätösvalan lapsen oikeuksien käyttämisessä huoltajilta lapselle itselleen. Itsemääräämisoikeus vahvistuu lapsen iän ja kehityksen myötä. (Hakalehto-Wainio 2011.) Lasten oikeuksien sopimuksessa 12 artiklan voidaan erityisesti katsoa koskevan lasten oikeutta osallisuuteen. Artiklan mukaan lapselle taataan oikeus vapaasti ilmaista omat näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lisäksi lapsen näkemykset on otettava huomioon hänen iän ja kehitystasonsa mukaisesti. Osallisuuden kannalta muita keskeisiä artikloita sopimuksessa ovat artikkelit 5, 6, 9, 13, 14, 15, 16 ja 17. Niissä määritellään lasten vanhempien ja yhteiskunnan velvollisuuksia sekä lapsen oikeuksia: lapsen oikeutta elämään, yksityisyyteen, mielipiteensä vapaaseen ilmaisuun, sananvapauteen, ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapautta, yhdistymis- ja kokoontumisvapautta, sekä oikeutta olla vanhempiensa kasvatettavana ja tavata vanhempiaan. (Ang ym. 2006, 11, 18; Pajulammi 2014, 138; Unicef 2017.)

Lapsen oikeudet tiivistetään usein kolmeen teemaan, joista puhutaan lapsen oikeuksien kolmena P:nä: turvallisuus (Protection), elintaso ja palvelut (Provision) sekä osallistuminen (Participation). Turvallisuudella tarkoitetaan lapsen oikeutta erityiseen suojeluun ja

hoivaan ja palveluilla oikeutta riittävään osallisuuteen yhteiskunnan voimavaroista. Osallistumisella puolestaan viitataan lapsen oikeuteen osallistua ja tulla kuulluksi kaikissa itseään koskevissa asioissa. (Bardy 2009, 35; Nivala 2010, 21.) Kansainväliset kampanjat ovat keskittyneet yli kahden viime vuosikymmenen ajan ensisijaisesti suojeluun ja elintason liittyvien lasten oikeuksien edistämiseen. Tämä on kuitenkin muuttunut, kun lasten osallistumisoikeuksiin on alettu kiinnittämään enemmän huomiota ja heidät on haluttu tunnustaa yhteiskuntien täysivaltaisiksi kansalaisiksi, joilla on oikeus merkitykselliseen osallisuuteen. (Habashi ym. 2012.)

Asiantuntijat saattavat nähdä ristiriitaa lasten osallisuuden ja suojelun välillä. Oikeus osallisuuteen nähdään tärkeänä, mutta tiedon voidaan pelätä vahingoittavan lasta, jolloin lasta halutaan suojella jättämällä kertomatta hänelle asioita. (van Bijleveld ym. 2015.) Lapsen oikeuksien komitea on kuitenkin korostanut, että lapsen oikeuksien sopimusta on käsiteltävä kokonaisuutena (Pajulammi 2014, 138), jolloin suojeluoikeudet ja osallistumisoikeudet eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne nivoutuvat osaksi toisiaan ja lapsen kokonaisvaltaista huolenpitoa. Osallistumisen on katsottu olevan hyväksi lapsen kehitykselle, sillä mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin lisää tyytyväisyyttä elämään. Lisäksi osallistuminen edistää muiden oikeuksien toteutumista. (Bardy 2009, 35; Hakalehto-Wainio 2011.)

Lasten oikeuksien sopimuksen ratifioiminen ei vielä tarkoita sitä, että lasten osallisuus- ja oikeudet toteutuisivat Suomessa. YK:n lapsen oikeuksien komitea valvoo sopimuksen noudattamista. Valtiot laativat komitealle määräaikaissraportteja, joissa luetellaan ne toimenpiteet, joihin on ryhdytty lasten oikeuksien edistämiseksi. Komitea antaa valtioille suosituksia ja huomautuksia, joihin valtion on vastattava seuraavassa määräaikaissraportissaan. (Ulkoministeriö 2016; Hakalehto-Wainio 2011.) Lapsen oikeuksien komitea on vuonna 2011 pitämässään istunnossa antanut Suomelle kehotuksen lasten mielipiteiden kunnioittamisesta. Komitea suosittelee Suomelle ikärajojen poistamista kansallisesta lainsäädännöstä lasten kuulemisen osalta, jolloin kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia kuultaisiin, heidän kehitystasonsa huomioon ottaen, heitä koskevissa oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä. Suosituksen mukaan kaikkia lapsia tulisi kuulla lapsiystävällisesti lapsen edun periaate huomioiden. Lapsen mielipiteille tulisi myös antaa asianmukainen painoarvo lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Lapsen oikeuksien komitea 2011.)

Hakalehto-Wainion (2011) mukaan Suomessa lasten osallistumisoikeutta on tulkittu usein liian kapeasti, kun se on kytketty lähinnä lapsen kuulemiseen oikeudellisissa ja hallinnollisissa kysymyksissä, vaikka sopimus turvaa lapselle oikeuden mielipiteen ilmaisuun kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lisäksi hän muistuttaa, että lapsille on annettava asioista riittävästi tietoa, jotta heillä on ylipäättään mahdollisuus muodostaa näkemyksiään. Lasten oikeuksien sopimus velvoittaa eri viranomaisten ohella lasten vanhempia ja huoltajia edistämään lastensa osallistumisoikeuksia. (Mt.)

2.4 Asiakasosallisuus kokemuksena vuorovaikutussuhteessa

Osallistumisoikeudet eivät yksin takaa osallisuuden kokemuksen syntymistä, vaan siinä on keskeistä vuorovaikutus ja kuulluksi tuleminen. Sosiaalityössä toimivan vuorovaikutussuhteen syntyminen asiakkaan ja työntekijän välille ei ole itsestään selvää. Jokisen (2016) mukaan asiakkaan ja työntekijän välinen suhde on lähtökohdiltaan aina institutionaalinen suhde, koska siinä kohdataan asiakkaan ja sosiaalityöntekijän rooleissa. Ammatillisessa auttamissuhteessa asiakas nähdään apua tarvitsevana. Sosiaalityöntekijä puolestaan edustaa sosiaalityön professiota, ja hänen toimintaansa ohjaavat sosiaalityön eettiset ohjeet sekä sosiaalityön arvo- ja teoriapohja. (Mt., 140, 146.)

Asiakkaiden osallisuus ja subjektiivisuus perustuvat siihen, että asiakkaat ymmärrettään oman elämänsä asiantuntijoina. Tämä tarkoittaa, että asiakkaan omakohtaiset kokemukset nostetaan työskentelyn lähtökohdaksi. Lisäksi se edellyttää asiantuntijuuden hierarkian kääntämistä yhteistyösuhteeksi. Yhteistyösuhteesta ja jaetusta asiantuntijuudesta voidaan puhua silloin, kun sosiaalityöntekijä tuntee ammatillisesti palveluiden antamat mahdollisuudet sekä työprosessin metodiset keinot, ja asiakas puolestaan tietää kokemuksellisesti oman elämänsä puitteet ja mahdollisuudet. Olennaista on pyrkimys dialogiseen ja jaettuun asiantuntijuuteen, jossa asiakas on kanssatoimija eikä toiminnan kohde. Sosiaalityöntekijän tulisi pyrkiä asiakkaan kanssa vastavuoroiseen suhteeseen, joka perustuu asiakkaan ja työntekijän väliseen vuorovaikutukseen, sillä osallisuuden rakentuminen edellyttää vastavuoroista toimintaa. Asiakkaiden vaikuttaminen ja osallisuuden kokemusten syntyminen eivät ole mahdollisia, mikäli he eivät pääse asioiden käsittelyyn mukaan. (Jokinen 2016, 147; Oranen 2008, 9; Pohjola 2010, 59.)

Sosiaalityössä eettinen, asiakasta arvostava työskentelytapa toteutuu tai sulkeutuu pois jokaisessa työntekijän ja asiakkaan välisessä kohtaamisessa (Laitinen & Kemppainen

2010, 138). Asiakastyössä vuorovaikutukseen on mahdollista asennoitua usealla eri tavalla. Mönkkönen (2007) on hahmotellut kolme erilaista työntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutusorientaatiota. Asiantuntijakeskeisyydellä hän tarkoittaa työntekijän tapaa luokitella ja arvioida asiakkaan tilannetta yksipuolisesti. Asiakaskeskeisyydessä puolestaan asiakkaan näkökulma tulee hyvin huomioiduksi, mutta työntekijän oma rooli vastuunkantajana hämärtyy. Asiakaskeskeisen ja asiantuntijakeskeisen vuorovaikutuksen lisäksi on kolmas tapa hahmottaa asiakassuhdetta asiakastyön dialogisuuden kautta. Dialogisen työskentelyn taustalla on ajatus siitä, että tietoa ei nähdä pysyvänä ja muuttumattomana, vaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tilanteen mukaan rakentuvana. Dialogisuudessa pyritään etsimään sellaista todellisuuden osaa ja uutta ymmärrystä, jota kumpikaan ei voi saavuttaa yksin. (Mt., 17–18, 86, 104, 105.)

Myös Hokkasen (2014) mukaan dialogisella vuorovaikutuksella voidaan välttää liiallisen asiantuntijakeskeisyyden lisäksi myös asiakaskeskeisyyden ylilyönnit. Näitä ylilyöntejä voi esiintyä tilanteissa, joissa työntekijä ei tuota asiakkaan tilanteesta omaa tulkintaa, ei anna omaa asiantuntemusta asiakkaan käyttöön eikä omaehtoisesti rakenna malleja tilanteen ratkaisemiselle. Työntekijän tulkinnan eroaminen asiakkaan tulkinnasta voitaisiin kuitenkin nähdä dialogisen tilanteenmäärittelyn rikkautena sen puutteen sijaan. Työntekijän tulkinta perustuu hänen ammatilliseen ymmärrykseen sekä hänen ihmis- ja maailmankuvaansa. Se voi olla lakien, sopimusten tai organisaation ohjeistamaa ja ohjata katsomaan asiakkaan tilannetta hänen organisatorisen ja ammatillisen tehtävänsä viitoittamana. Siitä huolimatta työntekijän tulkinta voi olla avoin yhteiselle dialogille asiakkaan kanssa ja muuttua dialogin ansiosta uudeksi. (Mt., 47.)

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän yhteistyöllä on monta merkitystä, ja yhteistyösuhde on sosiaalinen kokemus kummallekin osapuolelle. Yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa voi olla asiakkaalle voimaannuttava sosiaalinen kokemus, mikäli hänelle syntyy tunne ihmisarvon ja yksilöllisyyden kunnioittamisesta, kokemus välittämisestä sekä usko omiin edellytyksiin ja muutoksen mahdollisuuteen. Yhteistyösuhde on myös työväline muutoksen aikaansaamiseksi. Sosiaalityöntekijän täytyy aidosti haluta auttaa asiakasta itseään oman elämänsä ja siihen vaikuttavien tekijöiden tarkastelussa ja jäsentämisessä. Sosiaalityöntekijän tehtävä on huolehtia siitä, että työskentelyprosessi on oikeudenmukainen ja asiakkaan itsemääräämisoikeutta kunnioittava. Tähän sisältyy se, että asiakkaan toivomukset ja mielipiteet otetaan huomioon ja asiakkaalle taataan mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa. Pelkkä asiakkaan ymmärtäminen ei tarjoa mahdollisuutta kohtaamiselle. Asiakkaan

osallisuus edellyttää, että kunkin asiakkaan kanssa luodaan yhdessä käsitys muutosta kaipaavista tekijöistä ja huomioidaan, että asiakkaiden edellytykset osallistua työskentelyyn ovat yksilöllisiä. Silloinkin, kun asiakkaan edellytykset olla mukana työskentelyprosessissa ovat rajoittuneet esimerkiksi iän vuoksi, on tärkeää luoda asiakkaalle mahdollisuus omien näkemystensä esittämiseen ja muutoinkin osallisuuteen omien kykyjensä ja voimavarojensa mukaan. (Kananoja ym. 2011, 137, 142; Laitinen & Kempainen 2010, 166–167.)

Asiakastyön vuorovaikusta on mahdollista tarkastella siitä näkökulmasta miten työntekijät tukevat asiakkaan subjektiutta. Subjektius on käsite, jolla tarkoitetaan yksilön käsitystä itsestään ihmisenä joka on kykenevä tekemään päätöksiä ja valintoja sekä vaikuttamaan omalla toiminnallaan oman elämänsä muotoutumiseen. Subjektina oleminen edellyttää tasavertaisuutta, dialogia ja osallisuutta (Mönkkönen 2007, 142; Raitakari 2002, 51.) Asiakkaan osallistuminen ja itsemääräämisen kunnioittaminen edellyttävät, että asiakas voi olla mukana suunnittelemassa ja valitsemassa ratkaisuja. Tämä tarkoittaa sitä, että toimintavaihtoehdot pidetään aidosti avoimina, jolloin asiakkaan tulee tietää miten sosiaalityöntekijä arvioi hänen tilannettaan sekä millaista omaa aktiivisuutta ja osallistumista häneltä odotetaan. Asiakkaan suostuttelu ylipuhumisen avulla ei ole itsemääräämisoikeutta edistävää osallistumista. (Niiranen 2002, 74.) Heikkoa subjektiutta kohdataan myös silloin, jos asiakas kokee joutuvansa tekemään asioita ulkoisten ehtojen vuoksi. Asiakkaan tilanteessa ei välttämättä tapahdu muutosta, vaikka työntekijä osaisikin kommunikoida dialogisesti. Tärkeää olisikin selvittää millaisiin muutoksiin asiakas on itse valmis sitoutumaan. (Mönkkönen 2007, 142.) Yhteistyö edellyttää asiakkaan ja työntekijän välistä vuoropuhelua, jolloin on tärkeää sekä kuunnella että tulla kuulluksi (Arnkil & Seikkula 2014, 198).

Hyvä työskentelysuhde on vastavuoroinen, jossa työntekijä tukee asiakkaan subjektiiviteettia pohtimalla asiakkaan kanssa yhdessä eri näkökulmia (Särkelä 2011, 27). Subjektisuuden kokemukseen liittyy asiakkaan mahdollisuus tehdä valintoja. Asiakkaan tulisi kokea, että työntekijä on hänen kanssaan samalla puolella ja kunnioittaa asiakasta. Se, että työntekijä uskoo asiakkaan mahdollisuuksiin, vaikuttaa hänen koko voimaantumisprosessiinsa, joka lähtee asiakkaasta itsestään, mutta siihen vaikuttaa työntekijän usko asiakkaan mahdollisuuksiin. (Mönkkönen 2007, 143–145.) Voimaantumisen näkökulmasta katsotaan, että tieto tulee ensisijaisesti asiakkailta. Asiakkaat tietävät itse parhaiten omat olo-

suhteensa ja tavoitteensa. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi jää asiakkaiden tukeminen työkentelyprosesseissa ja auttaminen tiedostamaan mahdollisuuksia, jotka voivat vastata asiakkaiden tarpeisiin. (Payne 2005, 58–59, 306.) Työntekijällä on ammatillinen asiantuntijuus, ja asiakas on puolestaan oman elämänsä asiantuntija. Vaikka asiakkaan ja työntekijän näkemykset eroaisivat toisistaan, on asiakkaalla oikeus tulla kuulluksi ja kohdatuksi sekä saada hyvää kohtelua ja tulla autetuksi palvelujärjestelmässä. Hyvin pienetkin inhimilliset tekijät voivat nousta kohtaamisissa merkittäviksi ja avun tarvitsijaa saattaa auttaa jo se, että joku kuuntelee ja kunnioittaa häntä. (Pohjola 2006, 59–60.)

Lastenkaan osallisuus oikeuksia ei voida kuvata ainoastaan oikeudellisena tai muuna viranomaisprosessina, jonka voimassaolo on sidottu virallisiin menettelyihin. Lasten oikeudet saattavat toteutua tai jäädä toteutumatta pääasiassa muualla kuin viranomaismenettelyissä, kuten kouluissa tai perheissä. Osallisuuden toteutuminen on usein riippuvainen tietyistä edellytyksistä ja rakenteista, joissa lapsen osallisuus tulee mahdolliseksi erilaisissa arkisissa toiminnoissa. Lasten osallisuus voidaan nähdä yhtäältä yksilön ja yhteiskunnan välisenä vuorovaikutuksena ja toisaalta osallisuudessa on keskeistä tunne ja kokemus, joka osallistumisesta tulee. (Pajulammi 2014, 148–149.)

Lastenpsykiatri Jukka Mäkelän (2011) mukaan lapset ovat syntyjään yhteisöllisiä ja tarvitsevat kokemuksia joukkoon kuulumisesta. Vuorovaikutustilanteissa lapsen on mahdollisuus saada tuntee olevansa hyväksytty, mutta hyväksytyksi tuleminen tunne syntyy ainoastaan aktiivisessa vuorovaikutuksessa, jolloin lapsikin on osallinen eikä passiivisen vastaanottajan roolissa. Mäkelä muistuttaa, että yhtälailla kuin lapsen minuus, myös vanhemmuus vahvistuu kunnioittavassa vuorovaikutuksessa. Kunnioittavassa vuorovaikutuksessa tärkeintä on asenne, joka rakentuu kiinnostuksesta, kunnioituksesta ja myötätunnosta. Kunnioitus perustuu sen ymmärtämiselle, ettei pysty tietämään toisen puolesta, mikä hänen tilanteessaan on tarpeen, vaan sen selvittämiseen tarvitaan kuuntelevaa ja luovaa tilaa eli dialogia. (Mt., 20, 22–23.)

Osallisuuden kunnioittaminen ja sen näkyminen asiakastyössä edellyttää osallisuuden ottamista yhdeksi työtä ohjaavaksi periaatteeksi. Lasten osallisuuden tärkeänä pitäminen liittyy ylipäätään asiakkaiden osallisuuden tärkeänä pitämiseen. Työkäytäntöjen kehittämisen keskiössä tulisi olla se, että asiakasta kuullaan ja hän tulee kuulluksi, hänen kokemuksiaan pidetään merkityksellisinä ja asiakas on tietoinen kaikkeen asiakkuuteen liittyvästä työstä sekä aidosti mukana asettamassa tavoitteita ja toteuttamassa työtä. Kaiken

työskentelyn tulisi tapahtua dialogisesti asiakasta arvostavassa ilmapiirissä sekä lapsi-että aikuisasiakkaiden kanssa. (Muukkonen 2008a, 149, 152.) Lapsen kanssa työskennellessä hyvä asiakassuhde saa samanlaisen merkityssisällön kuin aikuisten kanssa toimitaessa. Hyvän asiakassuhteen rakennusosat ovat siten samat, eli lapsi tulee hyväksyä sellaisena kuin hän on, hänestä tulee välittää aidosti ja olla kiinnostunut hänen kokemuksistaan ja siitä mitä hänelle tapahtuu. Hyvän vuorovaikutussuhteen aikaansaaminen edellyttää usein aikaa ja luottamusta. Vasta luottamuksellisen suhteen synnyttyä on mahdollisuus päästä vuorovaikutukseen, jossa lapsen subjektiivisuus on aitoa. (Hyytinen 2007, 113–114.)

3 LAPSI- JA PERHEKOHTAINEN LASTENSUOJELU

3.1 Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö

Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutetaan tekemällä asiakassuunnitelma sekä järjestämällä avohuollon tukitoimia. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua ovat myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun sosiaalityöntekijä toteaa palvelutarpeen arvioinnin perusteella, että lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen kehitystä tai terveyttä taikka lapsi vaarantaa niitä omalla käytöksellään ja lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia tukitoimia ja palveluja. Asiakkuus voi alkaa myös kiireellisesti ennen kuin palvelutarpeen arviointi ehtii valmistua. (Lastensuojelulaki, 3§, 27§.) Lastensuojelulaissa lapsi tarkoittaa alle 18-vuotiasta ja nuori 18–20-vuotiasta henkilöä. Lastensuojelutoimenpiteet voivat kohdistua ainoastaan lapseen, mutta aikaisemmin lastensuojelun asiakkuudessa ollut nuori voi olla oikeutettu jälkihuoltoon. (Taskinen 2010, 15.)

Lastensuojelun ydintehtävänä on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja mahdollisuus turvallisiin ihmissuhteisiin. Laajasti käsitettynä lastensuojelu on lasten suojelua johon osallistuvat sosiaaliviranomaisten lisäksi muutkin viranomaiset ja kaikki aikuiset kansalaiset esimerkiksi perheissä, yhteisöissä ja harrastustoiminnoissa. Lastensuojelu perustuu lasten oikeuksiin, joita ovat muun muassa etusija erityiseen suojeluun, oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, oikeus tasapainoiseen kehitykseen sekä oikeus osallistua omaa itseään koskevien asioiden suunnitteluun ja oman näkemyksen esiin tuomiseen. Lastensuojelussa työskentely lähtee lapsen tarpeista. Tavoitteena on, että lapsi on aktiivinen osapuoli, joka voi omalta osaltaan vaikuttaa siihen mitä työskentelyssä tapahtuu. Keskeistä on pyrkiä vuorovaikutukseen, jossa niin lapsi kuin aikuinenkin ovat sekä antavia että saavia osapuolia. (Taskinen 2007, 10, 12, 14–15.)

Suurin osa lastensuojelusta toteutetaan lasten ja perheen elämäntilanteen paranemiseen tähtäävillä avohuollon tukitoimilla. Vuonna 2015 Suomessa oli lastensuojelun avohuollon asiakkaina 73 872 lasta ja nuorta, joista 64 265 oli alle 18-vuotiaita. Tämä tarkoittaa, että 6 % Suomen lapsiväestöstä oli lastensuojelun avohuollon asiakkaana vuonna 2015. Helsingissä alle 18-vuotiaita lastensuojelun avohuollon asiakkaita samana vuonna oli puolestaan 6 697 lasta, mikä kattaa 6,5 % alueen lapsiväestöstä. Huostassa oli yksi prosentti Suomen alle 18-vuotiaista lapsista. (THL 2017.) Lastensuojeluasiakkuuden taust-

talla on harvoin vain yhtä syytä tai aiheuttajaa, vaan kyse on usein monimuotoisesta tilanteesta ja kokonaisuudesta. Heino (2013) kuvaa tilastojen valossa lastensuojelun avohuollon asiakkuuden taustalla olevan samoja tekijöitä kuin huostaanotettujen lasten taustalla. Lastensuojelun palveluiden tarpeeseen vaikuttavat esimerkiksi vanhempien jaksamattomuus ja riittämättömäksi arvioitu vanhemmuus. Lisäksi perheiden taustalta löytyy muun muassa perheristiriitoja, mielenterveysongelmia sekä päihteiden väärinkäyttöä. (Mt., 97.)

Lastensuojelun tarpeessa olevalle lapselle on nimettävä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jonka tulee olla sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) tarkoitettu sosiaalialan ammattihenkilö (Lastensuojelulaki 13 b §). Sosiaalityöntekijä vastaa asiakasprosessin johtamisesta. Tämä tarkoittaa työskentelyn suunnittelua ja tavoitteiden asettamista yhdessä asiakkaiden ja eri verkostojen kanssa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on huolehtia, että lapsen etu tulee huomioiduksi lastensuojeluprosessin kaikissa vaiheissa. Lisäksi hän vastaa siitä, että tarvittavat lastensuojelutoimenpiteet toteutetaan asiakassuunnitelmaan kirjatulla tavalla. Sosiaalityöntekijä vastaa tarvittaessa kiireellisten toimenpiteiden toteuttamisesta sekä valmistelee päätöksentekoa varten lapsen ja perheen yksityisyyteen puuttuvia asioita kuten huostaanottoja. (Heinonen & Sinko 2009, 89–90.) Lastensuojelutyö sisältää paljon yhteistyötä eri tahojen kanssa. On poikkeuksellista, että sosiaalityöntekijä työskentelisi lapsen asioissa yksin ainoana viranomaisena tai lapsi olisi irrotettu kokonaan omista yhteisöistään kuten perheestään tai muusta läheisverkostostaan. (Heino 2013, 102.)

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työ on mahdollista hahmottaa kohtaamistyönä ja prosessinohjauksena (Heinonen & Sinko 2009; Muukkonen 2008b). Muukkonen (2008b, 61) katsoo kohtaamistyön olevan asiakkaiden kohtaamista, johon kuuluu muun muassa tilan antamista, kuuntelemista, kysymistä, osallisuuden mahdollistamista ja yhdessä sopimista. Prosessinohjaustyö puolestaan sisältää esimerkiksi tapaamisten suunnittelua, dokumentointia, päätösten ja lausuntojen tekoa, yhteistyötä eri tahojen kanssa, koordinoimista, tarpeiden tunnistamista, kriisien selvittelyä sekä työn reflektointia. Nämä työn eri osa-alueet eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan asiakasta arvostavan kohtaamisen tulisi välittyä työn kaikissa osa-alueissa (Heinonen & Sinko 2009, 92).

Lastensuojelun avohuollon sosiaalityö vaatii työntekijöiltään monenlaisia taitoja. Munro (2002) on laatinut tietojen ja taitojen kategoriat, joita lastensuojelun sosiaalityöntekijöiltä

edellytetään. Nämä kategoriat ovat virallinen tieto, käytännön viisaus, emotionaalinen viisaus, päättelytaidot sekä arvot. Virallinen tieto sisältää lakien ja prosessien tuntemisen sekä teoreettisen tiedon. Käytännön viisaus kattaa muun muassa psykologian, sosiaalisten normien ja kulttuurien moninaisuuden tuntemisen. Emotionaalinen viisaus puolestaan tarkoittaa työn herättämien tunteiden ymmärtämistä ja kykyä käsitellä niitä. Päättelytaidot vaativat kokemuksen ja tiedon reflektointia, ja arvoihin sisältyvät työn eettisten periaatteiden toteuttaminen sekä lasten ja heidän vanhempiansa oikeuksien ja tarpeiden ymmärtäminen. (Mt., 12–14.)

Lastensuojelun työskentelyprosessissa keskeistä tulisi olla työntekijöiden pyrkimys vuorovaikutukselliseen kommunikointiin, vaikka siihen sisältyisi tuen lisäksi kontrollia sekä vastentahtoista puuttumista lapsen tilanteeseen ja perheen yksityisyyden suojaan. Niissäkin tilanteissa työntekijöiden tulee pyrkiä hyvään yhteistyöhön lapsen vanhempien kanssa, jolloin kaikki tarvittavat toimenpiteet pitäisi tehdä mahdollisimman hienovaraisesti ja valmistella yhteistyössä lapsen ja hänen perheensä kanssa. Asiakasosallisuuteen on kiinnitettävä huomiota työskentelyn kaikissa vaiheissa. Osallisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki viranomaisten toimenpiteet olisivat asiakkaiden toiveiden mukaisia. Työntekijöiden tulee noudattaa oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisuuden, yhteisvastuullisuuden, osallisuuden, valinnanvapauden ja asiakaslähtöisyyden periaatteita, vaikka yhteistä ymmärrystä työntekijän ja asiakkaan välillä ei aina saavuteta. (Taskinen 2007, 12–15.)

3.2 Lapsilähtöinen lastensuojelu

Lapsilähtöisyys ja lapsikeskeisyys ovat osallisuuden ohella tutkimukseni keskeisiä käsitteitä. Käytän tutkimuksessani enemmän lapsilähtöisyyden käsitettä, koska se painottaa lapsikeskeisyyden käsitettä enemmän lasten tapaamisten tärkeyttä. Lapsikeskeisyyden voidaan nähdä sisältyvän lapsilähtöiseen työskentelyyn. Timonen-Kallion (2010) mukaan lapsilähtöisyys tarkoittaa sitä, että työskentely perustuu lapsen tarpeisiin ja lapsi on aktiivinen osapuoli, joka omalta osaltaan vaikuttaa siihen mitä työskentelyssä tapahtuu. Lapsilähtöisessä työtöteessä painotetaan lasten tapaamisen tärkeyttä, jotta työntekijä voi saada parhaimman kuvan lapsesta ja hänen tilanteestaan. Lapsilähtöisessä lastensuojelussa sosiaalityöntekijän tehtävänä on tarjota lapselle mahdollisuuksia osallistua sekä kannustaa lapsia tuomaan esille heidän omia ajatuksiaan ja mielipiteitään. Tavoitteena

olisi jäsentää todellisuutta yhdessä lapsen kanssa sellaisena kuin se lapselle näyttäytyy. (Mt., 6–7, 15.)

Lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan lapsen kokemusmaailmasta ja tarpeista lähtevää sekä niihin vastaamaan pyrkivää ajattelu- ja työtapaa (Reinikainen 2007, 15). Lastensuojelun sosiaalityössä lapsilähtöisyys tarkoittaa, että työtä ohjaavat erityisesti lapsen yksilölliset tarpeet ja toiveet kunkin ikävaiheen mukaiset vaatimukset huomioon ottaen. Lapsilähtöisyys on myös lapsikeskeisyyttä. Lapsikeskeisen työn tavoitteena on tukea, vahvistaa, eheyttää ja suojella lasta työskentelemällä joko suoraan lapsen kanssa tai pitämällä prosessit lapsikeskeisinä sekä valitsemalla lapsikeskeisyys yhdeksi työtä ohjaavaksi periaatteeksi. Lapsen huomioimisen, kuulemisen ja tukemisen lisäksi on tärkeää pitää lapsi ja hänen yksilölliset tarpeensa työn keskipisteenä myös vanhempien kanssa työskenneltäessä. Lapsilähtöisyyteen sisältyy lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen tukemista sekä lapsen näkökulmien ja kokemusten välittämistä vanhempien tietoon. (Päkkilä 2008, 162–163.) Lapsikeskeisyys voi toteutua lapsen omissa, perheen yhteisissä sekä vanhempien tapoamisissa (Ervast & Tulensalo 2006, 28).

Lastensuojelussa työskentely lähtee lapsesta ja hänen tarpeistaan, mutta peruslähtökohdana on se, että ensisijainen vastuu lapsesta on hänen vanhemmillaan, ja tarvittaessa viranomaisten on tarjottava vanhemmille tukea heidän kasvatustehtävässään (Lastensuojelulaki 2 §; Taskinen 2007, 12). Lastensuojelutyötä ei voida tehdä pelkästään yksilökeskeisesti, vaan asiakkaana on koko lapsen sosiaalinen verkosto. Kaikkien mahdollisten voimavarojen hyödyntäminen edellyttää sellaisten positioiden syntymistä, joissa asiakkaan oma osallisuus on mahdollista. (Mönkkönen 2002, 29.) Lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamista pidetään keskeisenä lastensuojelutyön tavoitteena, mutta käytännön työssä lapsilähtöisyyden idean mukainen työskentely ei aina toteudu. Esimerkiksi institutionaaliset puitteet ja aikuisten asenteet määrittävät lasten osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksia. Osallisuuden asteeseen vaikuttaa myös se, millaisten asioiden kanssa työskennellään. Erilaisissa lastensuojelun institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa lapsen osallisuus, tavoitteet ja vuorovaikutusasetelmat vaihtelevat. (Timonen-Kallio 2010, 6, 8.)

Lastensuojelu on saanut osakseen kritiikkiä siitä, että lapsia näkyy lastensuojelussa vain vähän tai ei ollenkaan. Kritiikin mukaan lapsille annetaan liian vähän tilaa toimia ja mahdollisuuksia tulla kuulluksi. Lastensuojelun sosiaalityön painopiste on ollut enemmän

vanhempien kautta tehtävässä työssä, jolloin lapset ovat jääneet herkästi sivullisen asemaan. Lastensuojelun työkäytännöt nojautuvat perinteisesti pitkälti aikuisiin ja valta kuuluu edelleen usein aikuisasiantuntijoille ja lapsen huoltajille. (Hotari ym. 2013 155; Hurtig 2003, 11; Hurtig 2006; 191.) Julkiset auttamisjärjestelmät on rakennettu aikuislähtöisesti palvelemaan aikuisten tarpeita, jolloin lasten kohtaamiselle ja kuulemiselle ei tarjoudu sopivia paikkoja ja tilanteita. Käytännön asiakastilanteissa paikalla ovat olleet usein aikuiset lasten sijasta. Tämä saattaa johtaa lasten huomiotta jättämiseen. Palveluiden rakenteiden lisäksi myös niihin liittyvät toimintatavat ja asenteet vaikuttavat siihen miten helposti lasten tarpeet huomioidaan. (Itäpuisto 2008, 76–77.) Lastensuojelun työntekijät saattavat kokea aikuisten kanssa työskentelyn helpompana kuin vaikeista asioista puhumisen lasten kanssa ikätasoisesti. Koska sosiaalityön käytännönkulttuuri on aikuiskeskeistä, voi käydä niin, että aikuiskulttuurin arvot syrjäyttävät lapsen oikeudet. (Hyytiäinen 2007, 19.)

Myös Koprowska (2008) tunnistaa lastensuojelutyön kohdistuneen aikaisemmin perheen aikuisiin ja erityisesti lasten äiteihin, jolloin on työskennelty lasten puolesta eikä lasten kanssa. Koprowska katsoo, että lasten kanssa työskentely lastensuojelussa on vaativaa, koska asiakaslapsilla on taustallaan vaikeita kokemuksia ja heillä saattaa olla usein kommunikaatioon, kehitykseen tai oppimiseen liittyviä vaikeuksia. Lasten kanssa vuorovaikutukselliseen työskentelyyn pääseminen edellyttää muun muassa lasten kehityksen tuntemista, erilaisia työmenetelmiä, aitoa kiinnostusta sekä kunnioittavaa suhtautumista lapsiin ja heidän kokemuksiinsa. (Mt., 94–96, 100–101.) Lastensuojelussa tulee olla erilaisia lasten osallistamisen tapoja sekä halua tarkastella, miten lapsilähtöisyys kulloinkin toteutuu. Pelkkä lapsen läsnäolo tapaamisessa ei välttämättä kerro työskentelyn lapsilähtöisyydestä. (Eskonen ym. 2006, 42.)

Lastensuojelua on haluttu kehittää lapsilähtöisemmäksi, ja 2000-luvun sosiaalityössä lapset ja lapsilähtöisyys ovat olleet lastensuojelutyön kehittämishankkeissa esillä. Lisäksi lasten osallisuuteen liittyvä keskustelu on lisääntynyt. Osallisuutta ja osallistumista on turvattu paitsi lainsäädännöllä, myös lisäämällä tietoisuutta lasten osallisuudesta ja uudistamalla rakenteita. Vuoden 2007 lastensuojelulain uudistamista ohjasi tarve vahvistaa lapsilähtöisiä toimintatapoja sekä lisätä lasten ja vanhempien osallisuutta työskentelyn kaikissa vaiheissa. Myös Sosiaalityön kentällä on ollut nähtävissä halu kehittää työtä lapsilähtöisemmäksi. (Forsberg ym. 2006, 5, 14; Heinonen 2016, 246, 252.)

Ensi- ja turvakotien liiton valtakunnallinen Lapsen aika -projekti toimi vuosina 1997–2001 ympäri Suomea. Projektin tavoitteena oli kehittää perheväkivallalle altistuneiden lasten kanssa tehtävää työtä ja vahvistaa lasten toimijuutta aikuisten rinnalla. Inkeri Eskonen (2005) on tehnyt väitöskirjan *Perheväkivalta lasten kertomana*, jonka tutkimusaineisto koostuu projektin aikana kokoontuneista lastenryhmistä. (Oranen 2001, 16–18; Eskonen 2005, 17.) Helsingin kaupungin Sosiaali- ja terveystieteiden virastossa (entinen Sosiaalivirasto) on kehitetty lastensuojelun sosiaalityötä lapsikeskeisemmäksi jo vuodesta 2001 lukien. Työn kehittämisen alkuun saattajina ovat olleet sosiaalityöntekijät, jotka ovat halunneet saada aikaan muutosta ensisijaisesti omiin työskentelytapoihinsa, jotta työskentely olisi aiempaa lapsikeskeisempää. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 1.) Lastensuojelutyötä kehitettiin lapsilähtöisemmäksi Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeen aikana vuosina 2001–2005. Kehittämistyön päätuloksena oli lastensuojelun sosiaalityön asiakkuuden alkuvaiheen lapsikeskeinen tilannearviomalli. Hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden mukaan systemaattinen tilannearvio hyödyttää sekä lasta ja hänen vanhempiaan että sosiaalityöntekijöitä. Siinä asiakkaat otetaan arviointiin mukaan, ja lapsi saa mahdollisuuden tulla kohdatuksi ja kuulluksi. (Ervast & Tulensalo 2006, 5, 7, 11–12.)

Kohtaavaa lastensuojelua -hanketta seurasi Lapsen kanssa -hanke vuosina 2006–2008. Hankkeessa kehitettiin lastensuojelun avohuollon suunnitelmallisen sosiaalityön vaihetta, sen prosessia, sisältöjä ja menetelmiä. Hankkeen pääperiaatteena oli lapsikeskeisyys, johon sisältyy lapsen näkökulman esiin saaminen. Lisäksi tavoitteena oli lisätä sosiaalityön suunnitelmallisuutta. Hankkeen aikana huomattiin, että lasten suojeleminen mahdollistuu osallisuuden kautta. Lasten osallisuus näytti rakentuvan osallisuuden elementeistä, joita on valittava lapsen iän ja tilanteen mukaan. Hankkeessa kehitettiin menetelmä, jonka avulla lapset ja vanhemmat voivat yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa arvioida lastensuojelutyötä. (Muukkonen 2008c, 3–4.)

2000-luvulla myös lastensuojelua koskevissa tutkimuksissa lasten asema autettavina on ollut tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Thomas (2002) on tutkinut lasten kokemuksia osallisuudestaan lastensuojelun päätöksenteossa. Hurtig (2003 & 2006) on tarkastellut lasten paikan rakentumista lastensuojelun perhetyön tilanteissa sekä lasten tiedon hyödyntämisen esteitä ja mahdollisuuksia sosiaalityössä. Hyytinen (2007) kuvaa lisensiaattitutkimuksessaan lasten kokemuksia ja näkyväksi tulemistä yhden huumeperheen päihdekuntoutusprosessissa. Reinikainen (2007) paneutuu väitöskirjassaan siihen, miten lap-

silähtöisyys toteutuu läheisneuvonpitoprosesseissa. Ylönen (2009) puolestaan tutki lisen-siaatintutkimuksessaan nuorten kokemuksia toimijuudesta lastensuojelun avohuol-lossa. Van Biljeveld ym. (2014) on haastatellut Amsterdamissa sosiaalityöntekijöitä sekä lastensuojelun asiakasnuoria heidän kokemuksistaan osallisuudesta. Nuorten ja työnteki-jöiden näkemykset nuorten osallisuudesta poikkesivat toisistaan. Työntekijät pitivät osal-lisuutta tärkeänä, mutta se nähtiin pääasiassa välineenä varmistaa yhteistyö lasten kanssa. Nuoret puolestaan haluaisivat ensisijaisesti tulla kuulluiksi ja vakavasti otetuiksi. Lisäksi he toivovat tiedon saamista.

Uusimmat lapsilähtöisyyttä ja lasten osallisuutta tukevat hankkeet ja toimintatavat liitty-vät kokemusasiantuntijuuden hyödyntämiseen sosiaalipalveluiden kehittämisessä. Koke-musasiantuntijat voivat saada osallisuuden ja vertaisuuden kokemuksia esimerkiksi eri-laisissa ryhmätoiminnoissa. Lisäksi heillä on mahdollisuus päästä vaikuttamaan lasten-suojelun kehittämiseen sekä yhteisöllisellä että yhteiskunnallisella tasolla. Ottamalla lap-set ja heidän vanhempansa kehittämään palveluja, työntekijät ja palveluista vastaava joh-totaso pystyvät paremmin ymmärtämään lastensuojelutyötä asiakkaiden näkökulmasta. (Lastensuojelun laatusuositus 2014, 19–21.) Kokemusasiantuntijuudessa henkilökohtai-nen kokemus lisää tietoa ja taitoa, jota voidaan hyödyntää sosiaalialan työkäytännöissä. Kyse on erityisestä tiedosta, jota voidaan yhdistää ammatilliseen asiantuntijatietoon. (Lai-tinen & Nikupeteri 2013, 430.)

Kokemusasiantuntijuutta on hyödynnetty myös sosiaalialan tutkimuksissa. Yhteistutki-misessa palveluiden käyttäjät ja ammattilaiset pääsevät yhteiselle areenalle kumppaneina, jotka tuottavat toimivampia ja laadukkaampia palveluja. Palsasen (2013) mukaan yhteis-tutkimisella pyritään yhtäältä kehittämään palveluja kokemustiedon avulla ja toisaalta myös suuntautumaan voimaannuttavaan sosiaalityöhön. Pääkaupunkiseudulla on tehty kokeiluja, joissa sosiaalityöntekijät ovat yhdessä asiakkaiden kanssa kehittäneet ja tutki-neet sosiaalipalveluja. Kokeiluja on tehty sekä aikuissosiaalityössä että lastensuojelussa. Kokeilujen tavoitteena on ollut antaa asiakkaille mahdollisuus osallistua sosiaalityön ke-hittämiseen ja raportoimiseen. Työskentelyn edetessä on huomattu asiakkaiden voimaan-tuvan, kun he ovat saaneet mahdollisuuden tulla kuulluiksi ja päästä vaikuttamaan palve-lujen kehittämiseen omilla kokemuksillaan. Yhteistutkimiseen osallistuneet ovat voineet kääntää omat raskaatkin elämäkokemukset itselleen voimavaraksi, ja se on näkynyt muun muassa hyvinvoinnin lisääntymisenä omassa elämässä. (Mt., 3–4, 10.)

Lapsilähtöisyyden ja -keskeisyyden sekä lasten osallisuuden lisäämiseen tähtäävät hankkeet ja työkäytännöt eivät ole kokoaan poistaneet tarvetta kehittää lastensuojelua lapsilähtöisemmäksi. Suomessa lasten ja nuorten hyvinvoinnista sekä perheiden jaksamisesta on kannettu edelleen huolta. Huolta ovat lisänneet perhetragediat, joissa lapsia on kuollut oman vanhemman käden kautta. Tragedioiden myötä keskusteluun on noussut myös lapsiperheiden palveluiden riittävyys sekä erityisesti lastensuojelun tila. Sosiaali- ja terveysministeriö perusti moniammatillisen selvitysryhmän tutkimaan lastensuojelun tilaa sekä antamaan omia suosituksia palveluiden parantamiseksi. Ryhmä kokoontui 30 kertaa 10.9.2012–14.6.2013 välisenä aikana puheenjohtajana toimineen ylisosiaalineuvos Aulikki Kananojan johdolla. Selvitysryhmä keskittyi työssään lastensuojelun sisältöjen, osaamisen, työkäytäntöjen, kehittämisen sekä asiakkaiden osallisuuden kysymyksiin. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut selvitysryhmän loppuraportin. (Toimiva lastensuojelu 2013, 2, 6–8, 75.)

Selvitysryhmän raportin aineistossa korostui asiakkaiden kuulluksi tuleminen ja toimiva vuorovaikutus. Toiveena oli, että asiakkaat kohdattaisiin oman elämänsä asiantuntijoina, ja työntekijöiltä edellytettäisiinkin kykyä arvioida perheen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn katsottiin tarvittavan parannuksia. Lapsia tulisi tavata ilman vanhempiaan, ja heidän toiveitaan ja mielipiteitään tulisi kuunnella. Selvitysryhmän mukaan väliraportissa korostui se, että lasten ja nuorten näkemyksiä ja mielipiteitä ei oteta tarpeeksi huomioon lastensuojelua toteutettaessa. Tästä syystä lapset ja nuoret kokevat jäävänsä ulkopuolisiksi omaa elämäänsä koskevissa ratkaisuissa. Raportin mukaan kokemusasiantuntijoita ei vielä hyödynnetä riittävästi palveluiden arvioimisessa ja kehittämisessä. Kehittämisen lisäksi osallisuuden kokemus itsessään lisää yksittäisen lapsen tai vanhemman sitoutumista palveluihin ja edesauttaa paremman lopputuloksen saavuttamisessa. (Toimiva lastensuojelu 2013, 11, 33.)

Vuonna 2008 voimaan astuneen lastensuojelulain mukaan lastensuojelua toteutettaessa pitää selvittää lapsen toivomukset ja mielipide. Lapsen mielipiteen selvittäminen liittyy läheisesti lapsen edun toteutumiseen. Mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kysymys, sitä enemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle tulee antaa. Lapsen mielipidettä selvitettäessä tulee ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä erityisesti lapsen valmius itsensä ilmaisemiseen. Hyvin pienen lapsen ollessa kyseessä on mahdollista esimerkiksi havainnoida lapsen käyttäytymistä ja vuorovaikutussuhdetta hänelle läheisiin

ihmisiin. Lapsen toivomuksia ja mielipiteitä voidaan tarvittaessa selvittää välillisesti lapselle läheisten henkilöiden avulla. Lapsen mielipidettä selvitettäessä lapselle on annettava riittävästi tietoa asian käsittelystä ja eri vaihtoehtoista. Lapsen tulee olla myös tietoinen hänen oikeudestaan olla ilmaisematta mitään käsitystä asiasta. Mielipiteen ilmaisemisen tulee aina perustua lapsen kannalta vapaaehtoisuuteen. (Araneva 2016, 189, 192–193; Rätty 2015, 185–187.)

Lasten osallisuuden parantamiseksi ja lapsilähtöisyyden lisäämiseksi lastensuojelulakiin on tehty lisäyksiä lasten tapaamisista. 1.1.2014 astui voimaan lain 29 § lapsen tapaamisesta. Sen mukaan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi asiakassuunnitelmaan kirjattavalla tavalla riittävän usein henkilökohtaisesti. Näiden tapaamisten järjestämisessä tulee kuitenkin pyrkiä yhteistyöhön lapsen huoltajien kanssa. Tarvittaessa tapaaminen on mahdollista järjestää ilman huoltajan suostumusta, jos sen arvioidaan olevan lapsen edun mukaista ikä, kehitystaso ja olosuhteet huomioon ottaen. Säännöksen tarkoituksena on edistää lapsilähtöistä työskentelytapaa, jossa korostetaan lapsen näkökulmaa ja työskennellään suoraan lapsen kanssa. (Lastensuojelulaki 29§; Araneva 2016, 198.)

Lain muutokseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 130/2013) korostetaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän roolia lapsen tapaamisissa, vaikka laki mahdollistaa, että lasta voi tavata henkilökohtaisesti myös joku muu lastensuojelun työntekijä, kuten perhetyöntekijä tai sosiaaliohjaaja. Esityksen mukaan lapsella on oikeus hänen asioistaan vastaavaan sosiaalityöntekijään, joka hoitaa lapsen asioita, vastaa asiakassuunnitelman laatimisesta sekä tapaa lasta henkilökohtaisesti ja kahden kesken riittävän usein sekä keskustelee lapsen kanssa häntä koskevista asioista ja perustelee päätökset. Olennaista tapaamisissa on lasten kokemusten kuuleminen ja lapsen kohtaaminen, eikä laki aseta rajoja sille, minkä ikäisiä lapsia tulisi tavata.

Lasten ja sosiaalityöntekijöiden tapaamiset liittyvät läheisesti lasten osallisuuteen laajemminkin. Aranevan (2016) mukaan lastensuojelun lapsilähtöisen ja -keskeisen työskentelyn ehdoton edellytys on varmistaa lapsen osallisuuden ja muiden oikeuksien toteutuminen tapaamalla lasta henkilökohtaisesti hänen iästään riippumatta. Lapsi on aina osallinen omassa lastensuojeluasiassaan, eikä laadukasta lastensuojelua voida suunnitella ja toteuttaa ilman lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän henkilökohtaista kontaktia lap-

seen. Lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa lasta on tavattava vähintään asiakassuunnitelmaan merkityin tavoin, mutta työskentely voi edellyttää tapaamisia myös muutoin. Lisäksi tapaaminen tulee järjestää aina silloin, jos lapsi itse sitä haluaa. Tapaamisten tarkoituksena on varmistaa avohuollon asiakkuudessa olevan lapsen todellinen osallistuminen omien asioidensa hoitoon sekä tehdä lapsi näkyväksi osaksi lastensuojeluprosessia ja sitouttaa hänet työskentelyyn vanhempien ja huoltajien ohella. (Mt., 185–186, 198–199.)

3.3 Lasten osallisuus lastensuojelussa

Lapsilähtöisen ja -keskeisen sosiaalityön lähtökohtana on lapsen tekeminen näkyväksi ja näkökulman pitäminen lapsessa koko työskentelyprosessin ajan. Aikuisilla on ensisijainen vastuu siitä, että lastensuojelun periaatteet lapsen edusta ja oikeudesta osallistua toteutuvat ja lasten näkökulmat ja toiveet tulevat huomioiduiksi. (Rasmusson ym. 2010.) Lastensuojelussa lapsen osallisuuden tavoitteena tulee olla lapsen ja aikuisen välinen luonteva ja jatkuva vuoropuhelu sekä kanssakäyminen. Osallisuutta ei voi pitää ainoastaan lain velvoitteen vuoksi tapahtuvana mielipiteen selvittämisenä tai kuulemisena erilaisten toimenpiteiden yhteydessä. Tarkoituksena on, että lapsi otetaan ja sitoutetaan alusta alkaen kokonaisvaltaisesti mukaan työskentelyyn niin, että hän on työskentelyn keskiössä aktiivisena toimijana eikä toimenpiteiden kohteena. (Araneva 2016, 186; Hotari ym. 2013, 150.)

Timonen-Kallion (2010) mukaan lasten osallistumisen tukemiseen tarvitaan erilaisten osallistumismahdollisuuksien kehittämistä sekä osallistumishalun vahvistumista. Osallistumiseen rohkaiseminen edellyttää työntekijältä lapsen persoonallisen kasvun tukemista, yksilöllisten tavoitteiden ja tarpeiden edistämistä sekä lapsen itsetunnon ja luottamuksen tukemista. Osallisuuden vahvistamiseksi työntekijä rakentaa lapsen kanssa dialogisen prosessin, jonka luomisessa työntekijän omalla asenteella on tärkeä rooli. (Mt., 13, 15.)

Myös Thomas (2002) kiinnitti tutkimuksessaan huomiota työntekijöiden asenteisiin, joilla on merkitystä lasten osallisuuteen. Thomas käytti työntekijöiden asenteiden luokittelussa Welsbyn vuonna 1996 esittelemää tyypittelyä kliinisestä, byrokraattisesta ja arvosidonnaisesta lähestymistavasta. Aikuiset voivat suhtautua lasten osallisuuteen kliinisesti, jolloin lapsi tulee määritellyksi haavoittuvana ja hoitoa tarvitsevana. Silloin lasten osallisuuden voidaan pelätä olevan riski lapsen hyvinvoinnille. Byrokraattinen suhtautuminen

lasten osallisuuteen mahdollisti lasten virallisen osallistumisen päätöksentekoon organisatoristen ohjeiden mukaisesti, mutta se ei jättänyt tilaa lapsen sensitiiviselle kohtaamiselle ja vuorovaikutukselle. Arvosidonnaisesti suhtautuneet työntekijät pitivät lasten osallisuutta hyvänä paitsi lasten oikeuksien toteutumisen kannalta, myös työnkäytäntöjen, päätösten ja lopputulosten paranemisen kannalta. Arvosidonnainen asenne vahvisti lasten osallisuutta päätöksenteossa, minkä nähtiin olevan myös lapsia voimaannuttavaa. Thomasin tutkimuksessa tuli esiin myös neljäs lähestymistapa, nimittäin manipulatiivinen tai kyyninen lähestymistapa. Kyynisesti asennoituneet työntekijät katsoivat lapsilla olevan jo riittävästi vaikutusvaltaa, ja lasten ajateltiin haluavan valtaa ilman siihen kuuluvaa vastuuta. Lisäksi lapset nähtiin kykenemättöminä tietämään mikä heille on parasta. Thomas ei pidä työntekijöiden asenteita kuitenkaan pysyvinä yksilön ominaisuuksina, vaan näkökulmat voivat vaihdella ajan ja tilanteen mukaan. (Mt., 171, 173.)

Lasten osallisuuden kuvaamiseksi ja kehittämiseksi on kehitetty erilaisia malleja. Psykologi Roger Hart on tehnyt tikapuumallin, jossa lasten osallisuuden saamat merkitykset asettuvat hierarkkiseen järjestykseen (Shier 2001; Pajulammi 2014, 236). Mallissa on kahdeksan porrasta, ja mitä alemmalla portaalla lapsi on, sitä vähemmän hänellä on mahdollisuuksia vaikuttaa. Kolmella ensimmäisellä portaalla lapsella ei ole varsinaisia osallisuuden mahdollisuuksia, vaan lapsi on niissä lähinnä aikuisen toiminnan kohteena. Osallisuus kasvaa portaita ylöspäin noustessa niin, että kahdeksannella portaalla lapset tekevät päätöksiä yhteistyössä aikuisten kanssa. Tikapuumallit ovat saaneet osakseen kritiikkiä niiden hierarkkisuudesta ja siitä, ettei niissä ole huomioitu osallistujien subjektiivisten kokemusten merkitystä, vaan malleissa oletetaan osallisuuden lisääntyvän automaattisesti vaikutusmahdollisuuksien lisääntyessä. (Hotari ym. 2013, 151; Pajulammi 2014, 237.)

Shier (2001) on kehittänyt Hartin esittelemää porrasmallia ja lisännyt siihen ulottuvuuden, jossa tarkastellaan aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia sekä velvollisuuksia suhteessa lasten osallisuuteen. Aikuisilla on keskeinen rooli lasten osallisuuden mahdollistamisessa, ja mallissa näkyikin idea lasten oikeuksista aikuisten velvollisuuksina. Mallissa on viisi tasoa, joista alimmalla tasolla on alhaisin osallisuuden aste ja ylimmällä korkein. Shierin mallissa osallisuuden tasot ovat lasten kuunteleminen, lasten tukeminen mielipiteidensä ilmaisemisessa, lasten näkemysten huomioon ottaminen, lasten ottaminen mukaan päätöksentekoon sekä vallan ja vastuun jakaminen päätöksenteossa lasten kanssa. Malliin on kirjattu aikuisille tarkoitettuja kysymyksiä ja velvoittavia rakenteita, joiden

avulla työntekijät voivat arvioida omaa toimintaansa lasten osallisuuden tukemisessa ja edistämisessä. (Shier 2001; Hotari ym. 2013, 151–153; Pajulammi 2014, 237–238.)

Thomasin (2002) lasten osallisuutta kuvaavassa kiipeilyseinämallissa on kuusi ulottuvuutta. Mallissa ulottuvuuksien keskinäiset suhteet ja lapsen osallisuuden kokemus voivat vaihdella. Mallin mukaan osallisuuteen sisältyy ensinnäkin lapsen mahdollisuus valita osallistuuko hän työskentelyyn vai ei. Toinen ulottuvuus koskee lapsen mahdollisuutta saada tietoa tilanteestaan ja oikeuksistaan. Kolmantena ulottuvuutena on lapsen mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin, ja neljäntenä on lapsen mahdollisuus kertoa omista ajatuksistaan ja tulla kuulluksi. Viidentenä ulottuvuutena mainitaan tuki, jota lapsi saattaa tarvita ymmärtääkseen käsiteltävien asioiden sisällön ja ilmaistakseen oman mielipiteensä. Kuudentena ulottuvuutena on lapsen mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Thomas painottaa lasten ja heidän tilanteidensa yksilöllisyyttä, jolloin tuen tarve lasten osallisuuden toteutumisessa saattaa vaihdella hyvinkin paljon. (Mt., 175–176.) Osallisuuden eri osien huomioiminen tarkoittaa käytännössä ja käytännön työnä erilaisia yksilöllisiä työskentelytapoja erilaisten menetelmien avulla. Lasta pitää vaikeuksista huolimatta pitkäjänteisesti motivoida osallistumaan ja osallisuuteen. Työntekijöiden tulisi tuntea myös lasten psykologinen kehittyminen ja siirtyminen ikävaiheesta toiseen, jotta he voivat tietää millaista mielipiteen ilmaisua ja päätöksiin osallistumista lapsilta voi edellyttää, ja millaisilla keinoilla lasten ääni saadaan parhaiten esiin. (Timonen-Kallio 2010, 9, 15.)

Lastensuojelun käsikirjan (2016) mukaan osallisuus rakentuu lapsen oikeudesta saada tietoa häntä itseään koskevista suunnitelmista, päätöksistä, toimenpiteistä sekä niiden perusteluista. Lapselle pitää myös tarjota mahdollisuus oman mielipiteensä ilmaisuun ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Osallisuudessa on olennaista vastavuoroisuus, sillä vaikuttaminen ei ole mahdollista, jos ei saa asioista tietoa eikä pääse mukaan niiden käsittelyyn. Osallisuus perustuu osallisuuden kokemukseen, jolloin ratkaisevaa on lapsen oma kokemus siitä, että hän saanut olla mukana vaikuttamassa häntä koskevien asioiden käsittelyssä. Käsikirjassa on huomioitu lapsen osallisuuden perustuminen vapaaehtoisuuteen, joten lapsella tulee aina olla myös mahdollisuus olla osallistumatta.

Muukkonen (2013) kirjoittaa osallisuuden rakentuvan kahdella tasolla, nimittäin yksittäisissä kohtaamisissa sekä asiakasprosessin eri osien kokonaisuutena. Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu huolehtia lasten ja aikuisten osallisuudesta prosessin eri vaiheissa. Pro-

sessiosallisuuden ytimessä on tieto, tiedon muodostus sekä tiedon välittäminen paitsi lapselle ja lapselta myös vanhemmille ja vanhemmilta. Lapsen osallistuminen tapaamisiin mahdollistaa lapsen osallisuuden kehittymisen kohtaamisosallisuudeksi. Jokaisessa lapsen tapaamisessa voidaan pyrkiä dialogisuuteen, jolloin lapsen kohtaaminen mahdollistaa vastavuoroisen suhteen rakentumisen lapsen ja työntekijän välille. (Mt., 167–169.) Pekkarisen (2006, 126) mukaan osallisuuden ja kohtaamisen kokemukset ovat sidoksissa toisiinsa. Lastensuojelutyössä on hyvät mahdollisuudet päästä aitoon osallistamiseen, jos lapsi otetaan osaksi työskentelyprosessia.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tutkielmani tavoitteena on selvittää sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lasten osallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Tarkastelen lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisiä tapaamisia sekä lasten tukemista heidän vanhempiensa kanssa työskenneltäessä. Lisäksi selvitän, millaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat sekä lasten että heidän vanhempiensa kanssa tehtävälle työlle. Tavoitteenani on saada tutkimukseen osallistuvat sosiaalityöntekijät pohtimaan lasten osallisuutta omassa työssään sekä tuottaa tietoa, jonka avulla lastensuojelun sosiaalityötä olisi mahdollista kehittää entistä lapsilähtöisemmäksi.

Kiinnostukseni tutkimusaiheeseen nousee sosiaalityön eettisistä lähtökohdista sekä omasta työkokemuksestani lastensuojelun sosiaalityössä. Olen työskennellyt lastensuojelussa yli 15 vuotta, joista avohuollon sosiaalityöntekijänä lähes kuusi vuotta. Työpaikkani on tällä hetkellä Helsingin kaupungin Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksessa lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Työurani aikana olen pohtinut paljon asiakasosallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Asiakasosallisuus on yksi sosiaalityön keskeisimmistä arvoista riippumatta toimintaympäristöstä, koska kaikessa sosiaalityössä asiakkaita kohdatessa tulee kunnioittaa samoja eettisiä periaatteita. Lastensuojelun sosiaalityö sisältää tuen lisäksi kontrollia ja toisinaan myös vastentahtoista puuttumista perheiden yksityisyyteen. Tämä lisää haastetta asiakasosallisuuden toteutumiselle, sillä vaikeissakin asiakastilanteissa tulee pyrkiä hyvään yhteistyöhön lasten ja heidän vanhempiensa kanssa.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, joka paikantuu lastensuojelua koskevaan tutkimuskenttään. Lastensuojeluun kiinnittyvää tutkimusta on tehty varsin paljon, mutta tutkimusaiheet liittyvät usein enemmän lastensuojelun sijaishuoltoon kuin avohuollon sosiaalityöhön. Lastensuojelutyön kehittämisen kannalta mielestäni on tärkeää nostaa esiin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä omasta työstään ja samalla kutsua heitä refleктоimaan omaa työn tekemisen tapaa. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden äänen esiin saaminen on merkityksellistä työn rakenteellisiin reunaehtoihin vaikuttamisen kannalta. Tutkielmani teoreettis-käsitteellinen osuus muodostuu pääosin osallisuuden sekä lapsilähtöisyyden ja -keskeisyyden käsitteiden tarkastelusta lastensuojelun avohuollon sosiaalityön kontekstista käsin. Ne toimivat tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä sekä tutkimusaineiston peilinä. Tutkielmallani vastaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

Mitä lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden arvioimina?

Miten lasten kahdenkeskiset tapaamiset toteutuvat sosiaalityöntekijän työssä?

Minkälaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat lasten ja heidän vanhempiansa kanssa työskentelylle, ja miten lapsia tuetaan vanhempien kanssa työskenneltäessä?

4.2 Aineiston kerääminen ja tutkimusmenetelmät

4.2.1 Ryhmä- ja yksilöteemahaastattelut

Tutkielmani aineisto koostuu kahdesta Helsingin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöille tehdystä ryhmähaastattelusta sekä kymmenestä yksilöhaastattelusta. Keräsin aineiston kahdessa vaiheessa. Olen tehnyt sosiaalityön syventäviin opintoihin kuuluvan käytäntötutkimuksen lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisistä tapaamisista. Käytäntötutkimusraportti valmistui helmikuussa 2016. Käytäntötutkimusaineistoni muodostui kahdesta avohuollon sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelusta. Käytäntötutkimukseeni saama tutkimuslupa mahdollisti litteroitujen haastatteluaineistojen käyttämisen myös tässä pro gradu -tutkielmassa.

Sekä ryhmä- että yksilöhaastatteluissa käytin tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitua teemahaastattelua (liite 1 & 2). Teemahaastattelu on strukturoidun ja avoimen haastattelun välimuoto, jossa haastattelut kohdennetaan tiettyihin teemoihin (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47). Teemahaastattelu on muodoltaan niin avoin, että haastateltava voi halutessaan puhua varsin vapaamuotoisesti. Haastatteluissa käytettävät teemat kuitenkin takaavat sen, että jokaisen haastateltavan kanssa puhutaan ainakin jossain määrin samoista asioista. (Eskola & Suoranta 2014, 88.) Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa käydään läpi samat aihepiirit ja teemat, mutta kysymysten järjestys ja muotoilu saattavat vaihdella (Ruusuvaara & Tiittula 2005, 11). Laadin jo käytäntötutkimustani varten haastatteluteemat, joita muokkasinkin joiltakin osin vastaamaan paremmin tämän tutkimukseni tavoitteita. Käytäntötutkimukseni haastatteluissa yksi käsiteltävä teema oli työn kehittämisen näkökulma, jota ei tässä pro gradu -tutkielmassa käsitellä omana teemanaan. Käytäntötutkimukseni teemahaastattelurungossa ei puolestaan ollut erikseen teemaa vanhempien ja lasten kanssa työskentelystä, mutta aihetta käsiteltiin muiden teemojen yhteydessä.

Haastattelu on yleisesti käytetty aineistonkeruumenetelmä laadullisessa tutkimuksessa. Haastattelu perustuu vuorovaikutukseen haastateltavan ja haastattelijan välillä, mutta keskustelu on tutkijan johdattelemaa. (Eskola & Suoranta 2014, 86.) Valtosen (2005, 223–224) mukaan ryhmähaastattelussa vuorovaikutus painottuu enemmän haastattelijan ja kunkin osallistujan välille, kun haastattelija tekee ikään kuin yksilöhaastatteluja ryhmätilanteessa esittäen saman kysymyksen vuorotellen kaikille osallistujille. Ryhmäkeskusteluissa puolestaan pyritään saamaan aikaan osallistujien välistä vuorovaikutusta. Ryhmäkeskustelun vetäjä tarjoilee tutkimuksen kohteena olevia teemoja osallistujien keskenään keskusteltaviksi. Teemoja voidaan tarjolla kysymysten kautta tai erilaisten muiden materiaalien kuten tarinoiden tai kuvien kautta. Eskola ja Suoranta (2014) puolestaan katsovat, että ryhmähaastattelu ei ole strukturoitu haastattelu, vaan tavoitteena on suhteellisen vapaamuotoinen, mutta kuitenkin tutkittavassa asiassa pysyttelevä keskustelu. Ryhmähaastattelulla saatetaan saada tietoa tavallista enemmän, kun haastatteluun osallistujat voivat innostaa toinen toisiaan puhumaan käsiteltävistä teemoista laajemmin. Ryhmähaastattelu sopii hyvin myös tilanteisiin, joissa on tarkoituksena tavoitella uusia ideoita työn kehittämiseksi. (Mt., 95–96, 98.)

Ryhmähaastattelut olivat mielestäni hyvä aineistonkeruumenetelmä käytäntötutkimuksessa, jonka yhtenä tavoitteena on saada työyhteisö kehittämään omaa työtään. Halusin kerätä pro gradu -tutkielmaani aineistoa lisäksi yksilöhaastatteluilla, koska uskoin sen mahdollistavan haastateltaville syvemmän pohdinnan käsiteltävistä teemoista. Myös ryhmätilanteella voi olla haastattelujen onnistumisen kannalta mielestäni kahdenlaisia vaikutuksia osallistujien henkilökohtaisista ominaisuuksista riippuen. Yhtäältä ryhmä voi rohkaista osallistujia puhumaan, mutta toisaalta jotkut haastateltavat voivat kokea helpompana näkemystensä esiin tuomisen kahdenkeskisissä keskusteluissa.

4.2.2 Sosiaalityöntekijöiden haastattelujen toteuttaminen

Olen kerännyt tutkimusaineistoni haastattelemalla Helsingin kaupungin Sosiaali- ja terveysviraston lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä. Helsingin kaupungilla on seitsemän avohuollon lastensuojelun toimipistettä, jotka ovat jakautuneet 15 tiimiin. Yhdessä tiimissä työskentelee keskimäärin seitsemän sosiaalityöntekijää ja johtava sosiaalityöntekijä. Toteutin käytäntötutkimukseni yhdessä avohuollon toimipisteistä. Yksilö-

haastatteluihin pyrin saamaan haastateltavia koko kaupungin alueelta. Lähetin yksilöhaastatteluihin kutsun sosiaalityöntekijöille sähköpostitse ensin johtavien sosiaalityöntekijöiden kautta ja myöhemmin vielä yhteistoimintavastaavien kautta. Sähköpostin liitteinä olivat suostumuslomake (liite 3) sekä saatekirje (liite 4), jossa kerrottiin tutkimukseni pääteemat. Sosiaalityöntekijöiden oli siten mahdollista pohtia teemoja halutessaan jo ennen varsinaista haastattelua. Myös ryhmähaastatteluihin osallistuneet sosiaalityöntekijät saivat saatekirjeen ja suostumuslomakkeen ennen kuin he tekivät päätöksen tutkimukseen osallistumisesta.

Toteutin ryhmähaastattelut marraskuussa 2015. Ryhmähaastattelut järjestettiin sosiaalityöntekijöille tiimeittäin haastateltavien työpaikalla. Kumpaan haastatteluun osallistui viisi sosiaalityöntekijää, joiden työkokemus avohuollon lastensuojelusta vaihteli vuodesta 32 vuoteen. Haastattelut kestivät noin 50 ja 55 minuuttia. Toimin itse keskusteluissa ryhmän vetäjänä, jolloin tehtävänäni oli ohjata keskustelua tavoitteiden mukaisesti ja kannustaa osallistujia keskustelemaan tutkimusaiheesta (Valtonen 2005, 223). Jätin tietoisesti johtavat sosiaalityöntekijät aineistoni ulkopuolelle, koska tavoitteenani oli keskittyä nimenomaan sosiaalityöntekijöiden näkemykseen heidän työstään. Esimiehen läsnäolo olisi myös voinut vaikuttaa työntekijöiden puheenvuoroihin.

Yksilöhaastattelut toteutin tammi-maaliskuun 2017 välisenä aikana. Haastattelut kestivät noin 35 minuutista reiluun tuntiin. Haastateltavat tulivat kolmesta eri avohuollon toimipisteestä. Haastattelut tehtiin yhtä lukuun ottamatta haastateltavien työpaikoilla. Yksi haastatteluista tehtiin minun työpaikallani haastateltavan pyynnöstä. Haastateltavilla oli työkokemusta lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöinä vuodesta 27 vuoteen. Kriteereinä haastateltavien valinnalle oli se, että he työskentelivät haastattelun ajankohtana sosiaalityöntekijänä avohuollon lastensuojelussa. Lisäksi toivoin, että yksilöhaastatteluihin osallistuvat sosiaalityöntekijät eivät olisi samoja, jotka olivat jo osallistuneet aikaisemmin järjestämiini ryhmähaastatteluihin. Nauhoitin sekä yksilö- että ryhmähaastattelut matkapuhelimessani olevalla nauhoitusohjelmalla.

Tavoitteenani oli saada sekä yksilö- että ryhmähaastattelutilanteista mahdollisimman vapaamuotoisia ilman liian tarkkaa struktuuria. Olin laatinut teemoihin liittyviä apukysymyksiä keskustelun eteenpäin viemiseksi. Ryhmähaastattelutilaisuudet muodostuivat niin, että jokainen osallistuja sai puhua vapaasti niistä teemoista, joista itse halusi. Esitin

haastatteluissa ainoastaan muutaman taustatietokysymyksen, joihin toivoin jokaisen osallistujan vastaavan. Taustakysymykset olivat samat yksilöhaastatteluissa. Ne koskivat työssäoloaikaan avohuollon sosiaalityöntekijänä ja sosiaalityöntekijöiden asiakasmääriä sekä arviota lasten kahdenkeskisten tapaamisten määrällisestä toteutumisesta kuukautta kohden. Taustatietokysymysten tavoitteena oli myös toimia eräänlaisina virituskysymyksinä keskusteluihin sekä lievittää osallistujien mahdollista jännittämistä ja alun epävarmuutta. Yksilöhaastatteluissa kaikkien haastateltavien kanssa keskusteltiin jokaisesta teemasta, mutta pyrin pitämään teemat avoimina niin, että haastateltavat saivat keskustella niistä aiheista enemmän, mikä siinä tilanteessa tuntui luontevimmalta. Teemat myös sekoittuivat haastattelutilanteissa sen mukaan miten keskustelu eteni.

Oma roolini haastattelijana vaihteli jonkin verran sekä kahden ryhmän että eri yksilöhaastattelujen välillä. Toisessa ryhmähaastattelussa jouduin aktiivisemmin viemään keskustelua teemasta toiseen kyselemällä enemmän, jotta haastateltavat ryhtyisivät rohkeammin keskustelemaan keskenään käsiteltävistä teemoista. Toisessa ryhmähaastattelussa puolestaan keskustelu oli jonkin verran vilkkaampaa, ja teemat tulivat esiin luontevammin. Minun piti ainakin osittain hyödyntää apukysymyksiäni kaikissa haastattelutilanteissa. Yksilöhaastatteluissakin huomasin eroja haastateltavien puheliaisuudessa. Toisille keskustelu oli helpompaa, ja heistä joidenkin haastateltavien kohdalla havainnoin heidän perehtyneisyytensä tutkimusaiheeseen. Litterointia tehdessäni huomasin kuitenkin, että kaikissa haastattelutilanteissa oli vaihteita, jolloin keskustelu kävi suhteellisen vilkkaana ja luontevana.

4.2.3 Asiakaskysely

Tutkimuslupan hakumenettelyn yhteydessä, sosiaalityöntekijöiden haastattelujen teon lisäksi, hain lupaa avohuollon lastensuojelussa tehdyn asiakaskyselyn vastausten käyttämiseen tutkimuksessani. Helsingin kaupungin lastensuojelun avohuollon palautekysely asiakkaille toteutettiin ajalla 11.4.–30.6.2016. Palautetta kerättiin asiakaskyselyn avulla avohuollon asiakkaana olevilta lapsilta ja nuorilta sekä heidän vanhemmiltaan. Lapsille ja aikuisille oli eri kyselylomakkeet. Sosiaalityöntekijät jakoivat kyselylomakkeita ja niihin liittyvää saatekirjettä asiakkailleen tapaamisten yhteydessä. Kyselyyn oli lisäksi mahdollista vastata sähköisesti. Kyselyyn vastattiin nimettöminä, ja täytettyjä vastauslomakkeita varten toimipisteissä oli niille varatut lukitut palautelaatikat.

Kyselyyn vastasi 331 lasta ja nuorta sekä 260 lasten vanhempaa. Lasten ja nuorten kyselyyn vastanneista 68 % oli 13-vuotias tai sitä vanhempi. (Asiakaskysely 2016.) Käytän tutkimuksessani lasten ja nuorten kyselyn tuloksia tutkimukseni johtopäätösten tukena. Haluan tuoda kyselyn vastausten avulla esiin lasten ja nuorten näkemyksiä, koska muutoin tutkimukseni painopiste on sosiaalityöntekijöiden näkemyksessä. Tarkoitukseni ei ole analysoida palautekyselyn tuloksia sen syvällisemmin, vaan lähinnä peilata niitä tutkimusaineistosta nostamiini sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin.

4.3 Aineiston analyysi

Tutkimukseni analyysi perustuu nauhoituksista kirjoitettuun litteroituun aineistoon. Jätin litteroidessa pois joitakin sanatoistoja, kuten esimerkiksi peräkkäin esiintyviä ja-, niin-, joo- ja niinku-sanoja sekä minun omia myötäilyjä haastateltavan puhuessa. Näillä sanatoistoilla ei ole merkitystä analyysini kannalta, koska tutkimukseni ei ole keskusteluanalyysi, jolloin litteroinnilla edellytetään erityistä tarkkuutta. Kiinnostukseni kohdistui ensisijaisesti haastatteluissa esiin tuleviin asiasisältöihin. Litteroinnin avulla tuotettu tekstiaineisto tavoittaa kuitenkin aina vain osan informaatiosta, jota haastattelutilanteissa on tarjolla. Tutkijalta jää usein jotain puheesta kuulematta ja havaitsematta, ja litterointi on jo osa aineistosta tehtyä ensitulkintaa (Ruusuvuori 2010, 425, 427.) Litteroitua aineistoa haastatteluista tuli yhteensä 163 sivua Times New Roman, fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5. Litteroidusta aineistosta 36 sivua oli ryhmähaastatteluista ja 127 sivua yksilöhaastatteluista.

Hirsjärven ja Hurmeen (2001, 136) mukaan laadullinen analyysi alkaa jo usein haastattelutilanteissa, kun tutkija tekee havaintoja ilmiöistä esimerkiksi niiden toistuvuuden mukaan. Pidin tutkimuspäiväkirjaa, johon laitoin jokaisen haastattelun jälkeen ylös muutamaa päällimmäisenä mieleeni jääneen asian haastattelusta. Näiden merkintöjen tarkoituksena oli kuitenkin ensisijaisesti tukea seuraavia haastatteluja kehittämällä itseäni haastattelijana. Pyrin tekemään jokaisen litteroinnin mahdollisimman pian haastattelun jälkeen, jotta haastattelutilanne olisi minulla vielä paremmin muistissa. Kirjoitin jo litteroidessani itselleni ylös ajatuksia ja havaintoja, joita minulle heräsi haastatteluja kuunnellessani. Samalla vielä reflektoin haastattelutilanteita sekä omaa toimintaani haastattelijana.

Litteroinnin jälkeen tutustuin aineistooni lukemalla sitä useita kertoja läpi. Lukiessani kirjoitin itselleni muistiinpanoja ja avainsanoja tarkempaa analyysiani varten. Eskolan ja

Suorannan (2014) mukaan laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on luoda aineistoon selkeyttä, jotta voidaan tuottaa uutta tietoa tutkittavasta aiheesta. Analyysissä tiivistetään aineistoa kadottamatta sen sisältämää informaatiota. (Mt., 138.) Käytin sisällönanalyysia apuna aineiston tiivistämisessä. Pyrkimykseni oli järjestää aineisto mahdollisimman selkeään muotoon. Esitin aineistolle kysymyksiä, joiden avulla koodasin aineistosta olennaisia ilmauksia. Tutkimusaineistoa ryhmitellessä aineiston koodatut alkuperäisilmaukset käydään tarkasti läpi etsien aineistosta samankaltaisuuksia ja eroavuuksia kuvaavia käsitteitä. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmitellään ja yhdistellään kategoriaksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111–112.) Koodaamisessa lähdin liikkeelle aineistolähtöisestä analyysistä, jolloin tutkija lukee aineistoaan useaan kertaan, ja katsoo millaisia mahdollisia koodauksia aineistosta löytyy (Eskola & Suoranta 2014, 157). Käytin koodien merkitsemisessä apuna värejä ja numeroita sekä avainsanoja.

Muodostin aineistosta koodien avulla ala- ja yläkategorioita haastatteluteemojen ja tutkimuskysymysten mukaisesti. Piirsin itselleni kategorioista kartat, joissa toistuivat koodauksessa käyttämäni värit ja numerot. Kirjoitin karttoihin avainsanoja ja pelkistettyjä ilmauksia, joiden ylle muodostin kaksi viiva neljä tasoisia ala- ja yläkategorioita. Yläkategoriat nimesin seuraavasti: Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys, Lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskiset tapaamiset sekä Lasten ja vanhempien kanssa työskentely. Muodostin yläkategoriat alakategorioiden ylle. Alakategorioita oli neljästä seitsemään teemasta riippuen. Suurimman osan alakategorioista muodostin vielä niiden alla olevista pienemmistä alakategorioista. Esimerkiksi Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys yläkategorian muodostin kuuden alakategorian ylle, jotka puolestaan tein 12 pienemmän alakategorian ylle. Nämä kuusi alakategoriaa olivat Osallisuus, Lapsilähtöisyys, Ideologia, Konkretia työn eri osa-alueissa, Esteet ja kehittäminen sekä Osallisuus muualla yhteiskunnassa. Taulukossa 1 on esimerkki analyysistani. Otin esimerkkitaulukkoon mukaan ainoastaan pienen osan koodeista, jotka sisältyivät analyysissani kyseisiin kategorioihin.

Koodi/pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
Rauhallinen tilanne		
Lapsella on turvallinen olo	Lapsilähtöisyys	Lasten osallisuus &
Lapselle puhuminen		lapsilähtöisyys
Lapsen ehdoilla & edellytyksillä		
Lapsi keskiössä		

Taulukko 1: Esimerkki analyysista

Sisällönanalyysi perustuu tutkijan tulkintaan ja päättelyyn. Käytin tutkimuksessani aineistolähtöistä sisällönanalyysia eli induktiivista päättelyä, joka etenee aineiston ehdoilla. Analyysini taustalla vaikuttivat kuitenkin aikaisemmat tutkimukset lasten osallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä, joihin olen tutkimusta tehdessäni perehtynyt. Siten analyysini ei ollut täysin puhtaasti aineistolähtöistä, vaan osittain teoriasidonnaista analyysia, jossa aineiston analyysi ei perustu suoraan teoriaan, vaikka teoria voi toimia analyysin etenemisen apuna. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto auttaa ja ohjaa analyysia, joten aikaisemman tiedon vaikutus on tunnistettavissa analyysista. Analyysi ei kuitenkaan ole aikaisempaa teoriaa testaavaa, vaan ennemminkin uusia ajatussuuntia aukova. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–98, 115–116.) Teoriaohjaavassa analyysistä käytetään myös nimitystä abduktiivinen päättely, jossa tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit, joita tutkija pyrkii yhdistelemään toisiinsa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97). Pyrin hyödyntämään abduktiivista päättelyä tutkimukseni johtopäätöksissä.

Päätin muodostaa tutkimusraporttini tulosluvut (luvut 5–7) tutkimukseni pääteemojen mukaisesti. Palasin tässä vaiheessa alkuperäiseen litteroituun aineistoon, joka sisälsi tekemäni väri- ja numerokoodit, alleviivaukset ja avainsanat, sekä piirtämiini kategoriakarttoihin, joihin olin käsin kirjoittanut koodeja ja pelkistettyjä ilmaisuja. Tässä vaiheessa myös tietoisesti peilasin aineistoani aikaisempaan tutkimukseen ja kirjallisuuteen, jolloin vastaukset esittämiini tutkimuskysymyksiin ja aineistolle esittämiini lisäkysymyksiin alkoivat hahmottua. Olen valinnut tutkimusraporttiin haastatteluaineistosta lainauksia siten, että ne kuvaisivat ja selkeyttäisivät tulkintaani. Olen jättänyt lainauksista tar-

peettomia sanoja ja lauseita pois, jotta lainaukset olisivat lukijan kannalta mahdollisimman selkeitä ja tiiviitä. Tarvittaessa olen merkinnyt sulkuihin lainausta selkiyttäviä sanoja sekä käyttänyt (...) -merkintää, jos olen jättänyt lainauksesta enemmän kuin sanan verran tekstiä pois.

4.4 Eettinen pohdinta

Tutkimus muodostuu monista pienistä ja isoista kysymyksistä ja päätöksistä, joihin liittyy eettistä harkintaa (Eskola & Suoranta 2014, 52). Tutkimuseettinen neuvottelukunta on laatinut ihmistieteisiin luettavien tieteenalojen eettiset ohjeet, jotka on jaettu kolmeen osa-alueeseen. Nämä osa-alueet ovat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat. (Tenk 2009, 4; Rauhala & Virokannas 2011, 239.)

Tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tarkoittaa tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta. Tutkittava voi antaa suostumuksensa tutkimukseen osallistumisesta ja aineiston käytöstä joko kirjallisesti tai suullisesti. Tutkittaville tulee antaa etukäteen tietoa osallistumisen vapaaehtoisuuden lisäksi esimerkiksi aineiston käyttötarkoituksesta, säilytyksestä ja jatkokäytöstä. (Tenk 2009, 4, 6.) Olen pyytänyt tutkimukseeni osallistuneilta sosiaalityöntekijöiltä suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta kirjallisena. Samalla tutkimukseen osallistuvat antoivat luvan haastattelujen nauhoittamiseen. Ennen suostumuksen pyytämistä kerroin sosiaalityöntekijöille tutkimuksesta ja sen toteuttamisesta sekä haastattelujen nauhoittamisesta ja nauhoitteiden hävittämisestä, kun tutkimukseeni on hyväksytty tiedekunnassa. Lisäksi sosiaalityöntekijät saivat luettavikseen saatekirjeen sekä suostumuslomakkeen, joissa kerrottiin tutkimuksestani sekä siihen osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Flick (2006, 49) muistuttaa tutkimusetiikkaan kuuluvan tutkimukseen osallistuvien riittävän tiedottamisen tutkimuksesta, sen tarkoituksesta ja tutkijan odotuksista.

Helsingin kaupungilta saamani tutkimuslupa mahdollisti tutkimuksen tekemisen. Lupa ei kuitenkaan velvoita kaupungin työntekijöitä osallistumaan tutkimukseeni. Tutkijana en voi olla täysin tietoinen haastatteluihin osallistuneiden työntekijöiden intresseistä, jotka vaikuttivat tutkimukseen osallistumiseen. En voi myöskään olla aivan varma siitä liittyikö osallistumiseen tietämättäni jonkinlaista painostusta. Tutkimukseen osallistumiseen on saattanut joidenkin kohdalla vaikuttaa se, että tunsin osan haastateltavista työni kautta

etukäteen. Joku työntekijöistä on saattanut kokea, ettei kehtaa kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta. (Rauhala & Virokannas 2011, 240.) Haastattelutilanteissa mikään ei mielestäni viitannut siihen, että joku olisi ollut siellä vastoin omaan tahtoaan. Myöskään kaikki tuntemani avohuollon sosiaalityöntekijät eivät osallistuneet tutkimukseeni, joten uskoisin, että pääsääntöisesti tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus toteutui haastateltavien keskuudessa.

Tutkijan tulee huolehtia siitä, että vapaaehtoisuuden periaate toteutuu myös tutkimukseen kuuluvissa vuorovaikutustilanteissa (Tenk 2009, 8). Tutkimukseen osallistujilla tulee olla oikeus keskeyttää osallistumisensa missä tahansa tutkimusprosessin vaiheessa sekä esimerkiksi haastattelutilanteissa olla vastaamatta haastattelijan esittämiin kysymyksiin (Rauhala & Virokannas 2011, 241). Olin tiedottanut sosiaalityöntekijöitä etukäteen siitä, että heidän on mahdollista keskeyttää tutkimukseen osallistuminen ilman erityistä syytä. Haastattelutilanteissa työntekijät saivat osallistua keskusteluun haluamallaan tavalla. Lisäksi haastateltavien vastauksien laajuudesta ja kehonkielestä pyrin pääättelemään milloin keskusteltava aihe oli mieluinen, ja milloin puolestaan oli nähtävissä haastateltavan toive siirtyä keskustelussa eteenpäin. Ryhmähaastatteluissa osa haastateltavista oli hiljaisempia kuin toiset. Tutkijana en voi olla varma siitä kokivatko hiljaisemmat työntekijät haastattelutilanteen ahdistavana, vaikka pyrkimykseni oli luoda mahdollisimman vapaa ilmapiiri (Rauhala & Virokannas 2011, 241).

Yksityisyyden suoja on tutkimuseettisesti tärkeä periaate (Tenk 2009, 8). Haastattelemani sosiaalityöntekijät kuuluvat toistensa kanssa samaan organisaatioon, jonka vuoksi olen pyrkinyt kiinnittämään erityistä huomiota siihen, ettei tutkimuksestani pysty tunnistamaan yksittäisiä työntekijöitä (Flick 2006, 50). Olen poistanut aineistostani työntekijöiden oikeat nimet. Ryhmähaastattelujen litteroidussa aineistossa käytin keksittyjä nimiä, ja yksilöhaastatteluissa käytin numeroita nimien sijaan. Tutkimusraportissa puhun ainoastaan sosiaalityöntekijöistä, ilman tarkempia tietoja esimerkiksi heidän sukupuolestaan tai iästään. Tein myös tietoisin valinnan siitä, että en tuo tutkimuksessani esiin, mistä lastensuojelun avohuollon sosiaalityön toimipisteistä haastateltavat ovat. Osa haastateltavista kertoi omasta työhistoriastaan asioita, kuten aikaisempia työpaikkojaan, joista heidän saattaisi tunnistaa. Lisäksi olen joutunut käyttämään eettistä harkintaa haastateltavien kertomien asiakkaita koskevien esimerkkitapausten esittelemisen suhteen, jotta asiakkaidenkaan yksityisyys ei vaarantuisi. Työntekijät eivät puhuneet asiakkaistaan haastatteluissa nimillä, mutta esimerkit olivat joissakin tapauksissa sellaisia, joista esimerkiksi

haastateltavan työpari saattaisi tunnistaa sekä asiakkaan että haastatteluun osallistuneen työntekijän. Olen pyrkinyt jättämään tutkimuksestani pois kaikki sellaiset tiedot, joiden olen arvioinut vaarantavan haastateltavien tai heidän asiakkaidensa yksityisyyden suojan.

Eettisesti kestävä tutkimuksen sosiaalityössä tulisi olla rakentavaa ja hyödyllistä tutkitaville ihmisille (Rauhala & Virokannas 2011, 246). Tutkimukseni tavoitteena on sekä kehittää sosiaalityöntekijöiden työtä että parantaa asiakaslasten osallisuutta avohuollon sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan tutkimuksessani omia ammatillisia käytäntöjään, mikä tekee tutkimusaiheesta sensitiivisen (Rauhala & Virokannas 2011, 246). Tutkimusaihettani voi kuitenkin pitää mielestäni eettisesti kestävä, sillä oman työn kriittinen reflektointi on jo vakiintunut osaksi sosiaalityön ammatillisia käytäntöjä (Saurama & Julkunen, 2009, 303).

5 LASTEN OSALLISUUUS JA LAPSILÄHTÖISYYS LASTENSUOJELUN AVOHUOLLON SOSIAALITYÖSSÄ

5.1 Lasten osallisuuden ja lapsilähtöisyyden rakentuminen

Sosiaalityöntekijät pohtivat haastatteluissa, mitä lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat lastensuojelujen avohuollon sosiaalityössä ja miten ne näkyvät heidän omassa työssään. Sosiaalityöntekijät katsovat lasten osallisuuden tarkoittavan erityisesti sitä, että työskentely on lastensuojeluprosessin kaikissa vaiheissa avointa, lapsia tavataan, heidän toiveitaan, kokemuksiaan ja näkemyksiään kuunnellaan ja lapsi on koko ajan työskentelyn keskiössä. Sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroista nousi esiin osallisuuden vastavuoroisuus sekä työntekijöiden vastuu lasten osallisuuden mahdollistajina. Useat sosiaalityöntekijöistä näkevät tiedon välittämisen lapselle, lapsen mukana pitämisen ja lasten kysymyksiin vastaamisen olevan tärkeitä osallisuuden elementtejä. Alla on muutama esimerkki, joissa näkyy sosiaalityöntekijöiden oma rooli lasten osallisuuden mahdollistajina:

Sit jotenkin ei pelkästään se et lapsia kuullaan ja kuunnellaan ja heiltä kysellään, vaan asia pitäisi toimia myös niin päin, että heille sitten kerrotaan asioita ja he ovat kykyjensä ja resurssiensa mukaan kartalla siitä mitä tehdään ja millaisia päätöksiä tehdään ja mitä se heille itselleen tarkoittaa. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Kyllä se on mun mielestä sitä, et otetaan mukaan siihen asiaan mitä käsitellään ja kerrotaan lapselle mistä on kyse. Tietenkin riippuu vähän lapsen iästä millä tavalla, mutta et lapsi olisi tavallaan perillä siitä miksi täällä ollaan ja kuka mä oon ja minkä takia. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Mä ajattelen, että osallisuus ylipäättään on sitä että lapset tietävät, että ne ovat asiakkaana ja mitä se tarkoittaa. Että me osataan selittää se heille ja vastata kysymyksiin ja tavataan riittävästi lapsia myös. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Kaikessa sosiaalityössä työntekijöillä on vastuu asiakkaidensa osallisuuden edistämisestä. Lastensuojelussa työntekijöiden vastuu korostuu erityisesti lasten osallisuuden kohdalla. Heinosen (2016) mukaan lapsen osallisuus lastensuojelussa toteutuu, jos lapsi saa riittävästi ja ymmärrettävästi tietoa työskentelystä ja lastensuojelussa tehtävistä ratkaisuista sekä mahdollisuuden tuoda oma äänensä kuuluviin. Osallisuuden toteutumisen kannalta tärkeää olisi myös lapsen kokemus siitä, että hänen näkemyksillään on merkitystä. (Mt., 253.)

Tiina Muukkonen (2008a, 152) on kuvannut lasten osallisuuden rakentumista lastensuojelun suunnitelmallisessa työssä. Hänen mukaansa osallisuus rakentuu kahdella tasolla: yksittäisissä kohtaamisissa ja asiakasprosessin osien kokonaisuutena. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroista nousi myös esiin lasten mukana pitäminen työskentelyssä koko prosessin ajan. Lasten tapaamisia pidetään osallisuuden kannalta tärkeinä, ja niihin liittyen tuotiin esiin lasten mahdollisuus osallistua tapaamisten suunnitteluun sekä lapsen oikeus kieltäytyä osallistumisesta. Lasten kuuleminen ja kuunteleminen nousivat lähes jokaisessa haastattelussa esiin. Samassa yhteydessä usein korostettiin, että lasten kuuleminen ei tarkoita ainoastaan virallista kuulemismenettelyä, vaan kyse on ennemminkin aidosta kuuntelemisesta, mikä nähtiin luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen edellytyksenä.

Mä käsitan sen niin, että ensinnäkin on niitä lapsen kahdenkeskisiä tapaamisia. Että on se mahdollisuus lapsen kertoa, ja kuullaan sitä lasta. Et oikeesti kuuntelee sitä, (...) et kun sä kohtaat sen ihmisen just sillä hetkellä ja kuuntelet ja annat sille mahdollisuuden luoda semmoinen luottamus teidän välille. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Lapsi pääsee itse määrittelemään sen sosiaalityön myös sisältöä ja tavoitteita, eikä pelkästään sitä, että häntä näennäisesti kuullaan koska laki niin sallii. Mä ajattelen sen niin, että lain henki on se, että lapsi on asiakas ja lapsilähtöisesti työtä tehdään, ja se tarkoittaa, että sen lapsen pitää kanssa näkyä ja kuulua siinä työssä. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Lastensuojelulaissakin puhutaan virallisen kuulemismenettelyn lisäksi lasten mielipiteiden ja toivomusten selvittämisestä lastensuojelua toteutettaessa. Mielipiteitä ja toiveita ei tulisi ainoastaan kuulla, vaan ne on myös otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. (Lastensuojelulaki, 20§; Rätty 2015, 185.) Osallisuuden toteutuminen edellyttää sosiaalityöntekijöiltä lapsen kunnioittamista ja sellaisen ilmapiirin luomista, että lapsi voi kohtaamisessa tuntea aikuisen arvostavan hänen ajatuksiaan (Nivala 2010, 19).

Rasmusson ym. (2010) katsovat, että lapsilähtöisen sosiaalityön lähtökohtana on lapsen tekeminen näkyväksi ja näkökulman pitäminen lapsessa koko työskentelyprosessin ajan. Myös haastatteleman sosiaalityöntekijät liittivät puheenvuoroissaan lapsilähtöisyyteen lapsen pitämisen koko ajan mielessä ja työn keskiössä. Lapsen etu nousi joissakin haastatteluissa esiin lapsilähtöisen työskentelyn yhteydessä. Lasten huomioiminen ja heidän

näkökulmansa esillä pitäminen nähdään tärkeänä paitsi lapsen omissa ja perheen yhteisissä tapaamisissa myös niissä tapaamisissa, joissa lapsi ei ole itse paikalla. Haastatteluissa nostettiin esiin sosiaalityöntekijöiden rooli huomion kiinnittämisessä lapseen. Huomion kiinnittäminen lapseen saattaa tarkoittaa yksittäisissä tapaamisissa lapsen huomioimista ja pitämistä työn keskiössä sekä vanhemmille sen muistuttamista, että lapsi on lastensuojelun asiakas ja asioita tulisi miettiä lapsen näkökulmasta.

Lapsilähtöisyys tarkoittaa (...) sitä, että näissä vanhempienkin tapaamisissa puhutaan lapsesta. Mä oon yrittänyt aina tehdä esimerkiksi sitä, jos se on mahdollista, että aloittaa keskustelun vanhempien kanssa siitä lapsesta ja mitä lapselle kuuluu, ja myös yrittänyt ottaa tän huomioon dokumentoinnissa. Lapsilähtöisyys tarkoittaa mun mielestä myös sitä, et jos lapsi on läsnä, niin lapseen kiinnitetään erityistä huomiota iästä huolimatta, et vaikka kyseessä olis vauva, niin pitää huomioida tää lapsi. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Must lapsilähtöisyys tarkoittaa, että niitä asioita tarkastellaan nimenomaan sen lapsen kannalta. (...) Mä aattelen, et siinä vanhempien kanssa tehtävässä työssä, silloin kun lapsi ei oo siinä paikalla, tosiaan käydään keskustelua lapsen asioista tai mietitään sen lapsen niinku näkökulmasta niit asioita. (...) ja myös se, että mä yritän aina muistaa myös vanhemmille jotenkin sen sanoo, että lapsi on se meidän asiakas eivätkä niinku vanhemmat ensisijaisesti. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Ervast & Tulensalo (2006, 61) puhuvat lasten kanssa työskentelyn erityisyydestä, mikä edellyttää työntekijöiltä uskallusta heittäytyä lapsen kokemusmaailmaan. Lisäksi siihen liittyy lasten huomioiminen yksilöinä ja lapsina, joilta ei voi edellyttää samanlaista toimintaa ja ajattelua kuin aikuisilta. Useat haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä katsovat lapsilähtöiseen työskentelyyn sisältyvän juuri lasten persoonallisuuden ja yksilöllisyyden huomioimisen ja kunnioittamisen. Lapsilähtöisyyteen liitetään myös turvallisen olon luominen lapsille heidän tapaamisissaan. Yksi haastateltavista puhui itsensä sovittamisesta lapsen kannalta mielekkääseen työskentelyyn, mikä kuvasti mielestäni hyvin lapsilähtöisyyteen liittyvää lasten yksilöllisyyden kunnioittamista.

Mä aattelen että se (lapsilähtöisyys) on semmonen (...) lasten kohdalla ylipäänsä niin miettiä sitä, että lapsilla on niin kauheen monenlaisia persoonia ja tapoja olla toisten kanssa. Sit mä aattelen, et mulle se lapsilähtöisyys tarkoittaa sitä, että sitä täytyy kunnioittaa, että miten lapsi tahtoo, missä haluaa tavata, mistä haluaa puhua, mistä ei halua puhua ja miten tavallaan ikään kuin yrittää sovittaa itseään siihen mikä on lapsen kannalta mielekkästä työskentelyä. (...) Se on lasten kanssa erityisen tärkeä, et ei voi olla sellasta niinku omaa kaavaa, että nyt tää tapaaminen menee näin, vaan se

siis menee nimenomaan sen mukaan mikä (...) lapsesta tuntuu turvalliselta ja hyvältä. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Sosiaalityöntekijät pohtivat lapsilähtöisyyttä ja lasten osallisuutta oman työnsä eri osa-alueissa. Sosiaalityöntekijät katsovat lasten osallisuuden ja lapsilähtöisyyden vaihtelevan esimerkiksi verkostoneuvotteluissa vähän sen mukaan keitä yhteistyökumppaneita on paikalla ja kenen aloitteesta neuvottelu on kutsuttu koolle. Lasten osallisuuden nähdään toteutuvan paremmin, jos neuvottelu on järjestetty suoraan lapsen asioihin liittyen eikä paikalla ole liian paljon aikuisia. Isoissa verkostoissa lapsi jää helpommin hiljaisemmaksi sivusta seuraajan rooliin. Osa sosiaalityöntekijöistä piti jopa lapsen edun vastaisena lapsen mukana oloa neuvotteluissa, joissa on paikalla paljon lapselle vieraita aikuisia. Lapsen äänen ja näkökulman kuuluminen verkostoissa nähdään tärkeänä, vaikka lapsi ei olisi itse mukana neuvottelussa. Samoin mainittiin, että lapselle pitää niissä tilanteissa kertoa, mitä hänen asioistaan on puhuttu. Työntekijät kertoivat myös kokemuksistaan neuvotteluista, joissa lapsi on ollut osan aikaa paikalla. Suurin osa haastateltavista mieltää sosiaalityöntekijän tehtäväksi pitää lapsen näkökulmaa esillä neuvotteluissa. Vanhempien asioissa järjestettävissä neuvotteluissa tämä rooli korostuu, koska ne ovat herkemmin aikuislähtöisiä.

Me tehdään paljon tietysti yhteistyötä eri tahojen kanssa, niin varmaan se, että koitetaan eri tahoille muistuttaa sitä, et lapset on olemassa ja lasten näkökulmaa täytyy miettiä ja palauttaa välillä keskustelua siihen, että puhutaan lapsesta ja puhutaan siitä miten aikuisten tilanteet näkyy lapsilla. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Lastensuojelutyö sisältää paljon dokumentointia. Kirjaamisen avulla työ saadaan näkyväksi. Lisäksi kirjaaminen on oleellista asiakkaiden oikeuksien kannalta. Lastensuojelun dokumentointia on kritisoitu siitä, että lapset eivät yksilöidy riittävästi viranomaisten tekemissä kirjauksissa. (Kananoja ym. 2011, 195; Kääriäinen ym. 2007, 21.) Haastattelemani sosiaalityöntekijät pohtivat dokumentointiaan. He pitivät tärkeänä, että lapsesta kirjoitetaan asiakirjoihin. Sosiaalityöntekijät kertoivat kirjoittavansa lapsista ja heidän tekemisistään. Työntekijät kirjoittavat myös lapsen sanomisia, toiveita ja mielipiteitä lapsen omin sanoin. Lisäksi tuotiin esiin, että sosiaalityöntekijän omia tulkintoja ei saa muuttaa lapsen sanomiksi, vaan kirjauksista tulee erottua selkeästi työntekijän näkemys. Yksi työntekijä kertoi kirjoittavansa mielellään asiakirjoihin myös jotain lapsen persoonasta.

Joissain puheenvuoroissa tuotiin esiin, että työntekijät kertovat lapsille kirjaamisestaan ja siitä, että lapset saavat ne halutessaan lukea. Asiakassuunnitelmia ja päätöksiä saatetaan käydä lasten kanssa yhdessä läpi. Kaksi sosiaalityöntekijöistä toivoi, että he voisivat tehdä kirjauksia yhdessä lasten kanssa, mutta vielä tämä ei ollut toteutunut käytännön työssä. Kääriäinen ym. (2007, 27) näkee, että kuvaamalla lasta ja lapsen kanssa tehtyä työtä asiakirjoihin, nostetaan samalla lapsen tilanne ensisijaiseksi arvioinnin ja työn tekemisen kohteeksi.

Tutkimuskirjallisuudessa on tuotu esiin työntekijöiden asenteen vaikutusta asiakkaiden osallisuuteen (Muukkonen 2008a; Mönkkönen 2007; Thomas 2002; Timonen-Kallio 2010). Myös osa haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä nosti esiin työntekijöiden asenteen merkityksen lasten osallisuuden kannalta.

Mun mielestä se osallistuminen on myös muuta kun pelkästään ne konkreettiset tapaamiset. Et myös niinku ylipäättänsä se ajatusmaailma, et vaikka koko perhettä yritetään tukea, niin jotenkin useasti ehkä unohtuu se, et kuitenkin se lapsi on siinä keskiössä. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Kyllä mä jokaisessa työvaiheessa pyrin pitää sen mielessä, et enemmän se on siitä mun asenteesta kiinni. Mä voin ihan hyvin, et jos mä teen puheluita, teen kirjauksia, niin mä voin tehdä ne täysin omista lähtökohdista, tai sit mä voin tehdä niitä niin, et mä mietin millanen se lapsi on, mitä se lapsi siitä ajattelee, mitä se on sanonut ja niinku yrittää olla tulkitsematta liikaa. Et se on ihan sen koko työn läpi kulkeva asenne. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Hurtig (2006) katsoo, että lasta osallistava työtapo ei rajoitu vain lasten tapaamiseen ja huomioimiseen, vaan kyse on asenteesta, jossa lapsella on erityisasema. Tämän lisäksi kyse on toimintamalleista, joiden avulla lapset nähdään toimijoina, eikä pelkästään työskentelyn ja arvioinnin kohteina. Työntekijöiden asennoitumiseen liittyy myös sen tunnistaminen, että lapsilla on oikeus tiedon tuottamiseen. Se voi olla lapselle kokemuksena tärkeää silloinkin, vaikka merkittävää muutosta lapsen ja perheen tilanteessa ei tapahtuisi. (Mt., 192–193.) Lasten tiedon arvostaminen nousi esiin joissakin haastatteluissa.

Tietenkin että niitä lapsen omia ajatuksia ja kokemuksia ottaa tosissaan ja pitää totena. Ne voi olla monesti ihan erilaisia käsityksiä ku vanhempien, mutta et kunnioittaa tavallaan sitä lapsen kokemusta ja et se ois siinä keskiössä. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Lapsilla on ihan omaa tietoa asioista, ja sellaista tietoa mitä muilla ei voi siitä olla. Niiltä itseltään musta täytyy kysyä. Joko tosiaan keskustelun keinoin tai sitten mahdollisesti joku muu osallistava menetelmä, joka on sit

*käytössä, jotta voi nimenomaan saada se lapsen ääni siinä työssä kuuluviin.
(Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)*

Muukkosen (2013) mukaan lasten osallisuus on tärkeää erityisesti tiedontuotannon näkökulmasta. Hän nimeää kaksi keskeistä syytä asiakkaiden tiedon tuottamiseen: ensinnäkin lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja toiseksi hänen kertomansa tiedon tulee voida vaikuttaa prosessiin ja sen aikana tehtäviin ratkaisuihin tai päätöksiin. Lapsilla on paljon tietoa ja kokemusta elämästään, joka ei tule lastensuojelun tietoon, jos siitä ei kysytä lapselta itseltään. Lapsi voi myös saada kokemuksen ja tunteen siitä, että hän on tärkeä, kun häneltä kysytään ja annetaan mahdollisuus tulla osalliseksi ja kuulluksi. (Mt., 169–170.)

5.2 Lasten osallisuuden merkitys ja muutos sosiaalityöntekijöiden työssä

Haastattelemani sosiaalityöntekijät pitävät lasten osallisuutta ja lapsilähtöisyyttä tärkeänä osana omaa työtään. Lasten näkyminen työssä nähdään työtä rikastuttavana ja työn mielekkyyttä lisäävänä asiana. Lasten osallisuuden kerrottiin olevan työn lähtökohta, jota ilman työtä ei voisi tehdä. Jotkut haastateltavista kertoivat lasten olevan syy, miksi he haluavat tehdä lastensuojelun sosiaalityötä. Haastatteluissa lasten oleminen työskentelyn keskiössä mainittiin usein. Keskiössä olemisen nähdään lähtevän siitä ajatusmaailmasta, jossa lapsi on työskentelyn *päähenkilö*, johon kontaktin luominen on tärkeää. Työntekijät pitävät lasten kanssa työskentelyä itsestään selvänä, ja jotkut haastateltavista hämmästelivät, miten joskus on voitu tehdä lastensuojelutyötä tapaamatta lapsia.

Sosiaalityöntekijät pohtivat haastatteluissa miten lasten osallisuus on muuttunut avohuollon lastensuojelussa heidän tähänastisen työuransa aikana. Haastattelemini sosiaalityöntekijöiden työkokemus vaihteli 1–32 vuoden välillä, ja työkokemuksen keskiarvoksi muodostui 7,2 vuotta. Sosiaalityöntekijät, joiden työkokemus oli lähes kymmenen vuotta tai enemmän, näkevät työkäytännöissä tapahtuneen rakenteellisia muutoksia. Puolestaan työntekijät, joilla oli vähemmän työkokemusta, katsovat muutosta tapahtuneen lähinnä heidän omissa työkäytännöissään. Työkokemuksen koetaan kehittävän omaa osaamista ja varmuutta työssä, jolloin lapsia on helpompi pitää osallisina ja ottaa huomioon siihen vaikuttavia tekijöitä. Alla on esimerkki noin vuoden sosiaalityöntekijänä lastensuojelun

avohuollossa työskennelleen näkemyksestä, miten hänen mielestään lasten osallisuus on sinä aikana muuttunut.

No on ehkä sillälaila, että kun asiat tulee tutummiksi ja mä opin, kun mä oon uus työntekijä, niinku mä opin, ni kyllä mä oon saanu sellaista varmuutta itelleni. Sit ku mä oon ite varmempi, ni mä pystyn ehkä paremmin ottaa mielestäni huomioon semmoiset asiat. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Pitkään lastensuojelun sosiaalityötä tehneet näkevät lasten osallisuuden ja lapsilähtöisyyden lisääntyneen merkittävästi avohuollon sosiaalityössä. Muutosta heidän mielestään on tapahtunut siinä, että lasten tapaaminen on tullut luontevaksi osaksi työtä. Haastatteluissa tuotiin esiin, että lastensuojelun dokumentointikin on muuttunut. Lapset huomioidaan nykyisin yksilöllisemmin kirjauksissa, kun aikaisemmin esimerkiksi sisarusten kohdalla muistiinpanot saatettiin kirjoittaa ainoastaan yhden lapsen asiakirjoihin. Haastateltavat kertoivat, että aikaisemmin työskentely painottui enemmän vanhempien kanssa tehtävään työhön, jolloin lapsia tavattiin lähinnä erityistilanteissa. Puheenvuoroissa tuli esiin, että lasten tapaaminen saatettiin kokea työntekijöiden keskuudessa toisinaan pelottavanakin asiana. Myös lapsille saattoi olla *rangaistus*, joutua viranomaisen *puhutteluun*. Vuorovaikutuksellisuuden nähdäänkin lisääntyneen asiakkaiden kohtaamisessa.

Must tuntuu, et siinäkin on tapahtunut muutos, koska mul on semmoinen olo, kun alettiin joskus tapaamaan lapsia, niin se oli kauheen niinku vakavaa. Et nyt mennään puhumaan tai vanhemmat joskus toikin lapsen tänne, et nyt kerrot kaikki. Tai sit vähän sen tyyppistä, siit on jo hirveesti aikaa, mut et nyt puhuttele tota meidän poikaa tai tyttöä, kun se ei käy kouluu. Et siin oli ehkä enemmän semmonen sävy, et meidän pitäis niinku puhutella (...), mut nyt se on enemminkin semmoista vuorotellen ja vuoropuheluu. (...) Ennen se oli mä näkisin niinku pikku rangaistus, ainakin alkuaikoina, silloin kun joutui lastensuojelun virkailijan kanssa keskustelemaan. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Muutosten taustalla nähdään osittain lastensuojelulain muuttuminen sekä erilaisten ohjeistusten lisääntyminen. Lisäksi mainittiin lapsuudentutkimus sekä kehittämishankkeet, jotka ovat osaltaan auttaneet lasten osallisuuden ymmärtämisessä. Kahdessa puheenvuorossa sosiaalityöntekijät nostivat esiin muutokseen vaikuttavana tekijänä perhetyön sosi-

aaliohjaajien roolin ja aikaisemman työparityöskentelyn heidän kanssaan. Sosiaalityöntekijät kertoivat työparityön sosiaalihjaajien kanssa opettaneen heille uusia työmenetelmiä lasten kanssa työskentelyyn.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä lasten osallisuudesta puhutaan aikaisempaa enemmän, minkä mainittiin olevan hyvä asia. Lasten osallisuudesta ja lasten kanssa työskentelystä keskustellaan esimerkiksi tiimeissä ja työparin kanssa. Joissain puheenvuoroissa mainittiin lasten osallisuuden olevan *trendikäs* aihe, joka on ollut esillä myös mediassa ja lastensuojelun kehittämispäivillä. Osa työntekijöistä toi puolestaan esiin, että heidän mielestään lasten osallisuudesta puhutaan edelleen liian vähän. Keskustelu osallisuudesta ja erityisesti lasten kahdenkeskisistä tapaamisista on myös saatettu kokea ylhäältä alaspäin tulevinä vaatimuksina ja tilastojen seuraamisena, mikä on voinut herättää työntekijöissä ahdistusta. Tämä puoli nousi esiin kahdessa seuraavassa puheenvuorossa.

Mä luulen, et se on nyt ehkä viime aikoina varjostanut sitä keskustelua aika paljon tiettenkin se Eerika-tapaus, mut et tää kahdenkeskinen tapaaminen on ainakin niin vahvasti sallaisella niinku kontrollilla tuotu esille. Et pitää tavata kerran kuukaudessa ja sitä seurataan, niin se ehkä on luonut vähän sellasta, mitä mä oon puhunu ihmisten kanssa, niin negatiivista ilmapiiriä. Et se on jotenkin semmosta johdolta niinku täysin epärealistista mitä kukaan ei niinku pysty tekemään ja se varmaan ahdistaa monia. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Ainaki niinä vaatimuksina, et niitä kahdenkeskisiä tapaamisia pitäis olla ja niitä korostetaan kauheesti, ja sit ehkä just sitä määrällistä puolta enemmän kun niinkään laadullista. Sitä ainakin on tullut tässä viime aikoina. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Yllä olevista puheenvuoroista heijastuu mahdollisesti sosiaalityöntekijöiden riittämättömyyden tunne. Sillä haastatteluissa nousi monessa kohdin esiin se, etteivät sosiaalityöntekijät ehdi järjestämään lasten kahdenkeskisiä tapaamisia niin paljon kuin he haluaisivat. Myös joissain yksilöhaastatteluissa suhtauduttiin kriittisesti lastensuojelun sisällä käytävään keskusteluun osallisuudesta. Niissä puheenvuoroissa työntekijäresurssit nähtiin liian pieninä, jolloin puheiden koetaan jäävän vain *kauniiksi ajatuksiksi*.

Sosiaalityöntekijät pohtivat lasten osallisuuden näkymistä myös lastensuojelun ulkopuolella. Lapsilähtöisyys ja lasten osallisuuden mahdollisuudet muualla yhteiskunnassa tulivat sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroissa esiin vaihtelevina ja varsin paljon paikkaan sidottuina. Lasten osallisuuden nähdään lisääntyneen paikallisesti toimintaympäristöissä,

jotka ovat lähellä lapsen arkea, kuten kouluissa ja päiväkodeissa. Lapsuudentutkimuksen piirissä on oltu kiinnostuneita lapsuuden tilallisuudesta, mikä on avannut tärkeän näkökulman lasten vaihteleviin toimijuuksiin ja kokemuksiin. Lasten toiminta on sekä tilojen muovaamaa että niitä muuttavaa. (Kullman ym. 2012, 11.) Lasten osallisuuttakin voidaan tarkastella tilallisuuden kautta, sillä saman lapsen osallisuus on erilaista eri paikoissa.

5.3 Osallisuuden esteet

Sosiaalityöntekijät katsovat lasten osallisuuden suurimpana esteenä olevan työntekijöiden ajanpuute, johon liittyy heidän suuri työmääränsä. Ajanpuute puhututti useammasta eri näkökulmasta. Useat työntekijöistä pitävät heidän tämän hetkisiä asiakasmääriään liian suurina laadukkaaseen työhön lasten kanssa. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että heillä pitäisi olla aikaa rauhassa tutustua lapsiin ja perheisiin, jotta luottamuksellisen suhteen syntyminen olisi mahdollista. Työntekijöiden työ painottuu kriisissä olevien asiakkaiden kanssa työskentelyyn, jolloin niin sanottujen tutustumistapaamisten järjestäminen ei välttämättä onnistu riittävässä määrin. Yksi sosiaalityöntekijä toikin esiin, että toisinaan lapseen tutustuu vasta sijoitusprosessin ollessa meneillään.

Ku se (luottamuksellinen suhde) ei tuu sillai, et tapaa kerran tai pari kertaa vuodessa. Et sit jotenkin, ku säki puhuit siitä sijoitusprosessista, niin usein tuntuu, et silloin vasta oppii oikeesti tuntee sen lapsen, koska sit sitä näkee niin paljon useammin. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Haastatteluissa todettiin, että lapsilähtöinen työskentely lapsen kanssa on hitaampaa kuin aikuisten kanssa työskentely. Tähän liittyi jonkin verran keskustelua myös lasten iästä, kun joissain puheenvuoroissa tuotiin esiin pienten lasten tarvitsevan enemmän tapaamisia, jotta lapsen ja työntekijän välille voisi rakentua luottamuksellinen ja lapselle turvallinen ja luonteva suhde. Muukkonenkin (2008a) mainitsee lastensuojelun asiakaslasten ikäskalan 0–20 vuoden välillä tuovan haasteita työskentelyyn, kun sosiaalityöntekijän täytyy miettiä ikään sopivia tapoja osallisuuden mahdollistamiseksi. Muukkosen mukaan lapsen ikä ja perheen tilanne määrittävät jo lähtökohtaisesti lapsen mukanaoloa. Tärkeää on kuitenkin tarjota lapselle mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa osallisuuden rakentumiseen. Harvoin lapsen ikä, perheen tilanne tai mitkään ulkoiset tekijät täysin estävät lapsia osallistumasta työskentelyyn ainakin jollain tapaa, mutta niillä on vaikutusta siihen millaista osallisuutta tavoitellaan. (Mt., 151–152.)

Tapaamisten lisäksi niiden suunnitteluun tulee varata aikaa. Työntekijöiden on myös vaurauduttava siihen, että tapaamiset eivät välttämättä suju suunnitelmien mukaisesti. Seuraavassa sosiaalityöntekijän puheenvuorossa, jossa hän pohtii lasten osallisuuden kehittämistä lastensuojelussa, tämä tulee mielestäni hyvin esiin.

Varmaan ihan sillä, (...) et sille ois aikaa. Et kyllähän se niinku mä aattelen, et lasten tapaamiset ei vaan mene samalla kaavalla. Sillä tavalla, et sitä ei voi päättää, et nyt meillä on tämä tapaaminen ja käsitellään kaikki nää. Voi olla, et se tapaaminen menee ihan eri tavalla, et siihen pitäis olla sillä tavalla enemmän aikaa varata, ja varaa (aikaa) niihin pieleen menneisiin, ja varaa (aikaa) siihen, et tällä kertaa niinku jonkun lapsen kanssa ikään kuin se asiakassuhteen luominen tai ylipäättään keskusteluyhteyteen pääseminen vie paljon enemmän aikaa. Aikaa, että se on varmaan iso juttu. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Alhanen (2014) on tehnyt tutkimuksen lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu tutkimuskeskusteluista, joita järjestettiin sijoitettuna olleille nuorille, huostaan otettujen lasten vanhemmille sekä lastensuojelun työnohjaajille. Keskusteluissa nousi esiin lastensuojelutyöntekijöiden riittämätön määrä suhteessa työntekijöiden asiakkaina oleviin lapsiin ja heidän läheisverkostoonsa. Tämän nähtiin aiheuttavan työntekijöille kiirettä, josta voi seurata työssä uupumista. (Mt., 7, 41, 43–44.) Myös sosiaali- ja terveysministeriön asettama selvitysryhmä kiinnitti huomiota sosiaalityöntekijöiden työn kuormittavuuteen ja suuriin asiakasmääriin (Toimiva lastensuojelu 2013, 2).

Ajanpuutteen lisäksi sosiaalityöntekijöiden keskusteluissa nousi lasten osallisuuden esteinä esiin esimerkiksi vanhempien tarvitsevuus sekä lasten asema verkostoneuvotteLUissa. Vanhempien koetaan puhuvan herkästi lasten puolesta ja ottavan lasta suurempaa roolia yhteisissä tapaamisissa.

Välillä vähän vaatii työtä näissä tapaamisissa se, et saa puhuttua suoraan lapselle ja katsottuu sitä. (...) ku monet vanhemmat vastaa lapsen puolesta kysymyksiin, niin koitetaan vähän palauttaa sitä kysymystä lapselle ja kysyä siltä ja selittää myös lapselle. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Lapsen osallisuuden esteet ovat usein aikuislähtöisiä. Esteinä voivat olla aikuisten kiire ja puutteet vuorovaikutustaidoissa sekä ennakkokäsitykset, joiden mukaan aikuiset tietävät paremmin kuin lapset. Osallisuuden voidaan myös pelätä lyhentävän lapsuutta. (Aula

2011, 35; Pajulampi 2014, 151.) Joissain haastatteluissa tuotiin esiin, että sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan työssään osallisuuden ja suojelun välistä ristiriitaa.

Se ei oo mikään yksinkertainen asia siinä mielessä (...), et lapsen pitää olla osallinen, ni ei se oo koko totuus, koska lapsi on myös kuitenkin lapsi, ja lapsen pitää antaa olla lapsi. (...) sen ohella et se on osallinen, niin sen myös jossain tilanteissa täytyy saada elää niinku huoletonta lapsuutta, ja muiden pitää myös pystyä tekemään päätöksiä lasten puolesta. Mut se on semmosta, et se jotenkin kuuluu siihen osallisuus keskusteluun se senkin pohtiminen, et missä tilanteissa se osallisuus on oleellista ja missä se ei oo. (...) lastensuojelussakin se suojelun ja osallisuuden välinen ristiriita, et sitä lasta myös joiltain asioilta suojellaan. (Sosiaalityöntekijä, yksilohaastattelu)

Haastatteluissa pohdittiin, että lapsen osallisuus ei tarkoita asioiden tekemistä välttämättä lapsen toiveiden mukaisesti, vaikka lapsi on osallinen työskentelyssä ja keskusteluissa, kun asioita mietitään hänen kannaltaan. Aulan (2011) mukaan lapsen osallisuuden ja mielipiteen selvittämisen sekä lapsen suojelemisen periaatteiden välinen suhde voi aiheuttaa jännitteitä. Lapsella on samanaikaisesti oikeus olla turvattu ja suojassa, ja samalla hänellä on oikeus olla aktiivinen oman elämänsä asiantuntija ja toimija. Nämä periaatteet eivät ole kuitenkaan keskenään ristiriidassa, vaan toisiaan täydentäviä, jolloin molemmat näkökulmat tulee ottaa huomioon lapsen kanssa työskenneltäessä. Lapsen etu ei silti tarkoita samaa kuin lapsen mielipide, eikä lasten osallistuminen tarkoita päätöksentekoa aikuisten tapaan. Lapselle tulisi aina kertoa ja perustella miksi asiaa ei voida ratkaista hänen toivomallaan tavalla ja osallistuminen tulee sovittaa lapsen kehitykseen ja ikätasoon. Lapsen tietoa kaikkienensa tulee arvostaa, sillä sen voidaan katsoa olevan myös lapsuuden arvostamista. (Mt., 27–28, 35.) Tämä näkökulma välittyi myös sosiaalityöntekijöiden haastatteluista.

6 LASTEN TAPAAMISET LASTENSUOJELUN AVOHUOLLOSSA

6.1 Lasten henkilökohtaisten tapaamisten järjestäminen

Sosiaalityöntekijöille tekemiäni haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että lasten kahdenkeskisiä tapaamisia järjestetään vielä määrällisesti vähän työntekijöiden asiakasmääriin suhteutettuna. Sosiaalityöntekijät arvioivat kahdenkeskisiä tapaamisia toteutuvan kahdesta kymmeneen tapaamiseen kuukaudessa. Usealla työntekijällä oli yli 40 lasta asiakkuudessaan. Sosiaalityöntekijät kuitenkin korostivat, että tapaamismäärät vaihtelevat paljon kuukausittain, jolloinkin voi olla kuukausia, kun tapaamisia järjestetään useita viikossa tai toisinaan on kuukausia, kun kahdenkeskisiä tapaamisia on ainoastaan yksi.

Lastensuojelulaissa ei ole määritelty missä laajuudessa lapsen henkilökohtaisia tapaamisia ja keskusteluja on järjestettävä, vaan puhutaan velvollisuudesta tavata lapsi henkilökohtaisesti riittävän usein (Lastensuojelulaki, 29 §). Lain muutokseen liittyneessä hallituksen esityksessä (HE 130/2013) tapaamisten järjestämistä painotetaan aktiivisen työskentelyn aikana, jolloin suositus olisi vähintään kaksi tuntia kuukaudessa. Hallituksen esityksessä aktiivisella työskentelyllä lastensuojelun avohuollossa tarkoitetaan tilannearviointien ja asiakassuunnitelman tekemistä, sijoituksen valmistelua sekä tilanteita, joissa ilmenee tarve kiireiselle tai tiiviille työskentelylle.

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissakin tuotiin esiin lasten kahdenkeskisten tapaamisten painottuminen aktiivisen työskentelyn vaiheeseen. Lasten kahdenkeskisiä tapaamisia pyritään järjestämään kaikenlaisissa tilanteissa, mutta painopiste niiden järjestämisessä vaikuttaa haastattelujen perusteella liittyvän kriisi- ja muutostilanteisiin sekä huolen määrään. Tapaamisia järjestetään enemmän huolen ollessa suuri, jolloin tarvitaan aktiivista työskentelyä.

Pitäisi olla laajemmalla skaalalla, mutta must tuntuu, et se jotenkin painottuu (kahdenkeskiset tapaamiset) sellaisiin kohtiin asiakassuhteessa, kun on meneillään joku muutos tai kun ollaan tekemässä jotain ratkaisua tai kun on just tehty joku ratkaisu ja sit ruvetaan kattomaan, et miten tää käytäntö rakentuu tästä eteenpäin. Niin ne on niitä sellaisia kohtia, jossa se lapsen kanssa oleminen korostuu. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Jos sijoitusta suunnitellaan, niin kyllä silloin, jos ei nyt oo ihan vauvasta kyse, niin kyllä silloin pyritään tapaamaan kahden kesken. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Yksi sosiaalityöntekijä toi esiin myös asiakasnuoren huomanneen tapaamisten järjestämisen liittyvän huolen määrään.

Mun yks sellanen nuori (asiakas) sanokin jossain, et ku laissa puhutaan riittävästi, niin mikä on riittävästi, niin hän määritteli sen just sillai, et mitä enemmän huolii sitä enemmän tapaamisia ja mitä vähemmän huolii sitä vähemmän tapaamisia. Mun mielestä se on aika hyvin sanottu. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Kahdenkeskisiä tapaamisia järjestetään enemmän myös silloin, jos asiakkuuden alkamisen syy on lapsen suoraan kohtaamisissa ongelmissa, kuten koulunkäymättömyydessä, tai lapseen epäillänsä kohdistuneen laiminlyöntiä hänen vanhempiansa taholta. Lapsen omasta pyynnöstä tapaaminen järjestetään poikkeuksetta. Myös Araneva (2016, 200) korostaa, että lapsen omasta toiveesta hänen henkilökohtainen tapaaminen ilman huoltajan läsnäoloa on aina järjestettävä. Lisäksi kahdenkeskisiä tapaamisia pyritään järjestämään lapseen tutustuessa ja asiakassuhteen ylläpitämiseksi, mutta kriisitilanteet vaikuttavat meidän näiden tapaamisten edelle, jos työntekijöiden pitää priorisoida ajankäyttöään.

Lasten ikä vaikuttaa kahdenkeskisten tapaamisten järjestämiseen. Nuoria ja kouluikäisiä lapsia tavataan enemmän ilman heidän vanhempiaan kuin vauvoja tai leikki-ikäisiä. Isompien lasten kohdalla tapaamiset koetaan helpompana järjestää, kun lapset voivat tulla tapaamisiin ilman, että vanhempien pitää heidät saattaa. Pieniä lapsia tavataan enemmän kotikäyntien yhteydessä tai osana sisarusryhmää. Sosiaalityöntekijät kertoivat antavansa kotikäyntien yhteydessä pienemmille lapsille oman kahdenkeskisen hetken esimerkiksi leikkimällä osan tapaamisajasta lapsen kanssa tämän huoneessa.

Pienten lasten kohdalla se menee ehkä niin, et kotikäynnin yhteydessä menee vaikka katsomaan lapsen huonetta tai leikkimään hetkeksi lapsen kanssa. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Kahdenkeskisiä tapaamisia lapsen kanssa järjestetään vähemmän silloin, jos perheellä on muita palveluja, joiden toimesta joku muu työntekijä tapaa lasta säännöllisesti kahden kesken. Haastatteluissa mainittiin usein, että perhetyön työskennellessä perheessä sosiaaliohjaajat tapaavat myös lapsia, jolloin sosiaalityöntekijät kertoivat jättäytyvänsä enemmän taustalle. Sosiaaliohjaajien lisäksi koulukuraattoreilla ja lasten psykiatrialla saattaa olla tiivis kontakti lapseen. Taustalle jättäytymistä perusteltiin lapsilähtöisyydellä, jotta

lapsen ei tarvitsisi samanaikaisesti tavata useita työntekijöitä ja puhua mahdollisesti samoista asioista monelle eri aikuiselle. Sosiaalityöntekijät kertoivat saavansa sosiaaliohjaajilta hyvin tietoa heidän työskentelystään lasten kanssa. Toisinaan haastateltavat kertoivat tapaavansa lapsia yhdessä sosiaaliohjaajien kanssa. Ylönenkin (2009, 139) puhuu tutkimuksessaan siitä, että monen työntekijän yhtäaikainen työskentely lapsen kanssa voi olla lapsen kannalta uuvuttavaa.

Lasten halu tavata vaikuttaa merkittävästi tapaamisten järjestämiseen. Kahdenkeskisiä tapaamisia ei järjestetä, jos lapsi on niitä vastaan. Myös lastensuojelulaki lähtee siitä ajatuksesta, että lapsen henkilökohtainen tapaaminen järjestetään lapsen ehdoilla. Tapaamisen edellytyksenä on se, että lapsi haluaa tai suostuu tapaamiseen. (Räty 2015, 268.) Sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan lapset yleensä kuitenkin suostuvat kahdenkeskiseen tapaamiseen. Joskus lapset saattavat tulla tapaamiseen, koska ajattelevat, että heidän on pakko tavata sosiaalityöntekijäänsä, mutta pääsääntöisesti haastateltavilla oli se tunne, että lapset tulevat tapaamisiin ihan mielellään. Puheenvuoroissa nousi esiin myös lapseen tutustumisen tärkeys. Sosiaalityöntekijöillä oli käsitys, että lapset tulevat mieluummin tapaamaan tuttua työntekijää. Ajatus vieraan aikuisen tapaamisesta saattaa herättää lapsissa ymmärrettävästi epäluuloisuutta.

Varmaan lähtökohtaisesti ei halua tietenkään tavata uutta niinku tuntematonta aikuista tai viranomaista, mutta siinä vaiheessa kun on pystynyt luomaan sellaista suhdetta, niin ehkä pienet lapset ihan mielellään tulee. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Joissakin haastatteluissa työntekijät toivat esiin, että asiakassuhteen alussa lapsia olisi tärkeää tavata usein, jotta tutustuminen ja luottamuksellisen suhteen luominen olisi mahdollista. Aikaa säännöllisten tapaamisten järjestämiseen koetaan olevan liian vähän. Myös Hyytinen (2007, 114) puhuu siitä, että lasten luottamus saavutetaan vähitellen. Lapsella ei välttämättä ole lähtökohtaisesti syytä luottaa työntekijään, varsinkaan, jos hänellä ei ole kokemuksia luotettavista aikuisista. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että kahdenkeskisten tapaamisten säännöllisyys vaihtelee yksilöllisesti lapsen ja perheen tilanteen mukaan. Aktiivisen työskentelyn vaiheessa, kuten erilaisissa kriisitilanteissa, lasta saatetaan tavata eri kokoonpanoissa useita kertoja lyhyen ajan sisällä. Rauhallisemmissa tilanteissa puolestaan tapaamisvälit saattavat jäädä pitkiksi työntekijöiden kiireen vuoksi.

Sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroista huomasii, että lasten tapaamiset halutaan järjestää mahdollisimman helpoiksi ja mukaviksi lapsille, ja lapsille pyritään tarjoamaan mahdollisuus osallistua tapaamisten suunnitteluun. Useat haastateltavista kertoivat, että lapset voivat vaikuttaa tapaamisten järjestämiseen sekä niiden sisältöön. Lapset saavat esittää toiveitaan tapaamispaikkoihin ja tapaamisen ajankohtaan liittyen. Lisäksi lapsen toiveita pyritään huomioimaan keskusteluaiheiden ja menetelmien valinnassa. Lapsia tavataan eniten toimistoilla ja kotikäynneillä. Lisäksi kahdenkeskisiä tapaamisia järjestetään esimerkiksi kahviloissa, eläintiloilla, kävelyillä, sijaishuoltopaikoissa sekä koulun ja päiväkodin tiloissa. Toimistojen tapaamistilat saivat osakseen kritiikkiä, sillä niiden toivottaisiin olevan viihtyisämpiä lasten kannalta.

Sosiaalityöntekijät kertoivat keskustelewansa lasten kanssa tapaamisilla paljon lasten arkea lähellä olevista asioista, kuten koulusta, vapaa-ajasta ja perheestä. Lisäksi tapaamisilla käydään läpi lastensuojelun prosessia ja lastensuojelun asiakkuuteen johtaneita syitä sekä pyritään vastaamaan lasten kysymyksiin. Haastateltavat puhuivat tutustumistapaamisista, joissa keskustelujen aiheet voivat olla alkuun *kevyempiä*. Sosiaalityöntekijät vaikuttavat olevan herkkiä sille, mistä lapsi haluaa ja on valmis puhumaan, mutta kuitenkin tuli esiin, että tapaamiset eivät ole pelkkää *perusrupattelua*, vaan niissä puhutaan myös asioista, jotka ovat perheen lastensuojelun asiakkuuden taustalla. Tapaamisilla työntekijät sekä antavat lapsille tietoa että saavat tietää lasten käsityksiä ja toiveita omasta ja perheensä tilanteesta. Pienten lasten tapaamiset sisältävät keskustelujen sijaan enemmän leikkiä ja pelaamista.

Haastatteluissa keskusteltiin lasten vanhempien suhtautumisesta lapsen ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisiin tapaamisiin. Lastensuojelulain 29 §:n mukaan lapsen henkilökohtaisen tapaamisen järjestämisessä on pyrittävä yhteistoimintaan lapsen huoltajan kanssa. Araneva (2016) kirjoittaa, että ainakin alle 15-vuotiaan lapsen tapaamiseen tulisi yrittää saada huoltajan suostumus. Lapsella on kuitenkin iästään riippumaton ihmis- ja perusoikeuksiin sisältyvä oikeus osallisuuteen omissa asioissaan, ja sosiaalityöntekijöillä puolestaan lastensuojelua toteuttaessaan velvollisuus lapsen mielipiteiden ja toiveiden selvittämiseen, joten tapaaminen on mahdollista järjestää myös ilman huoltajan suostumusta. (Mt., 200.)

Haastatteleman sosiaalityöntekijät kokevat lasten vanhempien asenteen vaikuttavan merkittävästi siihen miten lasten ja sosiaalityöntekijöiden tapaamiset toteutuvat. Pääsääntöisesti nähdään, että vanhemmat suhtautuvat myönteisesti lapsen ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskisiin tapaamisiin. Työntekijöillä oli kokemuksia siitäkin, että vanhemmat ovat toivoneet tai lähes vaatineet kahdenkeskisten tapaamisten järjestämistä. Vanhemmilla saattaa olla odotuksia, että lapsi pystyisi puhumaan avoimesti asioistaan sosiaalityöntekijälle. Pitkään lastensuojelussa työskennelleet huomasivat vanhempien suhtautumisessa lapsen tapaamisiin tapahtuneen muutosta vuosien varrella. Yksi haastateltavista pohti vanhempien asennemuutokseen vaikuttaneen mahdollisesti sen, että vanhemmat ovat tottuneet siihen, että nykyisin lapsia tavataan ja heiltä kysytään mielipiteitä asioihin myös esimerkiksi kouluissa.

Työntekijöillä oli kuitenkin myös päinvastaisia kokemuksia vanhempien suhtautumisesta, jolloin vanhemmat ovat halunneet kieltää lapsen ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskisen tapaamisen. Sosiaalityöntekijät ovat niissä tilanteissa harkinneet tarkkaan onko kahdenkeskinen tapaaminen välttämätöntä järjestää. Tapaamisia on tarvittaessa järjestetty vetoamalla lastensuojelulakiin ja työntekijöiden velvollisuuteen tavata lapsia. Lapsia on saatettu käydä tapaamassa myös esimerkiksi koulussa tai päiväkodissa. Vanhempien kieltäinen suhtautuminen ei yleensä kohdistu ainoastaan lasten tapaamisiin, vaan silloin se näkyy muutenkin perheen kanssa työskenneltäessä.

Pääasiassa (vanhemmat) on suhtautunut tosi hyvin kyllä. Et ihan on semmosii poikkeuksii sitten, jos ei oo antanut tai on ollut hankala niiku suostutella siihen, niin se on yleensä näkynyt sitten koko työskentelyssä, ei vaan lapsen kahdenkeskisissä tapaamisissa, vaan et se on ollut asiakkuutta vastaan ylipäättään. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Osa sosiaalityöntekijöistä oli kohdannut työssään myös vanhempien epäsuoraa lapsen tapaamisten vastustamista, jolloin vanhempi on ikään kuin antanut luvan lapsen tapaamiseen, mutta tapaamisen toteuttaminen käytännössä osoittautuu hankalaksi.

Vanhemmat voi myös tehdä sellaista, että (...) ei suoraan sano, että ei voi tavata lasta, mut sit se semmonen et ei haluttais vaan järjestää sitä aikaa. Siis kylhän näitä tällaisia on jossain kohtaa tullut vastaan, et esimerkiksi lapsen tapaaminen saattaa siirtyä useita kertoja, ja kylhän ne sit aina lopulta on toteutunut. Mut jotenkin siitä jos vanhempi hirveen monta kertaa siirtää sitä tapaamista ja aina tulee joku este ja aina joku on kipeenä ja sitä ja tätä, niin sit herää vähän semmoinen kysymys, että onks tää nyt oikeesti näin mitä tää ihminen sanoo, vai onko kysymys siitä, että hän nyt jotenkin

toivoo, että kuluis esimerkiksi aikaa jostain asiasta sen verran eteenpäin, et lapsi ei sitten halua kertoa. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Vanhempien epäluuloisuus ja kielteinen asenne herätti paljon pohdintaa siitä, onko lapsen mahdollista puhua vapaasti kahdenkeskisessä tapaamisessa, jos hänen vanhempansa ovat tapaamista vastaan. Sosiaalityöntekijät katsovat vanhempien suhtautumisen näkyvän lapsista, ja se heijastuu herkästi myös lasten asennoitumiseen lastensuojelua kohtaan. Näissä tilanteissa korostuu vanhempien kanssa työskentely. Sosiaalityöntekijät kertoivat pyrkivänsä käymään avointa keskustelua lasten tapaamisista vanhempien kanssa, jotta heidän epäluuloisuutensa ja ennakkopelkonsa vähenisivät. Vanhempien kanssa käydään läpi lasten kanssa työskentelyä ja tapaamisten tarkoitusta sekä kerrotaan tapaamisten jälkeen mitä tapaamisilla on tehty ja mistä asioista keskusteltu. Tarvittaessa tapaamisia lasten kanssa saatetaan järjestää alkuun myös yhdessä heidän vanhempiansa kanssa. Seuraavissa esimerkeissä sosiaalityöntekijät pohtivat vanhempien asenteen vaikutusta lasten tapaamiin sekä siihen vaikuttamista.

Toisaalta ne on sellaisia tilanteita, et lapsi ei varmaan saa niissä tilanteissa puhua vapaasti. Vaikka sitten olisi laki ja ei päästäis vanhempaa huoneeseen, niin eihän se nyt, jos lapsi tietää mitä vanhemmat häneltä odottaa. Mutta et käydä vanhempien kanssa sitä keskustelua, et mistä aiheista aikoo lapsen kanssa puhua ja onko vanhemmilla jotain sellaista mistä ei missään nimessä halua lapsen kanssa puhuttavan. Jos se on kuitenkin semmonen mikä mun mielestä pitäisi puhua lapsen kanssa, niin käydä se keskustelu etukäteen vanhempien kanssa. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Se miten lapsi on mukana, ni siihen aika paljon vaikuttaa se miten hänen vanhempansa ovat mukana. Elikkä (...) vanhempien saaminen yhteistyöhön usein tuntuu olevan oleellinen siinä miten saadaan lapsi yhteistyöhön. (...) se et sä saat vanhemmat olemaan sitä mieltä, että tää lastensuojelu on ihan hyvä asia ja auttaa meidän perhettä, ja jotenkin se asenne sit helposti tarttuu siihen lapseen. Sit päinvastoin, jos vanhemmat on sitä mieltä etten mä haluu tollast sossuu enää tapaa tai pitääks mennä, onks pakko, niin ihan samat lauseet tulee niiden lasten suusta, et vanhempien motivointi on yks. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Vanhempiin tutustuminen ja luottamuksellisen suhteen saaminen heidän kanssaan edistää lasten kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista ja luottamuksellisen suhteen syntymistä niin ikään lasten kanssa. Myös Hyytinen (2007, 114) pitää lapsen luottamuksen saavuttamisen kannalta tärkeänä sitä, että lapsen vanhempiin luodaan luottamuksellinen suhde.

Hyytisen mukaan lapsen on helpompi luottaa ihmiseen, johon hän näkee vanhempansakin luottavan.

6.2 Lasten muut tapaamiset ja lasten kanssa työskentelyn merkitys

Sosiaalityöntekijät tapaavat lapsia paljon muutoin kuin kahdenkeskisissä tapaamisissa. Sosiaalityöntekijät kertoivat tapaavansa lapsia usein yhdessä vanhempien kanssa joko kotikäynneillä tai toimistolla. Erityisesti kotikäynneillä lapsia voidaan tavata osana koko perhettä. Lapsilla saattaa olla tapaamisissaan mukanaan vanhempien sijaan myös joku muu sukulainen tai ystävä. Lisäksi sosiaalityöntekijät käyvät monissa erilaisissa verkostotapaamisissa, joissa lapset ovat paikalla. Lapsia voidaan tavata myös yhdessä muiden työntekijöiden, kuten perhetyön sosiaaliohjaajien tai koulukuraattorien, kanssa.

Aranevan (2016) mukaan lapsen henkilökohtaisen tapaamisen tarkoituksen toteutuminen edellyttää pääosin sitä, että lasta tavataan kahden kesken, ilman että huoltaja tai kukaan muukaan olisi tapaamisessa läsnä, jolloin keskustelu käytäisiin lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän sekä lapsen välillä. Tapaaminen on kuitenkin järjestettävä lapsen ehdoilla. Mikäli lapsi toivoo huoltajan tai muun hänelle tärkeän henkilön läsnäoloa, niin tapaaminen on mahdollista järjestää myös lapsen toiveiden mukaan, ellei lapsen etu edellytä tapaamista ilman huoltajan läsnäoloa. (Mt., 199–200.)

Lasten tapaamiset yhdessä vanhempiensa kanssa koetaan lapselle luontevampina etenkin pienten lasten kohdalla. Puheenvuoroissa tuotiin esiin lasten tuntevan olonsa turvallisemmaksi oman läheisen aikuisen ollessa paikalla. Monet haastatelluista nostivat esiin lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen merkityksen erityisesti juuri vauvojen ja leikkiikäisten lasten kohdalla. Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä sitä, että he pääsevät näkemään lasten lisäksi myös perheen vuorovaikutustilanteita.

Onhan se perheen tapaaminen yhtä tärkeä, kun ne kahdenkeskiset tapaamiset. Kun voi niinku tarkkailla tai pohtia sitä perhedynamiikkaa ja vuorovaikutusta. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Rädyn (2015) mukaan lastensuojelulain säännöksen tarkoittama henkilökohtaisten tapaamisten riittävyys riippuu siitä, millaisesta asiasta kulloinkin on kyse ja mistä asioista on

hankittava selvitystä liittyen lapsen olosuhteisiin. Selvitystä voidaan tehdä myös välillisesti havainnoimalla lasta hänen luonnollisessa ympäristössään, kuten kotioloissa, koulussa tai päiväkodissa. (Mt., 2015, 268.) Esimerkiksi vauvan tapaaminen voi olla sitä, että vauva on läsnä tapaamisessa, ja hänen asioistaan keskustellaan vanhempien kanssa. Vauvan läsnäolo antaa myös mahdollisuuden nähdä miten vanhemmat ovat lapsensa kanssa vuorovaikutuksessa. (Muukkonen 2008a, 151.)

Haastatteleman sosiaalityöntekijät pitävät lasten tapaamisia merkityksellisinä työlleen. Sosiaalityöntekijät kertoivat lasten tapaamisten olevan tärkeä osa heidän työtään, koska niiden avulla saa laajemman ja kokonaisvaltaisemman kuvan lapsesta ja hänen perheestään kuin pelkkiä vanhempia tapaamalla tai asiakirjoja lukemalla. Tapaamisissa oppii tuntemaan lasta ja niissä täydentyy kuva lapsesta ja perheen kokonaistilanteesta, jolloin on myös helpompi hoitaa lapsen asioita ja perustella esimerkiksi päätöksiä.

Se tuottaa (lapsen tapaamiset) sitä luottamusta työntekijän ja nuoren välille. (...) ja joskus saa aika virheellisen kuvan esimerkiksi nuorten ongelmista, jos kattoo pelkkii lastensuojeluilmoituksia tai viranomaisyhteydenottoja tai keskusteluja vanhempien kanssa. Et tota saa paljon laajemman ja kokonaisvaltaisemman kuvan niinku nuoresta, kun tapaa heitä kahden kesken. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Kyl siit ihan huomattavan paljon parempi tunne tulee, että mä niinku tiedän mitä ton lapsen elämään kuuluu. (...) ja sit jos täytyy tehdä jotain toimenpiteitä, jotka ei ehkä oo niin mukaviakaan, niin sitä pystyy myös paremmin itelle ja muille perustelemaan, varsinkin jos on kuullu siltä lapselta mikä se tilanne on. Kyl se mun mielestä on ehkä yks syy miks tätä työtä haluaa tehdä, niin mua kiinnostaa mitä lapsille kuuluu. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Tiedon saaminen lapsilta ei vaikuttaisi olevan päällimmäinen tekijä tapaamisten järjestämisessä, vaan tärkeämpänä pidetään lapseen tutustumista ja luottamuksen saamista. Kahdenkeskiset tapaamiset nähdään myös lapsen oikeutena tapaamisiin ja mahdollisuuteen puhua niin halutessaan, vaikka tapaamisista ei saisi varsinaista materiaalia työhönsä. Lapsen tuottaman tiedon luotettavuudella ei pitäisikään olla merkitystä, mikäli tärkeänä pidetään sitä, että lapsi saa ylipäättään mahdollisuuden osallistua ja kertoa ajatuksistaan (Möller 2004, 27).

Siin kahdenkeskisessä tapaamisessa tutustuu siihen lapseen enemmän, ja lapsi saa niinku mahiksen ehkä semmosessa rennommassa tilanteessa jutella. Ku must tuntuu, et mitä enemmän niis tapaamisissa on porukkaa, niin

sitä hankalampi se on ehkä sille lapselle. (,,) et siin on mahdollisuus tutustua siihen lapseen ja luoda sitä luottamusta. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Sosiaalityöntekijät toivovat, että heillä olisi enemmän aikaa lasten kahdenkeskisiin tapaamisiin, koska tapaamisia haluttaisiin järjestää useammin ja niitä pidetään työn *ytimenä*. Lasten tapaamisten ajatellaan olevan merkityksellisiä myös lapsille itselleen.

Kyl mä sanoisin, että pääkokemus on kuitenkin se, että nuoret haluaa keskustella, haluaa puhua, haluaa tulla kuulluksi ja haluaa että heitä kohdellaan muinakin kuin jonain ongelmapaketteina, joilla on jotain tiettyjä ongelmia. Kyl joskus aika filosofisia keskusteluja tulee käytyä näitten nuorten kanssa. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Haastattelemani sosiaalityöntekijät toivat esiin uskovansa siihen, että lapsille on tärkeää tulla kuulluiksi ja tietää kuka heidän asioitaan hoitaa. Joissain puheenvuoroissa pohdittiin, että lapselle voi tulla hyvä olo siitä, kun hänen asioistaan ollaan kiinnostuneita.

7 LASTEN JA VANHEMPIEN KANSSA TYÖSKENTELY

7.1 Vanhempien kanssa tehtävän työn merkitys avohuollon sosiaalityössä

Haastattelemani sosiaalityöntekijät pitivät myös vanhempien kanssa työskentelyä merkityksellisenä työlleen. Useat sosiaalityöntekijöistä pohtivat vanhempien kanssa tehtävän työn olevan välttämätöntä, koska avohuollon asiakkuudessa olevat lapset asuvat pääsääntöisesti vanhempiensa kanssa. Asiakkuuden taustalla nähdään paljon kodin olosuhteisiin, vanhempien kohtaamiin ongelmiin tai vanhemmuuteen liittyviä pulmia, joihin ei voi vaikuttaa ainoastaan lapsia tapaamalla.

Kyl mä aattelen, (...) kun ollaan täällä avohuollossa, ja nyt on ikään kuin ajatuksena se, että me yritetään auttaa lasta just siinä perheessä, jossa hän jo asuu, niin on hirveen tärkeätä tiettenkin, että pystyy työskentelemään myös vanhempien kanssa. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Myös se nostettiin esiin, että asiakkuus lastensuojelussa on saattanut alkaa lapsen oireilun vuoksi, mutta taustalta voi paljastua vanhemman vanhemmuuteen vaikuttavia asioita, jotka edellyttävät työskentelyä vanhempien kanssa.

Aika paljon se työskentely painottuu siihen vanhempien tukemiseen, ja usein sitten asiakkuuteen tullaan ehkä lapsen oireilun takia, mut sitten sieltä taustalta paljastuu vanhemmalla vaikka mitä ongelmia ja traumakokemuksia, ja aika paljon aikaa menee siihen vanhempien tsemppaamiseen ja tukemiseen. (Sosiaalityöntekijä, ryhmähaastattelu)

Haastatteluissa korostettiin vanhempien kanssa työskentelyn merkitystä erityisesti silloin mitä pienemmästä lapsesta on kyse. Sosiaalityöntekijät mieltävät itsensä koko perheen työntekijäksi, jolloin työtä tehdään kokonaisvaltaisesti eri perheenjäsenten kanssa.

Jos puhutaan lapsesta joka ei oo ihan just itsenäistymässä, niin kyl se on must hirveen tärkeätä, et perheen kanssa työskennellään, kun siellä perheessähän se lapsi elää sitä arkeaan. (...) välillä kritisoidaan, et lastensuojelutyö on aikuislähtöistä, mut joissain tapauksissa mun mielestä se on äärimmäisen tärkeätä kuitenkin, et vanhempien kanssa työskennellään. Eikä vaan lapsen tai vaan vanhemman kanssa, vaan koko paketin kanssa. Mitä pienempi lapsi sitä tärkeempää, et pyritään tukea sitä vanhempien hyvinvointia ja elämää, kun se sit suoraan vaikuttaa siihen pieneen lapseen. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Vanhempien kanssa työskentelyllä nähdään olevan oleellisesti merkitystä myös vuorovaikutussuhteen luomisessa lapseen. Hyvän yhteistyön ja luottamuksellisen suhteen saamisen vanhempaan koetaan edistävän lasten osallisuutta ja työskentelyä lasten kanssa. Jo aikaisemmin on tullut esiin vanhempien asenteella olevan vaikutusta lasten tapaamisten järjestämiseen. Haastatteluissa keskusteltiin siitä, että vanhempien asenteet lastensuojelua ja lasten tapaamisia kohtaan saattavat muuttua työskentelyn edetessä, jos vanhempien kanssa pystytään käymään avointa keskustelua.

Haastatteluista sai vaikutelman, että sosiaalityöntekijät pohtivat vanhempien kanssa tehtävän työn merkityksellisyyttä ensisijaisesti lasten ja heidän perhe- ja kasvuolosuhteidensa näkökulmasta. Puheenvuoroissa nostettiin kuitenkin esiin vanhempien kanssa työskentelyllä olevan merkitystä myös vanhemmille itselleen. Työntekijät pitävät tärkeänä, että vanhemmat saavat purkaa omaa ahdistustaan ja kokemuksiaan, ja heitä voidaan yrittää tukea esimerkiksi eri palvelujen piiriin. Lisäksi jotkut haastateltavista kertoivat työskentelyn koko perheen kanssa ja tapaamiset erilaissa kokoonpanoissa olevan yksi lastensuojelutyön *hienouksista*.

7.2 Lasten tukeminen vanhempien kanssa työskenneltäessä

Vanhempia tavataan lasten tapaamisten tapaan eri kokoonpanoissa. Sosiaalityöntekijät osallistuvat vanhempien asioissa järjestettäviin neuvotteluihin ja tapaavat vanhempia ja lapsia sekä yhdessä että erikseen. Vanhempien kanssa työskentelyyn sisältyy paljon verkostotyötä, palveluiden järjestämistä ja niihin ohjaamista sekä psykososiaalista tukea ja ohjausta vanhemmuuteen ja vanhempien kohtaamiin ongelmiin. Sosiaalityöntekijät arvelivat, että vanhempia tavataan ilman lapsia enemmän kuin lapsia tavataan ilman vanhempiaan. Haastateltavat toivat esiin, että vanhemmilla on tarve purkaa omaa ahdistustaan. Lisäksi työntekijät pohtivat, että osa vanhempien kanssa käytävistä keskusteluista on aihepiireiltään sellaisia, joilta lapsia halutaan suojella. Esimerkkeinä tällaisista aiheista sosiaalityöntekijät mainitsivat vanhempien omat terapiakokemukset sekä perheen huomattavat taloudelliset vaikeudet.

Sosiaalityöntekijät kertoivat puhuvansa vanhempien kanssa paljon vanhempien kohtaamista ongelmista lasten näkökulmasta. Mikäli lastensuojeluasiakkuuden syy on esimerkiksi vanhempien liiallisessa päihteiden käytössä tai perheväkivallassa, saattavat vanhemmat tuntea häpeää omasta ja perheensä tilanteesta. Myös Hyytinen (2007) korostaa

lasten näkökulman esiin tuomista, sillä vanhempien kanssa työskenneltäessä lapsi voi helposti unohtua. Vanhempien oman selviytymisstrategian taustalla saattaa olla lasten kokemusten vähättely, koska vanhempien voi olla vaikea myöntää oman toimintansa aiheuttaneen lapselle pahaa. Vanhemmat saattavat myös uskoa siihen, etteivät lapset ole tietoisia vanhempien kohtaamista ongelmista. (Mt., 123.)

Hyytisen (2007) mukaan myös työntekijät saattavat kokea vanhempien kanssa työskentelyn helpompana kuin vaikeista asioista puhumisen lapsen kanssa tämän ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. Koska sosiaalityön käytännönkulttuuri on ollut perinteisesti aikuiskeskeistä, voi käydä niin, että aikuiskulttuurin arvot syrjäyttävät lapsen oikeudet. Lapsi saattaa jäädä silloin työskentelyn reunoille tai jopa kokonaan sen ulkopuolelle. Hyvää tarkoittava toiminta voi sivuuttaa ja jättää huomioimatta lapsen avuntarpeet ja kokemukset, vaikka ne olisivat työskentelyn tavoitteena. Vanhempien kanssa työskenneltäessä ajatellaan, että apu ikään kuin tihkuu vanhemman kautta lapselle ja lapsi tulee näin autetuksi samalla. (Mt., 19.)

Hurtig (2003) puhuu myös tihkuvasta auttamisen mallista, jossa lapsia autetaan ikään kuin vanhempiensa läpi. Auttamismalli perustuu näkemykselle, että lasten ensisijainen tarve on tarve läheissuhteisiin, ja lasten avuntarpeet ovat suhteessa heidän vanhempiinsa. Lasten ongelmien ymmärretään olevan yhteydessä perheeseen ja vanhempiin, mikä voi tarkoittaa sitä, että lasten auttaminen toteutetaan tukemalla vanhempia. (Mt., 37.) Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ei noussut esiin tihkuva auttamisen malli, jossa lapsia autettaisiin pelkästään tukemalla vanhempia. Vanhempien avun saaminen ja tukeminen nähdään kuitenkin lasten kannalta tärkeänä.

Mun mielestä lähtökohta on jotenkin se, et jos vanhempi voi hyvin niin lapsetkin voi hyvin. Silleen se vanhempien kanssa työskentely on myös tosi tärkeä. (...) et kyl se muutos täytyy vanhemmillekin saada, jos heillä on vaikka päihdeproblemaa tai jotain siellä arjen hallinnassa tai psyykkisellä puolella. Kyl se on tosi tärkeä kans, et jos vanhemmat ei voi hyvin niin ei lapsetkaan, eikä he (vanhemmat) silloin oikein jaksa kiinnittää huomiota lasten asioihin. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

No kyl mä aattelen, että se meidän työskentelyn ydin on myös se vanhempien tukeminen ja sen kautta sen vanhemmuuden tukeminen tukea sitä lasta, et se on tosi tärkeää. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Lapsikeskeinen työskentely välittyi haastateltavien kertoessa tekemästään työstään lasten vanhempien kanssa. Vanhempien kanssa keskustellaan lapsista, ja vanhemmat pyritään

samaan pohtimaan omien valintojensa vaikutuksia vanhemmuuteen sekä lapsen elämään ja arkeen. Joissain puheenvuoroissa tuotiin esiin vanhempien tarvitsevuus, jolloin työntekijän täytyy aktiivisesti muistaa pitää lapsen näkökulmaa esillä, ettei se jäisi kokonaan vanhempien tarpeiden alle. Lapsen esille saaminen ei välttämättä aina onnistu työntekijän yrityksistä huolimatta.

Joissain semmosissa, jos vanhempi on kauheen kiinni omissa ongelmissaan tai kiinni omassa itsessään, ja sit niis vanhempien kans käytävissä keskusteluissa kuitenkin tuodaan esille sitä miten se vaikuttaa lapseen ja mitä lapsen hyväksi olis hyvä tehdä. Et sehän jää nyt ehkä sellaseks hurskaaks toivon varaan, et miten se nyt kääntyy käytännössä niitten vanhempien toiminnaksi, sen lapsen hyväksi. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Jos se sujuu hyvin (vanhempien kanssa työskentely) sillai et voi saada lapsen näkyviin, mut jos ei suju hyvin, niin sillon siinä puhutaan vaan vanhemman oikeestaan tarpeista. Tällaista molempia esiintyy. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Sosiaalityöntekijät toivat esiin kertovansa myös lapsille vanhempien kanssa tehtävästä työstä. Joissain tilanteissa työntekijät ovat vanhempien tukena, jotta nämä pystyisivät itse puhumaan vaietuista asioista lapsilleen. Tavoitteena on pitää työskentely mahdollisimman avoimena kaikille osapuolille sekä lievittää lapsen huolta vanhempiensa tilanteesta. Haastatteluissa kerrottiin lasten olevan helpottuneita, kun he tietävät jonkun auttavan heidän vanhempansa.

Puhutaan (lapsille vanhempien kanssa tehtävästä työstä) niis yhteistapamisissa usein. Koska monet lapset on sit tosi helpottuneita, ku ne tietää, et nyt äiti tai isä tai vanhemmat, joku auttaa heitä. Ei siit oo paljon aikaa, kun joku koululainen kantoi kovasti huolta äidistään ja kertoi siitä, mutta helpottui kummasti, kun sanottiin, et nyt äidille järjestetään sitä (kuntoutusta) ja äiti lähtee tonne (kuntoutukseen), vaik vähän kyl jo määrättiin siinä kohtaa, mut häneltä lähti niinku sellanen taakka pois harteilta. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Mä aattelen, et on varmaan lapsia, joille (...) on ehkä semmonen helpotuskin se, et ne tietää, et vanhemmat tapaa jotain. Koska ei lapset oo sokeita sille myöskään, että vanhemmilla voi olla isoja ongelmia, ja se voi olla et niil on turvallisempi olo sillä tavalla, kun joku on ja tapaa vanhempia. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan tapaamisia järjestäessään mistä asioista on hyvä puhua perheenjäsenten kanssa erikseen ja mitkä puolestaan ovat asioita, joita käsitellään

yhdessä. Lapsen ikä tuntuu olevan yksi vaikuttava tekijä, kun mietitään keitä tapaamisessa on hyvä olla paikalla ja miten asioista puhutaan lapsen ikätasoisesti. Saman asian käsittely voikin vaatia useampia tapaamisia eri kokoonpanoissa. Toisinaan vanhemmilla on toiveita siitä mistä asioista ei saisi puhua lasten ollessa paikalla. Samoin muutamassa haastattelussa tuotiin esiin, että joskus vanhemmat puolestaan haluaisivat, että lasten kanssa puhutaan asioista, jotka sosiaalityöntekijän mielestä eivät ole lapsen edun mukaisia keskusteluja. Vanhempien väliset huoltoriidat koetaan hankalina, kun vanhemmilla saattaa olla odotuksia sen suhteen, että sosiaalityöntekijä saisi lapselta tietoja toiseen vanhempaan liittyen. Työntekijöiden näkemys lapselle puhumisesta voi poiketa vanhemman näkemyksestä, jolloin asiaa pitää työstää ensin vanhemman kanssa ja perustella miksi asioista olisi hyvä puhua myös lapselle tai miksi lapsen ei tulisi osallistua keskusteluun. Seuraava puheenvuoro havainnollistaa mielestäni hyvin sitä, miten sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan tapauskohtaisesti millaisia tapaamisia erilaisten asioiden ympärillä olisi hyvä järjestää.

Kyllä mä aika paljon niitä (vanhempia) tapaan ilman lapsiakin, mutta aika paljon myös yhdessä lasten kanssa. (...) et jos on sellasia asioita, mistä mä ajattelen, että ei oo hyvä puhua (lapsen kanssa) tai jos se lapsi on kovin pieni (...), että ei jaksa tai pysty olla neuvottelussa tai ei ymmärrä niistä asioista, niin sitten ei yleensä oo siinä mukana. Mut jos mä mietin vaikka yläasteikäistä lasta ja puhutaan niistä vanhemmuuteenkin liittyvistä asioista, niin kyllä ne välillä on siinä tosiaan ne lapsetkin mukana. Koska onhan ne semmosii vähän koko perheen yhteisii juttuja (...), jos miettii jotain vaikka vanhemman jaksamista (...), et vanhempi on vaikka niin äärirajoilla, et huutaa kauheesti siellä kotona tai pinna meinaa mennä joka asiasta, niin kyllähän se ei oo sille lapselle mikään uus juttu, että kyllä se sen hyvin tietää. Sit se on musta tärkeetä, jos lapsi ei oo mukana niissä tapaamisissa missä vanhempien kanssa niistä tukitoimista keskustellaan, niin mä yritän sitten aina muistaa käydä sen keskustelun sen lapsen kanssa, niinku kertoo sille mitä tukea me on järjestetty vanhemmalle. Kysynkin monesti lapselta, et onks äiti tai isä kertonut sulle mitä me ollaan sovittu, koska (...) monesti lapset vähän on huolissaan siitä, että miten se oma vanhempi jaksaa tai kuka sitä auttaa. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Tihkuvan auttamisen mallin sijaan voisikin puhua rinnakkaisesta työskentelystä, jotta lapsen kokemukset eivät jäisi huomiotta. Möller (2004) muistuttaa, että lapsi on saattanut kokea jotain sellaista, johon hän tarvitsee apua vanhempiensa saamasta tuesta ja myönteisestä muutoksesta huolimatta. Lapsi ei saisi jäädä työskentelyn reunoille, vaan lasten

ja vanhempien kanssa tulisi työskennellä rinnakkain. Rinnakkainen työskentely voi vahvistaa lapsen turvallisuuden tunnetta, kun hän on tietoinen siitä, että myös hänen vanhempansa saavat apua. (Mt., 25.)

Työskenteleminen lapsen ja perheen kanssa rinnakkain mahdollistaa monipuoliset tapaamiset perheenjäsenten kanssa. Sosiaalityöntekijät kertoivat ymmärtävänsä silloin perheen tilannetta paremmin, ja parhaimmillaan päästään hyvään yhteistyöhön kaikkien kanssa. Lasten omilla tapaamisilla on tärkeä merkitys rinnakkaisen työskentelyn onnistumisen kannalta. Sosiaalityöntekijän on helpompi puhua lapsesta hänen vanhempiensa kanssa, jos hän tuntee lapsen (Ervast & Tulensalo 2006, 76). Muukkonen (2013) puhuu lasten ja vanhempien osallisuudesta tiedontuotantoon. Vanhemmat nähdään oman lapsensa tuntijoina, ja heidän näkemyksensä lapsesta ja vanhemmuudesta halutaan kuulla. Lapsilla voi puolestaan olla paljon asioista, joita hänen vanhempansa eivät tiedä, jolloin sosiaalityöntekijä voi auttaa lasta saamaan näkemyksensä esiin vanhemmilleen. (Mt., 170.) Haastatteluissa tuli esiin, että sosiaalityöntekijä voi havaita lapsessa joitain sellaisia puolia, mitä hänen vanhempansa eivät sillä hetkellä pysty näkemään.

Vanhemmilla on monesti lastensuojelussa olevista nuorista just aika paljon kokemuksii, että nuoret on hirveen hankalia tai se oma nuori (on hankala), niin siinä on sitten työntekijälläkin tärkeä rooli nähdä niitä positiivisia asioita ja panostaa siihenkin, et ei vaan nähdä sitä huonona olemista. (...) et vaikka on niitä vaikeita tilanteita, mut yrittäis nähdä siinä nuoressa jotain hyvääkin, mitä sit peilaa, jos siitä vanhemmat saa kopin. (Sosiaalityöntekijä, yksilöhaastattelu)

Ylläolevassa esimerkissä työntekijä yrittää vaikuttaa vanhempien kuvaan lapsestaan hankalana nuorena, kertomalla vanhemmille havaitsemistaan lapsen positiivisista puolista. Tämä voi olla merkityksellistä lapselle ja perheenjäsenten väliselle vuorovaikutukselle. Tilanne ei kuitenkaan olisi mahdollinen, jos työntekijä ei olisi tavannut lasta henkilökohtaisesti ja tutustunut lapseen.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

8.1 Yhteenveto tutkimuksen keskeisistä tuloksista

Tutkielmassani halusin selvittää, mitä lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden määrittelemänä. Asiakasosallisuutta koskevista aikaisemmista tutkimuksista voi erottaa osallisuuden eri ulottuvuuksia. Sosiaalityössä osallisuutta voidaan tarkastella esimerkiksi asiakkaiden osallisuutena omissa asioissaan tai osallisuutena palveluiden kehittämisessä ja tutkimisessa. Lisäksi hahmotan osallisuuden yhteiskunnallisen tason, joka liittyy vahvasti sosiaalihuollon päämäärään, jossa osallisuus nähdään syrjäytymisen vastavoimana.

Tutkimusaineistoni koostui sosiaalityöntekijöiden yksilö- ja ryhmähaastatteluista. Sosiaalityöntekijöiden näkemykset lasten osallisuudesta painottuvat osallisuuteen lasta ja perhettä koskevissa asioissa. Sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä työskentelyn avoimuutta, jotta kaikki osapuolet tietävät miksi perhe on lastensuojelun asiakkaana, ja mitä se lapsen ja perheen kannalta tarkoittaa. Sosiaalityöntekijät liittävät osallisuuteen lasten tapaamiset sekä lasten toiveiden ja mielipiteiden kuulemisen. Kuulemisella ei kuitenkaan tarkoiteta ainoastaan hallinnollista kuulemismenettelyä, vaan kyse on enemmän lapsen kuuntelemisesta asioissa, jotka ovat lapselle tärkeitä. Sosiaalityöntekijät tunnistavat aikuisten vastuun lasten osallisuuden mahdollistajina. Työntekijöiden on annettava lapsille tietoa lastensuojeluprosessiin liittyvistä asioista, jotta lapsilla on mahdollisuus päästä työskentelyyn mukaan ja muodostaa omia mielipiteitään käsiteltävistä asioista.

Helsingin lastensuojelun avohuollon vuonna 2016 tehdyn asiakaskyselyn lasten ja nuorten vastauksien perusteella vaikuttaa, että sosiaalityöntekijät antavat kohtuullisen hyvin asiakaslapsille tietoa asiakkuuden syistä, tapaamisten tarkoituksista sekä työskentelyn etenemisestä. Kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista 83 % koki, että joko sosiaalityöntekijä tai joku muu oli kertonut ymmärrettävästi miksi lapsi on lastensuojelun asiakkaana. Suurin osa (78 %) vastasi juuri sosiaalityöntekijän kertoneen asiakkaana olon syistä. 75 % kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista tiesivät miten he saavat yhteyden omaan sosiaalityöntekijäänsä. 52 % vastanneista koki saaneensa aina tiedon tapaamisten tarkoituksesta etukäteen sosiaalityöntekijältään, ja 29 % vastasi saaneensa joskus tiedon tapaamisten tarkoituksesta etukäteen. 74 % vastanneista lapsista ja nuorista olivat sitä mieltä, että sosiaalityöntekijä pitää lasta ajan tasalla siitä, mitä jatkossa tapahtuu. (Asiakaskysely 2016.)

Thomasin (2002) osallisuuden ulottuvuuksia kuvaavaa kiipeilyseinämallia on tarkasteltu lastensuojelun tutkimuskentällä useissa lasten osallisuuteen liittyvissä tutkimuksissa. Myös Lastensuojelun käsikirjassa (2016) kuvattu lasten osallisuuden rakentuminen muikailee Thomasin mallia. Mallin eri ulottuvuudet on luettavissa myös tutkimusaineistostani. Thomasin tapaan sosiaalityöntekijät puhuivat lasten kuulluiksi tulemisen sekä lapselle kertomisen ja tiedon antamisen lisäksi osallisuuden vapaaehtoisuudesta. Vähimmälle tarkastelulle haastatteluissa jäi Thomasin mallin kuudes ulottuvuus, eli lapsen mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Sosiaalityöntekijät korostavat enemmän aikuisten vastuuta päätöksentekijöinä, mutta lasten toiveet ja mielipiteet pyritään ottamaan mahdollisuuksien mukaan huomioon päätöksiä tehtäessä. Pienemmissä asioissa lapsille tarjotaan kuitenkin mahdollisuutta myös päätöksen tekemiseen. Tämä tuli esiin lasten tapaamisia koskeissa keskusteluissa, kun työntekijät kertoivat, että lapsi voi vaikuttaa tapaamisten sisältöön sekä päätökseen tapaamispaikasta. Shier (2001) pitää tärkeänä lasten osallisuuden kannalta, että lasten näkemyksiä otetaan huomioon. Shierin mukaan lasten näkemysten huomioonottaminen päätöksenteossa ei tarkoita, että toimitaan välttämättä täysin lasten toiveiden mukaisesti. Lasten täytyy kuitenkin saada sanoa mielipiteensä, ja sille on annettava painoarvoa.

Helsingin avohuollon lastensuojelun asiakaskyselyssä kysyttiin lapsilta ja nuorilta ovatko he saaneet sanoa mielipiteensä, kun heidän asioistaan on päätetty, ja onko heidän mielipiteillään ollut merkitystä päätöksenteossa. 61 % vastasi saaneensa sanoa aina mielipiteensä, ja 20 % vastanneista koki saaneensa sanoa joskus mielipiteensä omia asioita päätettäessä. 3 % vastanneista sanoi, ettei ole koskaan saanut sanoa mielipidettään. 50 % kyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista koki, että heidän mielipiteellään on ollut aina merkitystä heidän asioista päätettäessä, ja 25 % vastasi mielipiteellään olleen joskus merkitystä. 5 % mielestä heidän mielipiteellään ei ole ollut koskaan merkitystä omista asioista päätettäessä. (Asiakaskysely 2016.)

Lastensuojelulain sekä Lasten oikeuksien sopimuksen periaatteiden toteutumisen näkökulmasta toivoisi, että vielä suurempi osa lapsista ja nuorista kokisi, että he saavat sanoa mielipiteensä ja niillä olisi merkitystä lapsen asioista päätettäessä. Lasten vastaukset kuitenkin kertovat mielestäni siitä, että lapset ovat työskentelyssä mukana ja kokemus aidosta osallisuudesta myös päätöksenteossa vaikuttaa olevan menossa oikeaan suuntaan.

Thomas (2002) korostaa lasten ja heidän tilanteidensa yksilöllisyyttä. Yhtenä osallisuuden ulottuvuutena hän mainitseekin tuen, jota lapsi voi tarvita ymmärtääkseen käsiteltävien asioiden sisällön. Sosiaalityöntekijöille tekemissäni haastatteluissa lasten yksilöllisyyden huomioiminen liitettiin lapsilähtöiseen työskentelyyn. Lapsia halutaan kohdata niin, että lapset kokevat olonsa turvalliseksi. Lasten kanssa työskenneltäessä huomioidaan lasten ikä ja kehitystaso sekä lapsen persoona ja tapa olla vuorovaikutuksessa. Pienten lasten kanssa työskenneltäessä kanssakäymisessä korostuvat leikki ja muut menetelmät puheen sijaan. Lapsilähtöisyyteen nähdään kuuluvan myös lapsen pitäminen työskentelyn keskiössä. Lasten näkökulmaa pidetään esillä sekä lapsen että vanhempien tapaamisissa ja isommissa verkostoissa. Sosiaalityöntekijät pitävät heille kuuluvana tehtävänä lapsen huomioimisen sekä näkökulman pitämisen lapsessa.

Lasten osallisuuden ja lapsilähtöisyyden nähdään linkittyvän vahvasti toisiinsa. Lapsilähtöinen työskentely tukee lasten osallisuutta. Osallisuuteen liitetään useasti kasvokkainen kohtaaminen lapsen kanssa, kun lapsilähtöisyyden puolestaan voidaan nähdä toteutuvan myös silloin, jos lapsi ei ole tapaamisessa läsnä. Lapsilähtöisyyttä ja lasten osallisuutta pyritään tukemaan työn eri osa-alueissa. Sosiaalityöntekijät kertoivat pyrkimyksestään saada lapset ja heidän näkemyksensä esiin esimerkiksi verkostoneuvotteluissa ja dokumentoidessaan tekemäänsä työtä.

Tutkimukseni toinen kysymys koski lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista. Lastensuojelulaissa puhutaan lasten henkilökohtaisesta tapaamisesta riittävän usein (Lastensuojelulaki 29 §; Rätty 2015, 268). Laissa ei suoraan viitata kahdenkeskisiin tapaamisiin, mutta Aranevan (2016, 199–200) mukaan lapsen henkilökohtaisen tapaamisen tarkoituksen toteutuminen edellyttää lähtökohtaisesti sitä, että lapselle järjestetään lapsen ja sosiaalityöntekijän kahdenkeskisiä tapaamisia. Tutkimusaineistoni perusteella lapsia tavataan lastensuojelun avohuollossa paljon, mutta tapaamiset toteutuvat pääosin niin, että paikalla ovat myös lasten vanhemmat tai esimerkiksi muuta viranomaisverkostoa. Hyvin poikkeuksellisia ovat sellaiset tilanteet, ettei lapsia tavattaisi koko työskentelyprosessin aikana missään kokoonpanossa. Tällaiset yksittäiset esimerkit liittyivät lähinnä tilanteisiin, joissa perheen sosiaalityöntekijä oli vaihtunut ja asiakkuutta lastensuojelussa oltiin jo päättämässä.

Kahdenkeskisiä tapaamisia lasten kanssa toteutuu vielä määrällisesti suhteellisen vähän. Lapsen kahdenkeskiset tapaamiset painottuvat erilaisissa kriisi- ja muutostilanteissa, jolloin työskentely perheen kanssa on muutenkin aktiivisempaa. Myös hallituksen esityksessä (HE 130/2013) viitataan lapsen henkilökohtaisen tapaamisten tärkeyteen aktiivisen työskentelyn aikana. Osa haastatteluihin osallistuneista sosiaalityöntekijöistä toivoo, että avohuollon sosiaalityö olisi strukturoidumpaa juuri lasten tapaamisten osalta, jotta lapsia tavattaisiin useammin myös vuorovaikutussuhteen ylläpitämiseksi.

Sosiaalityöntekijät pohtivat tekijöitä, jotka edistäisivät lasten kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista. Aikaa tapaamisten järjestämiseen toivottaisiin olevan enemmän. Sosiaalityöntekijät näkevät, että luottamuksellisen suhteen luominen lapseen vaatii useita tapaamisia. Työskentely lasten kanssa on hitaampaa kuin aikuisten kanssa. Vanhempien asenteella nähdään myös olevan suuresti merkitystä. Vanhempien suhtautuminen kahdenkeskisiin tapaamisiin vaikuttaa yhtäältä siihen, että tapaamiset ylipäättään toteutuvat, ja toisaalta siihen, että lapset voivat tapaamisissa puhua asioistaan. Sosiaalityöntekijät korostavat lasten tarvitsevan *kodin luvan* puhumiseen, jotta he voivat luottaa työntekijään. Vanhempien kanssa työskentelyllä on siten paljon merkitystä, että lasten kahdenkeskiset tapaamiset ja osallisuus voivat toteutua.

Lasten iällä on vaikutusta lasten kahdenkeskisten tapaamisten järjestämiseen ja toteutumiseen. Nuorten kanssa tapaamisten järjestäminen nähdään helpompana kuin pienten lasten kanssa, koska tapaamisesta on mahdollisuus sopia myös suoraan nuoren itsensä kanssa, eikä hän tarvitse aikuista saattamaan tapaamiseen. Pienimpiä lapsia tavataan pääsääntöisesti yhdessä heidän vanhempiensa kanssa tai esimerkiksi kotikäynnillä vietetään osa ajasta lapsen kanssa kahdestaan tämän huoneessa. Perheen yhteiset tapaamiset nähdään tärkeänä perheenjäsenten vuorovaikutuksen ja perhedynamiikan tarkkailun kannalta. Muukkosen (2013) mukaan lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksellinen tilanne voi kertoa lapsen tilanteesta paljon. Joskus jopa enemmän mitä perheenjäsenet toivoisivat. Yhteisillä tapaamisilla on lisäksi mahdollista rakentaa lapsen osallisuutta. (Mt., 168.) Sosiaalityöntekijät haluavat tapaamisten olevan lapsille mahdollisimman mielekkäitä ja luonteivia, jotta lapsi voi tuntea niissä olonsa turvallisiksi. Lapsilähtöisyys korostuikin lasten tapaamisia koskevissa pohdinnoissa. Kahdenkeskisten tapaamisten lähtökohtana pidetään niiden vapaaehtoisuutta lapsille. Sosiaalityöntekijöiden on hyvä muistaa tarjota

tapaamismahdollisuutta lapselle riittävän usein, vaikka tämä olisi siitä kertaalleen kielletty. Tapaamisiin osallistumista pyritään helpottamaan tapaamalla lasta ensin yhdessä vanhemman kanssa.

Sosiaalityöntekijät pohtivat haastatteluissa tekijöitä, jotka ovat kahdenkeskisten tapaamisten esteinä. Nämä olivat pitkälti samoja asioita, jotka ovat ylipäättään lasten osallisuuden esteinä avohuollon sosiaalityössä. Lasten osallisuuden esteet ovat aikuislähtöisiä. Työntekijöiden ajanpuutetta pidetään suurimpana esteenä. Ajanpuutteen nähdään johtuvan pääasiassa asiakasmäärästä sekä työn luonteesta. Sosiaalityöntekijät joutuvat priorisoimaan työtehtäviään, ja erilaissa kriisitilanteissa olevien asiakkaiden kanssa työskentely vie ison osan työajasta. Heinosen (2016) mukaan nykyiset suuret asiakasmäärät lastensuojelussa aiheuttavat sen, ettei lasten ja perheiden kohtaamiselle ole riittävästi aikaa. Kiireestä kärsivät asiakkaiden lisäksi sosiaalityöntekijät. (Mt., 259.) Myös Thomas (2002) puhuu siitä miten lasten kanssa työskentely ja luottamuksen aikaansaaminen vaatii työntekijältä kärsivällisyyttä sekä aikaa. Lapset eivät välttämättä ole valmiita puhumaan juuri silloin, kun aikuinen niin haluaisi. (Mt., 177.) Lasten osallisuutta hankaloittavat lisäksi vanhempien tarvitsevuus ja epäluuloisuus lastensuojelua kohtaan. Toisinaan vanhemmat myös haluaisivat salata asioita lapsiltaan suojellakseen heitä asioilta, jotka ovat vaikeita vanhemmille itselleen.

Vaikka sosiaalityöntekijät kokevat, etteivät he ehdi järjestää riittävästi lasten tapaamisia, niin lastensuojelun avohuollon asiakaskyselyyn vastanneista lapsista ja nuorista 85 % oli sitä mieltä, että he ovat tavanneet omaa sosiaalityöntekijäänsä riittävän usein. (Asiakaskysely 2016.) Kyselyn vastauksissa tulee huomioda se, että tieto asiakaskyselystä ei ole mennyt kaikille avohuollon asiakkaana oleville perheille, koska sitä on jaettu pääasiassa tapaamisten yhteydessä. Kyselyyn vastanneet saattavat siten olla suurelta osin juuri niitä perheitä, joiden kohdalla on ollut meneillään niin sanottu aktiivisen työskentelyn vaihe kyselyyn vastaamisen ollessa ajankohtainen.

Kolmas tutkimuskysymykseni koski lasten ja vanhempien kanssa työskentelyn merkityksiä sosiaalityöntekijöille sekä lasten tukemista heidän vanhempiansa kanssa työskenneltäessä. Haastatteleman sosiaalityöntekijät pitivät lasten kanssa työskentelyä oman työnsä ytimenä. Lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisten tapaamisten onnistumista pidetään merkityksellisinä oman työn kannalta. Sosiaalityöntekijät haluavat tavata lapsia ja pitävät lasten tapaamisia keskeisenä osana työtään. Parhaimmillaan tapaamisissa

kuva perheen tilanteesta täydentyy. Lisäksi lapseen tutustuminen helpottaa hänen asioidensa hoitamista. Sosiaalityöntekijät uskovat, että työskentelyllä on merkitystä myös lapsille, kun heidän asioistaan ollaan kiinnostuneita ja lapset saavat mahdollisuuden tuoda omia näkemyksiään esiin.

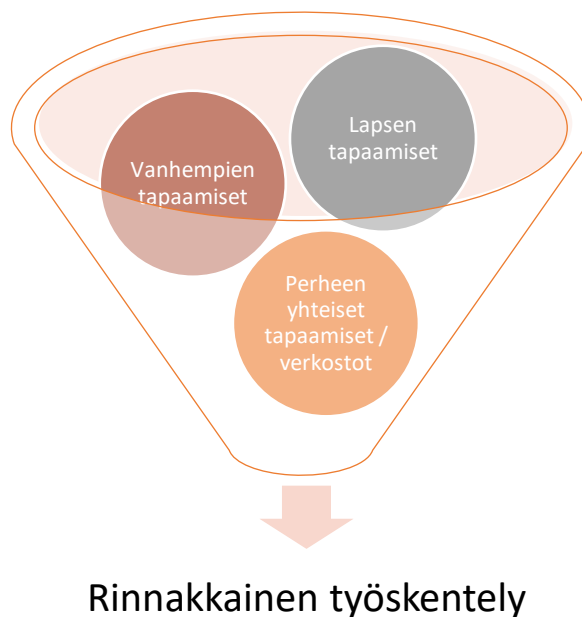
Sosiaalityöntekijät pitävät myös vanhempien kanssa työskentelyä tärkeänä osana omaa työtään. Vanhempien kanssa työskentelyllä nähdään olevan merkitystä erityisesti lapsille, koska vanhempien kanssa tehtävällä työllä pyritään vaikuttamaan vanhemmuuteen ja lasten kasvuolosuhteisiin. Vanhempien kanssa tehtävällä työllä nähdään olevan vaikutusta myös lasten osallisuuteen, kun luottamussuhteen saaminen lapsen vanhempaan vähentää vanhemman epäluottamusta lasten kanssa työskentelyä kohtaan. Tällöin luottamuksellisen suhteen rakentaminen lapsen kanssa helpottuu.

Sosiaalityöntekijät pyrkivät tukemaan lapsia vanhempien kanssa työskennellessään. Keskusteluissa vanhempien kanssa pohditaan perheen tilannetta ja vanhempien valintoja lasten näkökulmasta. Vanhemman saadessa tukea esimerkiksi jaksamiseensa tai vanhemmuuteensa katsotaan sen helpottavan myös lasten tilannetta. Vanhempien kanssa tehtävä työ lasten hyväksi on usein perusteltua. En kuitenkaan aineistoni perusteella sanoisi, että kyse on enää niin sanotusta tihkuvan auttamisen mallista (Ks. Hurtig 2003; Hyytinen 2007), jossa tuki ikään kuin tihkuu lapsille vanhempiensa läpi, kun nämä saavat tukea kohtaamiinsa ongelmiin. Tihkuvassa auttamisessa vaarana on, että lapsen omat kokemukset jäävät käsittelemättä. Lapsi voi jäädä työskentelyn reunoille, vaikka perheen kokonaistilanne paranisikin vanhempien toiminnan muutoksen seurauksena. Lasten kokemuksia ei tulisikaan sivuuttaa, sillä lapset saattavat tarvita tukea jo tapahtuneesta muutoksesta huolimatta. (Möller 2004, 25.)

Hyytinen (2013) pitää tärkeänä lapsen todellistumista koko perheen kuntoutumisprosessissa. Todellistumisella Hyytinen tarkoittaa lapsen mukaan ottamista todellisena, näkyvänä ja läsnä olevana persoonana, jolloin lapsi saa mahdollisuuden omien kokemustensa käsittelyyn vanhempien kuntoutuksen rinnalla. Aidossa osallisuudessa lapsi voi kokea, että perheen ongelmista voidaan puhua ja niitä pyritään ratkaisemaan yhdessä. Lapsen tulee todellistua henkilökohtaisten keskustelujen lisäksi myös aikuisten kanssa työskenneltäessä, vaikka lapsi ei olisi tapaamisessa fyysisesti paikalla. (Mt., 247–248.) Lapsilähtöisellä työskentelyllä voidaan saavuttaa lapsen todellistuminen, jolloin lapsi ei jää työskentelyn reunoille, vaan on sen keskiössä.

Möller (2004, 25) puhuu rinnakkaisesta työskentelystä, koska parhaimmillaan vanhemmat ovat lapselle tärkeä resurssi. Tutkimusaineistostanikin on löydettävissä rinnakkaisen työskentelyn vallitseminen avohuollon sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä, että työskentelyyn sisältyy monenlaisia tapaamisia eri kokoonpanoissa perheen ja lapsen tilanteesta riippuen. Lasten ja vanhempien kanssa työskentely ei ole toisiaan pois sulkevaa tai toisistaan irrallaan olevaa työtä, vaan lapsen ja perheen kokonaisvaltaista tukemista. Rinnakkaiseen työskentelyyn sisältyy ajatus lapsen turvallisuuden tunteen vahvistamisesta, kun lapsi on tietoinen, että hänen vanhempansakin saavat samanaikaisesti tukea ja lapsi saa vanhemmiltaan luvan puhua (Möller 2004, 25; Oranen 2001, 82). Myös haastatteleman sosiaalityöntekijät nostivat esiin lasten huolen vanhemmistaan, jolloin lasten on tärkeää tietää vanhempiensa saamasta tuesta. Rinnakkaisen työskentelyn avulla sosiaalityöntekijät pystyvät muodostamaan kokonaiskuvan perheen tilanteesta sekä tukea perheenjäsenten välistä vuorovaikutusta.

Kuviossa 1 olen pyrkinyt havainnollistamaan rinnakkaista työskentelyä lasten ja heidän vanhempiensa kanssa. Kuvion suppilo kuvastaa sosiaalityöntekijän työskentelyä monipuolisesti perheen kanssa, jolloin lapsi on mahdollista kohdata sekä yksilönä että perheenjäsenenä. Suppilosta apu ei varsinaisesti tihku kenellekään, vaan työskentelyn eri puolet yhdistyvät, jolloin voidaan puhua rinnakkaisesta työskentelystä.

Kuvio 1: Rinnakkainen työskentely lasten ja heidän vanhempiensa kanssa.

Lasten ja vanhempien kanssa työskentelyyn liittyy kysymyksiä tiedonkulusta. Sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä työskentelyn avoimuutta kaikkia osapuolia kohtaan, vaikka esimerkiksi vanhemmilla saattaisi olla toiveita sen suhteen, mistä asioista lasten kanssa saa puhua. Avoimuus ei tarkoita kaikkien asioiden yksityiskohtaista kertomista eri osapuolille, vaan työntekijät joutuvat huomiomaan kaikissa tilanteissa lapsen edun ja suojelun. Lastensuojelun työprosesseissa ei kuitenkaan ole mitään sellaista, mitä lapsilta tulisi salata, kun puolestaan jotkut asiasisällöt voivat aiheuttaa lapsessa lisää huolta ja ahdistuneisuutta. Lapsen osallisuuden ja suojelun periaatteet saattavat herättää joissain tilanteissa ristiriitaisia tunteita. Sosiaalityöntekijät kuitenkin näkevät, että lapsen osallisuus ei tarkoita vastuun siirtämistä lapselle asioista, jotka kuuluvat aikuisille. Percy-Smith ja Thomas (2010, 358) katsovat, että osallisuuden avulla lapsen oikeus suojeluun voi toteutua paremmin. Olen heidän kanssaan samaa mieltä. Uskon, että myös lastensuojelulakiin vuonna 2014 tehty lisäys lasten tapaamisista tarkoittaa suojella lapsia paremmin ottamalla heidät mukaan työskentelyyn.

Kuvioon 2 olen vielä yhteenvedon omaisesti koonnut sosiaalityöntekijöiden haastattelussa esiin nostamia tekijöitä, jotka vaikuttavat lasten osallisuuteen lastensuojelun avo-
huollossa. Kuvan avulla pyrin tuomaan esiin sen, että lasten osallisuuden toteutumiseen vaikuttavat monet asiat. Osallisuuden tukeminen vaatii yhteistyötä, lasten tiedon arvostamista sekä asennetta, jossa niin lasten kuin aikuistenkin osallisuus nähdään merkityksellisenä. Tärkeää on muistaa, että osallisuus on myös vahvasti kokemuksellinen asia, ja sen kokemuksen syntymisestä voivat kertoa ainoastaan lapset itse. Sosiaalityöntekijät tekevät varmasti parhaansa, jotta näitä osallisuuden kokemuksia syntyisi.

Kuvio 2: Lasten osallisuuteen vaikuttavia asioita lastensuojelun avohuollossa.

8.2 Tutkimusprosessin tarkastelua

Tutkielmani tarkoituksena oli analysoida lasten osallisuutta ja lapsilähtöisyyttä lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Tarkastelin myös lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista sekä sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä lasten ja heidän vanhempiensa kanssa tehtävälle työlle. Lisäksi olin kiinnostunut lasten tukemisesta heidän vanhempiensa kanssa työskennellessä. Vastasin tutkimuskysymyksiini analysoimalla tutkimusaineistoani, jonka olin

kerännyt tekemällä lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöille ryhmä- ja yksilöhaastatteluja. Analyysin ja johtopäätösten tukena käytin aikaisempaa tutkimustietoa tutkimusaiheesta sekä Helsingin lastensuojelun avohuollossa vuonna 2016 tehtyä asiakaskyselyä.

Tutkimusprosessini käynnistyi jo syksyllä 2015, kun päätin tehdä sosiaalityön syventäviin opintoihin kuuluvan käytäntötutkimuksen lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisistä tapaamisista ja lasten osallisuuden kehittämisestä lastensuojelun avohuollossa. Käytäntötutkimukseni tutkimusaineisto koostui sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelusta, joita varten hakemani tutkimuslupa mahdollisti litteroitujen haastatteluaineistojen käytön myös tässä tutkimuksessa. Pro gradu -tutkielmaa aloin aktiivisesti suunnitella vasta syksyllä 2016, mutta tutkimusaihetta olin ehtinyt miettiä jo pidempään. Käytäntötutkimukseen liittyvissä haastatteluissa puhuttiin lasten vanhempien kanssa työskentelyn vaikutuksista lasten osallisuuteen, vaikka se ei varsinaisesti ollut tutkimuskohteena. Koin tärkeäksi nostaa vanhempien kanssa työskentelyn yhdeksi tutkimusteemaksi tähän tutkimukseeni, koska vanhempien kanssa tehtävä työ on yksi keskeinen osa lastensuojelun avohuollon sosiaalityötä. Pyrin rajaamaan tutkimusaiheeni siten, että se olisi yhtäältä lukijoiden kannalta mahdollisimman selkeä kokonaisuus, ja toisaalta siten, että siihen sisältyisivät ne teemat, joista olen itse kiinnostunut ja joita pidän tärkeänä tutkia lastensuojelun tutkimuskentällä.

Tutkimuksellani en pyri tilastollisiin yleistyksiin, vaan laadullisen tutkimuksen tapaan tarkoitukseni on pyrkimys kuvata ja ymmärtää tutkimaani aiheutta sekä antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta aiheesta (Tuomi & Sarajarvi 2009, 85). Tutkimukseni ei siten anna lopullista totuutta tai vastausta tutkimuskysymyksiini. Tavoitteena on ennemminkin se, että analyysini avulla tutkimuksessa tarkastellut asiat asettuvat uuteen, ajankohtaisen lähestymistavan avaamaan asemaan tavalla, joka kutsuu muita tutkijoita kehittämään ja edelleen jatkamaan tutkimukseni jo avaamaa dialogia (Ruusuvuori ym. 2010, 29). Tuomi & Sarajarvi (2009, 85) pitävät tärkeänä, että laadullisessa tutkimuksessa henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on siitä omakohtaista kokemusta. Sosiaalityöntekijät toimivat oman alansa asiantuntijoina ja heillä on koulutuksensa puolesta kykyä pohtia asioiden merkityksellisyyttä myös laajemmassa mittakaavassa. Pidän tutkimukseni rikkautena sitä, että sain haastatella sosiaalityöntekijöitä, joilla on takanaan hyvin eripituisia työkokemuksia lastensuojelun avohuol-

lon sosiaalityöntekijän työstä. Arvioisin, että haastatteluissa yhdistyy sosiaalityöntekijöiden koulutuksesta saama teoreettinen ymmärrys sekä työkokemuksen tuoma käytännön viisaus.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa painotetaan analyysin systemaattisuuden ja tulkinnan luotettavuuden kriteerejä. Systemaattisessa analyysissä avataan kaikki tutkimuksen aikana tehtyt valinnat. Luotettavuuden lisäämiseksi tutkimuksessa kuvataan mistä aineiston kokonaisuus koostuu. (Ruusuvuori ym. 2010, 27.) Olen pyrkinyt tuomaan tutkimusraportissani mahdollisimman selkeästi esiin tutkimukseni teon eri vaiheet, valinnat ja polut, jotka ovat johtaneet tutkimukseni tuloksiin. Olen peilannut tutkimusaineistosta tekemiäni tulkintoja aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen. Tutkimusprosessi on kuitenkin kokonaisuus, jossa aineiston keräämistä ja analyysia ei voida täysin erottaa toisistaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 68).

Tutkimusprosessini ei edennyt täysin ongelmitta. Minulla ei ole paljon aikaisempaa kokemusta haastattelujen tekemisestä, mikä saattoi vaikuttaa siihen, etten saanut haastatteluista niin vapaamuotoisia kuin olin etukäteen ajatellut. Tutkimuspäiväkirjan pitäminen sekä jatkuva oman työn reflektointi auttoivat tutkimuksen etenemisessä. Laadullinen tutkimus ei ole koskaan täysin arvovapaata (Tuomi & Sarajärvi 2009, 68). Myös tässä tutkimuksessa omat arvoni heijastuvat siihen jo aiheen valinnasta lähtien. Lisäksi työkokemukseni lastensuojelusta on varmasti vaikuttanut tutkimusprosessiin. Haastattelutilanteissa työkokemuksestani saattoi olla minulle sekä hyötyä että haittaa. Haastatteluissa piti täytyä tutkijan roolissa ja olin utelias ja avoimin mielin uusille näkökulmille. Toisinaan minun oli helppo samaistua haastateltavien kertomaan ja jälkeensä pohdin, että joissain kohdin olisin saattanut tehdä tarkentavia lisäkysymyksiä, jos sosiaalityöntekijöiden tekemä työ olisi ollut minulle vieraampaa. Nyt koin ymmärtäväni mitä haastateltavat halusivat kertoa. Mietinkin, olisinko saanut lisäkysymysten avulla haastateltavien näkemyksistä vielä jotain lisää irti. Tosin sekin on mahdollista, että siinä tapauksessa haastatteluista olisi voinut tulla liian strukturoituja.

8.3 Pohdinta

Tutkimukseni kiinnittyy sosiaalityötä ja erityisesti lastensuojelua koskevaan tutkimuskenttään. Olen pyrkinyt rakentamaan tutkimukseni kolmen pääteeman ympärille. Tavoitteenani on ollut tarkastella lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lasten osallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä, lasten ja sosiaalityöntekijöiden tapaamisia sekä sosiaalityöntekijöiden antamia merkityksiä lasten ja heidän vanhempiensa kanssa tehtävälle työlle.

Asiakkaiden osallisuus sosiaalityössä on aihe, mistä olen ollut pitkään kiinnostunut. Nii-rasen (2002, 63) mukaan heikoimmassa asemassa olevien ihmisten vaikuttamismahdollisuudet ovat usein pienet. Sosiaalityön asiakkaina on usein juuri heikommassa asemassa olevia, jonka vuoksi sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on tukea heidän osallisuuttaan ja vaikutusmahdollisuuksiaan. Pidänkin tärkeänä, että sosiaalityössä asiakkaat nähdään oman elämänsä asiantuntijoina, jolloin asiakkaiden omat tavoitteet ja näkökulmat nostetaan työskentelyssä keskiöön. Asiakaskeskeisyys ei kuitenkaan saisi peittää kokonaan alleen työntekijän asiantuntijuutta, vaan se tulisi antaa asiakkaan käyttöön. Voi olla, ettei puhtaaseen dialogiin sosiaalityössä päästä työhön liittyvien rakenteellisten valtasuhteiden vuoksi. Arvioisin, että jo pyrkimällä dialogiseen vuorovaikutukseen ja jaettuun asiantuntijuuteen voidaan vahvistaa asiakkaiden kokemusta osallisuudesta omassa asiassaan sekä lasten että aikuisten kohdalla.

Lastensuojelutyö pohjautuu pitkälti lastensuojelulakiin sekä muihin virallisiin ohjeisiin ja sopimuksiin. Halusin nostaa tutkimuksessani esiin osallisuuden kokemuksellisuuden ja siihen liittyvän työntekijöiden vuorovaikutustaitojen merkityksellisyyden, koska pelkäättään lainsäädännön ja erilaisten ohjeiden avulla ei asiakasosallisuus toteudu. Näen kuitenkin, että osallisuuden nostamisella yhdeksi keskeiseksi arvoksi esimerkiksi lainsäädännössä ja sosiaalialan ammattilaisten eettisissä ohjeissa on tärkeä merkitys laadukkaaseen sosiaalityöhön pyrittäessä.

Lapsuudentutkimuksen kehittymisellä on ollut vaikutusta lasten tiedon ja lapsuuden arvostamiseen sekä lasten toimijuuden vahvistumiseen eri toimintaympäristöissä. Katson saman lapsen lapsuuden toteutuvan erilaisena eri toimintaympäristöissä. Samoin on osallisuuden toteutumisen laita, jos ajatellaan osallisuutta yhteisöön kuulumisena ja siihen vaikuttamisena. Lapsi voi kokea samanaikaisesti osallisuutta esimerkiksi kaveriporuksaan ja tuntea itsensä ulkopuoliseksi perheessään. Sosiaalityön keinoin on mahdollista

tukea asiakkaiden osallisuutta ja liittymistä yhteisöihin. Lastensuojelun avohuollossa se voi toteutua esimerkiksi tukemalla lasten koulunkäyntiä ja mahdollisuutta harrastaa sekä vahvistamalla lapsen asemaa perheenjäsenenä.

Lasten osallisuus on edelleen riippuvaista myös ympärillä olevista aikuisista. Lapset tarvitsevat aikuisten tukea osallisuutensa toteutumiseksi. Näin on erityisesti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kohdalla. Tutkimukseni vahvisti käsitystä siitä, että lasten osallisuuden esteet ovat usein aikuislähtöisiä. Syitä lasten sivuuttamiselle työskentelyssä voi olla lukuisia. Ne voivat olla lähtöisin esimerkiksi työntekijöiden kiireestä tai vanhempien halusta suojella lapsiaan ikäviltä asioilta. En kuitenkaan enää allekirjoittaisi käsitystä lastensuojelusta aikuisten kanssa tehtävänä työnä. Lapsia tavataan paljon ja heidän näkemyksiään halutaan kuulla ja ottaa työskentelyssä huomioon. Tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät ainakin vaikuttavat pitävän lasten kanssa työskentelyä merkityksellisenä ja keskeisenä osana omaa työtään. Sosiaalityöntekijät olivat pahoillaan siitä, etteivät he ehdi tavata lapsia niin paljon kuin he toivoisivat. Työntekijöiden halu ja asenne eivät yksin riitä takaamaan laadukasta lastensuojelutyötä, vaan lisäksi työn rakenteiden tulisi olla lasten osallisuutta tukevia.

Luottamuksellinen suhde asiakkaiden kanssa nähdään tärkeänä. Luottamuksen saavuttaminen edellyttää avoimuutta sekä asiakkaiden arvostamista. Lasten luottamuksen saavuttaminen voi olla hyvin vaikeaa, jos lapsella ei ole vanhemmiltaan lupaa luottaa työntekijään. Ilman vanhempien lupaa lapset eivät välttämättä uskalla puhua asioistaan työntekijöille. Tämän vuoksi pidän haastateltavien tapaan tärkeänä, että luottamus syntyy myös vanhemman ja sosiaalityöntekijän välille, jotta lapsi näkee, että hänen vanhempiinsa suhtaudutaan kunnioittavasti ja hekin luottavat työntekijään.

Olen tutkimuksessani halunnut tarkastella osallisuutta myös laajemmin kuin vain lasten osallisuuden kautta, koska avohuollon lastensuojelussa työskennellään usein koko perheen kanssa. Lapsi elää suhteessa vanhempiinsa ja muihin läheisiin, ja vanhemmuudessa vanhempi on suhteessa lapsiinsa (Hyytinen 2013, 248). Osallisuutta tuleekin pitää tärkeänä työtä ohjaavana periaatteena niin lapsi- kuin aikuisasiakkaiden kanssa. Lastensuojelun avohuollossa perheen tapaamiset erilaisilla kokoonpanoilla mahdollistavat sen, että kaikkien näkökulmat tulevat huomioiduksi. Sosiaalityöntekijä voi välittää tietoa molempiin suuntiin, jos esimerkiksi lapsen ääni jää vaimeammaksi perheen yhteisissä tapaami-

sisä. Rinnakkainen työskentely lasten ja heidän vanhempiansa kanssa mahdollistaa monipuolisen työskentelyn koko perheen kanssa, ja silloin lapsi tulee kohdatuksi sekä yksilönä että perheenjäsenenä.

Lapsilähtöisyys oli tutkimukseni toinen keskeisistä käsitteistä. Lapsilähtöisyys liittyy lapsen yksilölliseen huomioimiseen lasten kanssa työskenneltäessä. Lasten tapaamiset pyritään järjestämään lapsilähtöisesti, jotta lapset kokisivat niissä olonsa mahdollisimman hyväksi ja turvalliseksi. Lapsilähtöisen työskentelyn on mahdollista toteutua myös vanhempien kanssa työskenneltäessä, jos työntekijä pitää lapsen näkökulmaa aktiivisesti esillä. Työntekijä voi esimerkiksi sanoittaa vanhemmalle lapsen tuntemuksia ja pyytää vanhempaa asettumaan lapsen asemaan. Työskentelyn tulisi olla aina lapsilähtöistä ja lapsen osallisuutta vahvistavaa, vaikka lapsi ei olisi tapaamisissa paikalla. Ainoastaan lapsilähtöisellä työskentelyllä voidaan estää lapsen jääminen työskentelyn reunoille.

Lasten näkyminen lastensuojelussa ei ole aina toteutunut, jolloin lastensuojelun saama kritiikki on ollut aiheellista. Koin mielenkiintoisena kuulla pitkään lastensuojelun sosiaalityötä tehneiden sosiaalityöntekijöiden kertomuksia lasten osallisuutta koskevista muutoksista heidän työhistoriansa aikana. Positiiviseen muutokseen vaikuttavien tekijöiden tutkiminen olisi mielestäni tärkeä tutkimusaihe tulevaisuudessakin. Lastensuojelussa lasten osallisuus on lisääntynyt, työtä tehdään lapsilähtöisesti ja lasten mukana pitämistä työskentelyprosesseissa pidetään jo lähes itsestäänselvytenä. Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä lastensuojelun avohuoltoon on tulossa muutoksia, kun perheille pyritään tarjoamaan palveluja varhaisemmassa vaiheessa. Tavoitteena on, että lastensuojelun asiakkuutta tarvitsisi nykyistä harvempi lapsi perheineen. Tämä parhaimmassa tapauksessa vähentäisi lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden asiakasmääriä, mikäli työntekijäresurssit pysyisivät samana. Tosin lastensuojelussa olevien asiakkaiden kohtaamat pulmat olisivat kaikkein hankalampia ja paljon työskentelyä vaativia. Arvioin kuitenkin, että lastensuojelussa pyritään panostamaan lasten kanssa työskentelyyn muuttuvissakin tilanteissa. Enemmän kannan huolta niiden lasten osallisuudesta, joille palveluja tullaan tarjoamaan lastensuojelun ulkopuolella toimipisteissä, joiden työkalut on voinut olla tähän asti hyvinkin aikuiskeskeisiä. Toivottavasti lasten osallisuus on huomioitu muutosvaiheessa eikä tehtäisi samoja virheitä, joista lastensuojelu on jo ottanut opikseen.

Mikäli jatkaisin vielä osallisuuteen liittyvien teemojen tutkimista, haluaisin perehtyä enemmän osallisuuden ja osattomuuden kokemuksen syntymiseen sekä osallisuuden voimaannuttavaan vaikutukseen. Sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroissa nämä aihealueet olivat ehkä yllättävänkin vähän esillä, vaikka ne ovat toki asioita, joista täytyy kysyä asiakkailta itseltään. Rinnakkainen työskentely lasten ja heidän vanhempiansa kanssa on myös aihe, jota olisi tärkeää tutkia ja kehittää asiakkaiden näkökulmasta. Lisäksi lastensuojelutyön kehittämisen tukena tulisi jatkossakin tehdä tutkimusta, jossa asiakasnäkökulman lisäksi nostetaan esiin sosiaalityöntekijöiden omia kokemuksia heidän työstään.

Yksi tutkimukseni tavoitteista on ollut lastensuojelun avohuollon kehittäminen entistä lapsilähtoisemmäksi, jolloin lasten osallisuus nostetaan aidosti yhdeksi työtä ohjaavaksi periaatteeksi. Olen kuitenkin ollut realistinen asettaessani tämän tavoitteen tutkimussuunnitelmaa laatiessani. Tutkimukseni ei välttämättä koskaan tavoita niin suurta lukijakuntaa, että sillä pystyisi vaikuttamaan lastensuojelun avohuollon sosiaalityöhön isossa mitakaavassa. Enemminkin toivon, että tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät ovat saaneet mahdollisuuden pysähtyä pohtimaan ja arvioimaan tekemäänsä työtä, jolloin heidän on mahdollista kehittyä omassa työssään entisestään. Sitä kautta sosiaalityöntekijät voivat pitää keskustelua yllä tutkimuksessa esillä olleista teemoista myös omilla työpaikoillaan. Yhtälailla haluan tämän tavoitteen toteutuvan omassa työssäni. Tutkimusta tehdessäni olen saanut paneutua itselleni tärkeään aiheeseen. Toivon, että kaikki tämä oppimani kulkee työssäni mukana myös niinä hetkinä, kun työkiireet tuntuvat kasautuvan ja pohdin mistä asioista ja periaatteista olen valmis tinkimään selvittääkseni niin sanotuista pakollisista töistä. Mielestäni sosiaalityössä on aina ollut pohjimmiltaan kyse ihmisten kohtaamisesta ja vuorovaikutuksesta, mikä mahdollistaa osallisuuden kokemuksen syntymisen. Toivonkin, että aidon kohtaamisen merkitys säilyy, vaikka työn reunaehdot ja rakenteet muuttuisivatkin.

KIRJALLISUUS

Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (Toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9–30.

Alanen, Leena (2001) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (Toim.) Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 161–186.

Alhanen, Kai (2014) Vaarantunut suojelevalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos/Raportti 24/2014.

Ang, Fiona, Berghmans, Eva, Delplace, Marie, Staelens, Valentina, Vandresse, Carolinen & Verheyde, Mieke (2006) Participation Rights in the UN Convention on the Rights of the Child. Teoksessa Fiona Ang, Eva Berghmans, Lieve Cattrijsse, Isabelle Delens-Ravier, Marie Delplace, Valentina Staelens, Tiny Vandewiele, Caroline Vandresse & Mieke Verheyde. Participation Rights of Children. Belgium: Intersentia Publishers, 9–26.

Araneva, Minerva (2016) Lapsen suojeleminen. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Helsinki: Talentum Media Oy.

Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko (2014) ”Nehän kuunteli meitä!” Dialogeja monissa suhteissa. Tampere: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Aula, Maria Kaisa (2011) Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa Suvielise Nurmi & Kaisa Rantala (Toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: LK-kirjat / Lasten Keskus Oy, 24–38.

Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (Toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 17–46.

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris –instituutti.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2014) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 10. painos (1. painos 1998).

Eskonen, Inkeri, Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006) Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampere: Tampereen yliopisto.

Flick, Uwe (2006) An introduction to qualitative research. Third edition. London: SAGE Publications.

Forsberg, Hannele, Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.

Habashi, Janette, Wright, Lynne & Hathcoat, John D. (2012) Patterns of Human Development Indicators Across Constitutional Analysis of Children's Rights to Protection, Provision, and Participaton. *Social Indicators Research* 105 (1), 63–73.

Hakalehto-Wainio, Suvianna (2011) Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. *Defensor Legis* 92 (4), 510–525.

Halme, Nina, Vuorisalmi, Merja & Perälä, Marja-Leena (2014) Tuki, osallisuus ja yhteistoiminta lasten ja perheiden palveluissa. Työntekijöiden näkökulma. Tampere: Terveysten- ja hyvinvoinninlaitos. Raportti 4/2014.

HE 130/2013 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain 29 §:n muuttamisesta.

Heino, Tarja (2013) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 84–107.

Heinonen, Hanna (2016) Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (Toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 243–260.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi (2009) Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 89–100.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hokkanen, Liisa (2014) Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Rovaniemi: Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 149–164.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–194.

Hyytinen, Riitta (2013) Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutuksessa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 246–263.

Hyytinen, Riitta (2007) Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutumisprosessissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Hämäläinen, Juha & Niemelä, Pauli (2014) Uudistuvan sosiaalihuoltolain arvoperiaatteet. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 80–105.

Hänninen, Sakari (2011) Epilogi: Vapauden ja kontrollin kaksoissidos. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (Toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 391–404.

Ife, Jim (2008) *Human Rights and Social Work. Towards Right-Based Practice*. Revised edition. New York: Cambridge University Press.

Itäpuisto, Maritta (2008) *Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi*. Helsinki: Kirjapaja.

Jokinen, Arja (2016) Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välinen suhde. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (Toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 138–147.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (Toim.) (2011) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Kananoja, Aulikki, Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri (2008) *Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koprowska, Juliet (2008) *Communication and Interpersonal Skills in Social Work*. Second edition. Southernhay: Learning Matters Ltd.

Kouvonen, Petra (2011) Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien säätelykäytännönä. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (Toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 205–241.

Kullman, Kim, Strandell, Harriet & Haikkola, Lotta (2012) Lapsuuden muuttuvat tilat. Näkökulmia lapsuuteen 2000-luvulla. Teoksessa Harriet Strandell, Lotta Haikkola & Kim Kullman (Toim.) Lapsuuden muuttuvat tilat. Tampere: Vastapaino, 9–26.

Kääriäinen, Aino, Leinonen, Ansa & Metsäranta, Hannele (2007) Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: University Press / Palmenia.

Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja (2010) Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä, 138–177.

Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna (2013) Kokemusasiantuntijuus väkivaltatyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 427–458.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000. 812/ 22.9.2000.

Lapsen oikeuksien komitea (2011) 57. istunto 30.5.–17.6.2011. <http://formin.fi/public/download.aspx?ID=82628&GUID={08815486-C2F7-4348-A1DC-0985FA9542EC}> (Viitattu 21.3.2017.)

Lastensuojelulaki 2007. 417/13.4.2007.

Lastensuojelun käsikirja (2016) <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus> (Viitattu 15.3.2017.)

Lastensuojelun laatusuositus (2014) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2014:4.

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70275/URN_ISBN_978-952-00-3488-7.pdf?sequence=1 (Viitattu 23.3.2017.)

Lavalette, Michael & Cunningham, Stephen (2002) *The Sociology of Childhood*. Teoksessa Barry Goldson, Michael Lavalette & Jim McKechnie (Toim.) *Children, Welfare and the State*. London: SAGE Publications, 9–28.

Malone, Karen & Hartung, Catherine (2010) *Challenges of participatory practice with children*. Teoksessa Barry Percy-Smith & Nigel Thomas (Toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation*. London & New York: Routledge, 24–38.

McKechnie, Tim (2002) *Children's Voices and Researching Childhood*. Teoksessa Barry Goldson, Michael Lavalette & Jim McKechnie (Toim.) *Children, Welfare and the State*. London: SAGE Publications, 42–58.

Munro, Eileen (2002) *Effective Child Protection*. London: SAGE.

Muukkonen, Tiina (2013) *Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus*. Teoksessa Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 165–175.

Muukkonen, Tiina (2008a) *Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena*. Teoksessa Tiina Muukkonen (Toim.) *Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa*. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris –instituutti, 145–161.

Muukkonen, Tiina (2008b) Sisältöinä kohtaamis- ja prosessinohjaustyö. Teoksessa Tiina Muukkonen (Toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris –instituutti, 59–71.

Muukkonen, Tiina (2008c) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Tiivistelmä. Teoksessa Tiina Muukkonen (Toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris –instituutti, 3–4.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. http://www.socca.fi/files/289/Lapsilahtaisen_tilannearvion_kasikirja.pdf (Viitattu 22.3.2017.)

Mäkelä, Jukka (2011) Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa Suvielise Nurmi & Kaisa Rantala (Toim.) Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki: LK-kirjat / Lasten Keskus Oy, 13–23.

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartointus lastensuojelussa. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94.

Mönkkönen, Kaarina (2007) Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Niemi, Petteri (2013) Hyvä, paha valta. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 31–54.

Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, 63–80.

Nivala, Elina (2010) Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turku: Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51, 18–25.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotienliitto ry.

Oranen, Mikko (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Pajulammi, Henna (2014) Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.

Palsanen, Kati (2013) Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön. Versio 2.0. Helsinki: Soccan työpapereita 2013:3. http://www.socca.fi/files/2335/Yhteistutkiminen-opas_sosiaalityohon_2.0_Kati_Palsanen.pdf. (Viitattu 23.3.2017.)

Payne, Malcolm (2005) Modern social work theory. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Pekkarinen, Elina (2006) Lastensuojelun ryhmätoiminta murrosikäisten tyttöjen kokemana. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–127.

Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (2010) Conclusion: Emerging themes and new directions. Teoksessa Barry Percy-Smith & Nigel Thomas (Toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation*. London & New York: Routledge, 356–366.

Pohjola, Anneli (1993) Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 55–95.

Pohjola, Anneli (2010) Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä, 19–74.

Pohjola, Anneli (2006) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 46–62.

Pyykkönen, Anne (2014) Oivalluksesta osallisuuteen – Sallin matkassa. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 22–32.

Päkkilä, Hanna (2008) Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa Kari Huotari & Johanna Hurtig (Toim.) *Sosiaalityötä monitoroimassa*. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 161–174.

Pölkki, Pirjo (2016) Ehkäisevä lastensuojelu ja varhainen tuki lapsiperheille. Teoksessa Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (Toim.) Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 261–277.

Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön marginaalistatus. Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, 44–62.

Rasmusson, Bodil, Hyvönen, Ulf, Nygren, Lennart & Khoo, Evelyn (2010) Child-centered social work practice — three unique meanings in the context of looking after children and the assessment framework in Australia, Canada and Sweden. *Children and youth services review* 32 (3), 452–459.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (Toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.

Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Raportteja 7/2007. Helsinki: Stakes.

Rouvinen-Wilenius, Päivi (2014) Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 51–68.

Ruusuvuori, Johanna (2010) Litteroijan muistilista. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo, Nikander & Matti, Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424–431.

Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 9–36.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Johdanto. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (Toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Räty, Tapio (2015) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Satka, Mirja, Alanen, Leena, Harrikari, Timo & Pekkarinen Elina (2011) Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (Toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 11–28.

Satka, Mirja (2011) Varhainen puuttuminen lapsuuden ja nuoruuden riskien hallinnoimisena. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (Toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 61–94.

Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä PS-kustannus, 293–314.

Shier, Harry (2001) Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children and Society* 15 (2), 107–117.

Sosiaalihuoltolaki 2014. 1301/ 30.12.2014.

Suomen Perustuslaki 1999. 731/11.6.1999.

Särkelä, Antti (2011) Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Särkelä-Kukko, Mona (2014) Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta? Teoksessa Arja Jämsén & Anne Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 34–50.

Talentia ry, (2013) Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, Ammattieettinen lautakunta, 6. painos.

Talentia ry, (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, Ammattieettinen lautakunta.

Taskinen, Sirpa (2010) Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOYpro Oy.

Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Tenk (2009). Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.

THL (2017) Lastensuojelu 2015. Tilastoraportti liitteineen. <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lastensuojelu> (Viitattu 16.3.2017.)

Thomas, Nigel (2002) Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: The Policy Press.

Thomas, Nigel (2009) Conclusion: autonomy, dialogue and recognition. Teoksessa Nigel Thomas (Toim.) Children, politics and communication. Participation at the margins. Great Britain: The Policy Press, 185–197.

Timonen-Kallio, Eeva (2010) Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turku: Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51, 6–17.

Toikko, Timo (2014) Vastuullisen asiakkuuden paradigma. Teoksessa Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Osuuskunta Vastapano, 161–178.

Toimiva lastensuojelu (2013) Selvitysryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126183/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1 (Viitattu 23.3.2017.)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 6. uudistettu painos.

Ulkoministeriö (2016) Yleissopimus lasten oikeuksista (1989) <http://formin.fi/public/default.aspx?contentid=68142&nodeid=31460&contentlan=1&culture=fi-FI> (Viitattu 21.3.2017.)

Unicef (2017) Yleissopimus lapsen oikeuksista. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> (Viitattu 8.3.2017.)

Valkama, Katja & Raisio, Harri (2013) Kansalaisraati – Deliberatiivinen demokratia rakenteellisen sosiaalityön työmuotona. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 87–112.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusu-vuori & Liisa Tiittula (Toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 223–241.

van Bijleveld, Ganna G., Dedding, Christine W. M. & Bunders-Aelen, Joske f. G. (2015) Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art-review. Child and family social work 20 (2), 129–138.

van Bijleveld, Ganna G., Dedding, Christine W. M. & Bunders-Aelen, Joske f. G. (2014) Seeing eye to eye or not? Young people's and child protection workers' perspectives on children's participation within the Dutch child protection and welfare services. Children and Youth Services Review 47 (3), 253–259.

Välimäki, Sanna (2009) ”Ootsä mun sossu?” Pohdintoja nuorten kohtaamisesta ja nuorten antamasta palautteesta. Teoksessa Hanna Heinonen & Johanna Metsälä (toim.) Lastensuojelua kehittämässä. Kokemuksia pääkaupunkiseudulta. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA ja Heikki Waris –instituutti, 91–114.

Ylönen, Oona (2009) Kaksinkertaisesti näkymättömät? Lastensuojeluun liittyvät merkitykset nuorten kokemuksissa. Licensiaatintutkimus. Turku: Turun yliopiston Sosiaalipoliitiikan laitos.

Lähteet

Asiakaskysely (2016), Helsingin kaupungin lastensuojelun avohuollon asiakaskysely huhti- kesäkuussa 2016. Yhteenveto lasten ja nuorten vastauksista. Helsinki: Julkaisematon aineisto.

Liite 1

Sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastattelu

Aloitust/taustakysymykset

Kerro kuinka kauan olet työskennellyt lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä?

Kuinka monta lasta sinulla on asiakkaana?

Kuinka monta lasten kahdenkeskistä tapaamista sinulla on kuukaudessa?

TEEMAT

Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys avohuollon sosiaalityössä

Lasten osallisuus lastensuojelun avohuollossa/omassa työssä, miten näkyy

Lapsilähtöisyys lastensuojelun avohuollossa/omassa työssä, miten näkyy

Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys työn eri osa-alueissa

Muutos lasten osallisuudessa avohuollon lastensuojelussa oman työuran aikana, muutokseen vaikuttavia tekijöitä

Lasten osallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä puhuminen avohuollon sosiaalityön kentällä, missä, ketkä

Lasten osallisuuden merkitys

Lasten osallisuuden/lapsilähtöisyyden kehittäminen

Lasten kahdenkeskiset tapaamiset

Tilanteet joissa lapsia tavataan kahden kesken (tilanteet, lasten ikä, lasten halu tavata, vanhempien suhtautuminen)

Tapaamisten järjestäminen (tapaamispaikat, tiheys, sopiminen, palaute, keskustelujen aiheet, menetelmät, lapsen mahdollisuus vaikuttaa)

Tilanteet, joissa lapsia ei tavata kahden kesken (vaikuttavat tekijät, perustelut sille, ettei tavata)

Lasten tapaamiset muutoin kuin kahden kesken

Lapsilähtöisyys vanhempien kanssa työskenneltäessä

Onko tilanteita, ettei lasta tavata ollenkaan, milloin, millaisia tilanteet ovat

Työnjako lasten tapaamisissa, jos perheellä on muita palveluja

Lasten kahdenkeskisten tapaamisten merkitys työntekijälle

Lapsilähtöisyyden/osallisuuden kehittäminen

Lapsilähtöisyyttä/osallisuutta ja kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista edistävät tekijät

Lapsilähtöisyyttä/osallisuutta ja kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista ehkäisevät/estävät tekijät

Lasten osallisuuden / lapsikeskeisyyden kehittäminen

Lasten kahdenkeskisten tapaamisten toteutumisen edistäminen

Kehittäminen/tuki (Mitä/millaisia työvälineitä/koulutusta/metodeja tarvittaisiin lasten kahdenkeskisten tapaamisten lisäämiseksi)

Liite 2

Sosiaalityöntekijöiden yksilöhaastattelu

Aloitust/taustakysymykset

Kerro kuinka kauan olet työskennellyt lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijänä?

Kuinka monta lasta sinulla on asiakkaana?

Kuinka monta lasten kahdenkeskistä tapaamista sinulla on kuukaudessa?

TEEMAT

Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys avohuollon sosiaalityössä

Lasten osallisuus lastensuojelun avohuollossa/omassa työssä, miten näkyy

Lapsilähtöisyys lastensuojelun avohuollossa/omassa työssä, miten näkyy

Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys työn eri osa-alueissa

Muutos lasten osallisuudessa avohuollon lastensuojelussa oman työuran aikana, muutokseen vaikuttavia tekijöitä

Lasten osallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä puhuminen avohuollon sosiaalityön kentällä, missä, ketkä

Lasten osallisuuden merkitys

Lasten osallisuuden/lapsilähtöisyyden kehittäminen

Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys lastensuojelun ulkopuolella, muualla yhteiskunnassa

Lasten kahdenkeskiset tapaamiset

Tilanteet joissa lapsia tavataan kahden kesken (tilanteet, lasten ikä, lasten halu tavata, vanhempien suhtautuminen)

Tapaamisten järjestäminen (tapaamispaikat, tiheys, sopiminen, palaute, keskustelujen aiheet, menetelmät, lapsen mahdollisuus vaikuttaa)

Tilanteet, joissa lapsia ei tavata kahden kesken (vaikuttavat tekijät, perustelut sille, ettei tavata)

Lasten tapaamiset muutoin kuin kahden kesken

Onko tilanteita, ettei lasta tavata ollenkaan, milloin, millaisia tilanteet ovat

Työnjako lasten tapaamisissa, jos perheellä on muita palveluja

Lasten kahdenkeskisten tapaamisten merkitys työntekijälle

Kahdenkeskisten tapaamisten toteutumisen edistäminen (lapsilähtöisyyttä/osallisuutta ja kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista edistävät tekijät)

Lapsilähtöisyyttä/osallisuutta ja kahdenkeskisten tapaamisten toteutumista ehkäisevät/estävät tekijät

Kehittäminen/tuki

Lasten ja vanhempien kanssa työskentely

Vanhempien kanssa työskentely, yhdessä ja erikseen

Lasten tukeminen vanhempien kanssa työskenneltäessä, lasten osallisuus, lapsilähtöisyys

Lapsille kertominen vanhempien kanssa tehtävästä työstä

Lasten kanssa työskentelyn merkitykset /Vanhemman kanssa työskentelyn merkitykset, eettiset kysymykset

Liite 3

Suostumuslomake

Tutkimuksen nimi: LASTEN JA SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KAHDENKESKISET TAPAAMISET – Asiakasosallisuus ja lapsilähtöisyys lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden työssä

Tutkija: Marja-Liisa Tiainen

Tutkimuksen tavoite: Tutkimus on Helsingin yliopiston sosiaalityön syventäviin opintoihin kuuluva pro gradu -tutkielma. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa ja näkökulmia lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskisistä tapaamisista sekä tarkastella sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä asiakasosallisuudesta ja lapsilähtöisyydestä. Tavoitteena on saada tutkimukseen osallistuvat sosiaalityöntekijät pohtimaan lasten osallisuutta lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä.

Olen perehtynyt tutkimuksen tavoitteisiin ja haluan osallistua sosiaalityöntekijöille järjestettävään yksilöhaastatteluun.

Ymmärrän ja suostun siihen, että keskustelu nauhoitetaan. Haastattelun äänitallenne litteroidaan ja siitä hävitetään yksittäisten henkilöiden tunnistetiedot. Äänitallenne hävitetään heti tutkimuksen valmistuttua. Litteroitua haastatteluaineistoa ilman tunnistetietoja saatetaan käyttää tutkijan myöhemmissä jatkotutkimuksissa.

Minulla on oikeus milloin tahansa tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen.

Allekirjoituksellani vahvistan osallistumiseni tähän tutkimukseen ja annan luvan nauhoitetun aineiston käyttöön yllämainitussa pro gradu -tutkielmassa.

Aika ja Paikka:

Allekirjoitus ja nimenselvennys:

Liite 4

Arvoisa vastaanottaja,

opiskelen sosiaalityötä Helsingin yliopistossa ja teen parhaillaan maisteriopintoihin liittyvää pro gradu -tutkielmaa. Tutkimukseni aihe on Lasten ja sosiaalityöntekijöiden kahdenkeskiset tapaamiset – Asiakasosallisuus ja lapsilähtöisyys lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöiden työssä.

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tuottaa uutta tietoa ja näkökulmia lasten ja sosiaalityöntekijän tapaamisiin liittyen. Tutkimus on rajattu sosiaalityöntekijöiden näkemykseen, sillä tarkoituksena on saada tutkimukseen osallistuvat sosiaalityöntekijät pohtimaan lasten osallisuutta ja lapsilähtöisyyttä lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Tutkimuksen tavoitteena on myös tuottaa tietoa, jonka avulla lastensuojelun sosiaalityötä olisi mahdollista kehittää entistä lapsilähtöisemmäksi.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Mitä lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden arvioimina?
2. Miten lasten kahdenkeskiset tapaamiset toteutuvat sosiaalityöntekijän työssä?
3. Minkälaisia merkityksiä sosiaalityöntekijät antavat lasten ja heidän vanhempien kanssa työskentelylle, ja miten lapsia tuetaan heidän vanhempiansa kautta?

Kerään tutkimukseni aineiston haastattelemalla Helsingin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä. Haastattelut on tarkoitus toteuttaa yksilöhaastatteluina. Olen tehnyt samasta aiheesta käytäntötutkimuksen, jonka tutkimusraportti valmistui helmikuussa 2016. Käytäntötutkimustani varten tein kaksi ryhmähaastattelua Etelän lastensuojelussa. Pro gradu -tutkielmassa tavoitteenani on laajentaa ja syventää tutkimusaineistoani. Toivoisin saavani vähintään kymmenen yksilöhaastattelua, jotta saisin kattavamman tutkimusaineiston analyysiani varten.

Voit halutessasi valmistautua haastatteluun etukäteen pohtimalla seuraavia teemoja:

- Lasten osallisuus ja lapsilähtöisyys omassa työssäni
- Lasten kahdenkeskiset tapaamiset ja niiden toteutuminen
- Lasten ja vanhempien kanssa työskentelyyn liittyvä ammattieettinen pohdinta
- Lasten tukeminen vanhempien kautta
- Lasten kahdenkeskisten tapaamisten ja lapsilähtöisyyden kehittäminen omassa työssäni

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistuminen on mahdollista keskeyttää koska tahansa ilmoittamalla siitä tutkimuksen tekijälle. Haastattelutietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja anonyymisti, joten yksilöllisiä vastauksia ei voida tutkimuksesta erottaa. Teillä on mahdollisuus halutessanne saada tutkimussuunnitelma luettavaksenne ennen haastattelua. Samoin voitte halutessanne saada valmiin tutkimusraportin sähköpostiinne.

Mikäli Teillä ilmenee kysyttävää tai haluatte keskustella tutkimuksesta kanssani, voitte ottaa minuun yhteyttä sähköpostitse.

Kiitos osallistumisestasi!

Marja-Liisa Tiainen

marja-liisa.x.tiainen@helsinki.fi